

INSTITUTUL DE CERCETARE
A CALITĂȚII VIEȚII

București

CENTRUL INTERNAȚIONAL
DE DEZVOLTARE A COPILULUI

Florența

ROMÂNIA '89-'93

DINAMICA BUNĂSTĂRII ȘI PROTECȚIA SOCIALĂ

Cătălin ZAMFIR, Marius Augustin POP, Elena ZAMFIR

RAPORTUL NAȚIONAL NR. 1, București, ianuarie, 1994

EDITURA
Expert

unicef

United Nations Children's Fund
Reprezentanța Specială în România

Cătălin ZAMFIR, Marius Augustin POP, Elena ZAMFIR

Cu sprijinul COMISIEI NAȚIONALE
PENTRU STATISTICĂ

ROMÂNIA '89-'93

DINAMICA BUNĂSTĂRII ȘI PROTECȚIA SOCIALĂ

INSTITUTUL DE CORECTARE A CALITĂȚII VIETII
CENTRUL DE INFORMARE ȘI DOCUMENTARE
CĂMINUL NAȚIONAL AL PĂRINȚILOR VIETII
Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, București

EDITURA
Expert

RAPORTUL NAȚIONAL NR. 1
București, ianuarie, 1994

Responsabilitatea estimărilor cuprinse în acest raport
aparține în exclusivitate autorilor

Baza de date a Institutului de Cercetare a Calității Vieții
Mihaela TEODORESCU
Simona Florentina STROE
Camelia GHEORGHE

Redactor: Veronica POPESCU
Procesare texte și prezentare grafică: Radu FLOREA
Tehnoredactare computerizată: Anca POȘTEA

Cuprins

1. INTRODUCERE	1
2. CONDIȚIILE ÎNȚIALE: ROMÂNIA ÎN ANII '80	3
Situția economiei	3
Sărăcia și distribuția veniturilor	4
Protecția socială	4
3. SCHIMBĂRI ÎN CALITATEA VIEȚII: '89-'93	7
Indicatori ai veniturilor și consumului	7
Creșterea rapidă a ratei sărăciei	9
Creșterea ponderii cheltuielilor pentru alimente în bugetele de familie	9
Grupurile sociale cele mai afectate de sărăcie	10
Indicatori ai calității vieții	12
O "ajustare demografică" drastică	12
O bruscă contracție în rata căsătoriilor	12
Rata divorțialității	13
Fertilitate scăzută și schimbări în comportamentul reproductiv	13
Creșterea ratei brute a mortalității	15
Declinul natural net al populației	16
Accelerarea emigrărilor	17
Efecte indezirabile ale "ajustării demografice"	18
Creșterea ratei mortalității pentru cele mai multe grupe de vârstă și scăderea speranței de viață	18
Schimbări în morbiditate și nutriție	20
Declinul accentuat în îngrijirea copiilor și a participării la sistemele preșcolare	21
Schimbări în participarea școlară la nivel primar, gimnazial și liceal	22
Creșterea dificultăților de socializare și creșterea infracționalității tinerilor și adulților	23
Abandonul, adopția și copiii instituționalizați	23
4. CAUZELE DETERIORĂRII BUNĂSTĂRII	25
Schimbări în nivelul și structura veniturilor	26
Creșterea inegalității în distribuția veniturilor	28
5. PROTECȚIA SOCIALĂ ÎN PERIOADA DE TRANZIȚIE: EVALUARE	33
Schimbări în rolul redistributiv al statului	33
Tendințe în nivelul și alocarea cheltuielilor sociale publice	34
Scăderea volumului și calității serviciilor sociale	39
Probleme organizaționale și de eficiență	41
Vacuumul instituțional și administrativ	41
Protecția socială și sărăcia: concluzii	42
6. PERSPECTIVE ALE EVOLUȚIEI BUNĂSTĂRII	43
După 3 ani de la Revoluție	43
In sfera reformei	43
In sfera bunăstării	43
Perspective pentru '94	45

7.PROBLEMĂ SPECIALĂ: SCHIMBĂRI ÎN POLITICA FAȚĂ DE COPII ȘI FAMILIE	49
Politica familiei și copilului în regimul socialist	49
Probleme și orientări structurale ale politicii familiei și copilului	49
Restricții și evoluții în politica față de familie și copii	51
Copilul în perioada tranziției și politici de sprijin ale familiei și copilului	54
Schimbări demografice	54
Schimbări în situația economică a copiilor	54
Politica de protecție a copilului	55
Alocația pentru copii.	55
Indemnizații de naștere	56
Beneficiu pentru mamele care au 3 sau mai mulți copii	56
Reducerea cu 20% a impozitelor persoanelor cu copii	56
Evoluția serviciilor publice pentru familiile cu copii	57
Schimbări în îngrijirea copilului și în educație.	57
Evaluarea răspunsului protecției sociale a copilului în perioade de tranziție	58
8. PROBLEMĂ SPECIALĂ: SITUAȚIA ȚIGĂNILOR	61
Profesii și ocupații	62
Standardul de viață	62
Nivel școlar și participare școlară	64
Familia și natalitatea	67
Perspective	67
ANEXE	69

1.INTRODUCERE

După cel de al doilea război mondial istoria a decis ca România să fie împinsă spre un model de organizare socială de tip socialist-stalinist.

Nu numai economia și sistemul politic au fost organizate în spiritul acestui model. Un tip specific de sistem de protecție socială s-a dezvoltat. Sistemul socialist de protecție socială prelua o mare parte din funcțiile de asigurare a bunăstării întregii colectivități, iar nu numai a celor "în nevoie".

Până în prima jumătate a anilor 1970, economia socialistă a României a cunoscut un ritm rapid de creștere. Complementar, sistemul de protecție socială s-a dezvoltat și el, dispunând de resurse apreciabile. După primul șoc al petrolului în 1973-74, dar în mod special după 1980, economia românească intră într-o criză cronică de structură, deteriorarea continuând progresiv până în 1989. Criza a fost agravată de politica de rambursare în avans a datoriilor externe. Reducerea resurselor economice disponibile, caracterul tot mai irațional și birocratic al întregii organizări sociale produc o degradare continuă și a sistemului de protecție socială. Condițiile de viață ale populației se înrăutățesc rapid în ultimii ani dinaintea de Revoluție, sistemul protecției sociale intrând și el într-un proces de restrângere și, în anumite componente ale lui, chiar în dezagregare. Devenea tot mai clar că schimbări de structură sunt necesare, dar nimeni nu putea să anticipeze în ce direcție acestea vor putea și vor trebui să aibă loc.

Revoluția din Decembrie 1989 a deschis calea unor schimbări rapide. Alături de toate celelalte țări din Centrul și Estul Europei foste socialiste, România se angajează pe calea unor reforme radicale desfășurate pe două linii: promovarea unui sistem democratic pluralist și a unei economii de piață.

Entuziasmul inițial a fost rapid temperat de evidența complexității și a dificultăților neașteptate ale tranziției. De la început colectivitatea se aștepta că tranziția la noul tip de organizare economică, socială și politică va implica unele **costuri sociale**. Din acest motiv, obiectivul cheie adoptat de către toate forțele politice din România a fost **tranziția la economia de piață, cu asigurarea unei protecții sociale extra-ordinare**. Adică o protecție socială mai accentuată decât în condiții normale, ordinare. O asemenea protecție socială avea sarcina să sprijine persoanele și grupurile afectate advers de tranziție ca să parcurgă dificila perioadă de schimbări.

După 3 ani de la inițierea schimbărilor, a devenit evident un lucru: **costurile sociale** sunt mult mai mari decât ne așteptam. Standardul de viață a intrat într-un rapid și continuu proces de degradare; o explozie a sărăciei a izbit colectivitatea. La costurile sociale s-au adăugat, fiind sursa cea mai importantă a amplificării lor, **costurile economice ale tranziției**. După 1989 a urmat o prăbușire mult mai puțin așteptată a economiei. Cu o producție industrială ce a atins cota minimă în iulie 1992 (43.5% din producția anului 1989) și oscilând după această dată în jurul lui 50%, economia românească nu dă încă semne de relansare în viitorul imediat.

Faza pe care o traversăm în momentul actual pare a sta sub semnul **derutei**. Suntem copleșiți de complexitatea transformărilor care trebuie introduse în diferite planuri. Există un sentiment generalizat de lipsă de control asupra proceselor

economice și social-politice a căror logică se dovedește foarte adesea diferită de modelele mentale pe baza cărora intenționăm să le orientăm.

Există destul de multe studii asupra reformei economice și a proceselor în care economia noastră este angrenată. Mult mai puține date există însă asupra dinamicii standardului de viață și a efectelor sale complexe, inclusiv asupra stării de sănătate a populației, a stării de educație, a delincvenței etc. Este foarte important să facem o evaluare mai precisă a **costurilor sociale și umane** efective ale tranziției de până acum și a costurilor care urmează a fi încă plătite în viitor. În fine, și mai puține analize au fost dedicate sistemului de protecție socială: Asigură el acea protecție **de excepție** a persoanelor și grupurilor sociale afectate advers de tranziție? Produce ea minimizarea, în limitele resurselor disponibile, a costurilor sociale și umane? Se dezvoltă ea pe o linie ordonată și eficace sau prezintă același tip de confuzie caracteristică transformărilor în toate celelalte sfere ale vieții economice, sociale și politice?

Am devenit tot mai conștienți că efectele destructive sociale și umane ale tranziției nu sunt simple consecințe, neplăcute, dar **exterioare** procesului propriu-zis de reformă, ci parte componentă a acestuia, influențând masiv dinamica sa. Ele afectează motivația și capacitatea de acțiune reformatoare a colectivității; reprezintă o sursă potențială de tensiuni și conflicte sociale care distorsionează raționalitatea întregului proces, putând la limită arunca colectivitatea în catastrofale situații de autodistrugere. Consecințele de lung termen nu sunt mai puțin de neglijat: unele procese negative declanșate de dificultățile tranziției se pot dovedi extrem de **costisitoare** pentru viitor și greu reversibile.

Analiza noastră se concentrează asupra a două aspecte strâns conectate: **dinamica bunăstării** în perioada 1989-1993 și **evaluarea politicii de protecție socială** în această perioadă. Este o abordare globală, urmând ca în rapoartele viitoare să analizăm în amănunt diferitele aspecte mai particulare. Acest Raport este produsul combinat a trei instituții: **Institutul de Cercetare a Calității Vieții**, **Comisia Națională pentru Statistică** care a oferit marea majoritate a datelor utilizate în acest raport și **Centrul Internațional de Dezvoltare a Copilului (Florența)**, susținut de UNICEF.

Centrul Internațional de Dezvoltare a Copilului din Florența a inițiat, sub conducerea lui **Giovanni Andrea Cornia**, un proiect internațional **Politicele Publice și Condițiile Sociale: Monitorizarea Tranziției la Economia de Piață în Europa Centrală și de Est (MONEE)**. La acest proiect participă echipe din 9 țări din regiune: Albania, Bulgaria, Cehia, Polonia, România, Rusia, Slovacia, Ucraina și Ungaria. Prin efortul comun s-a creat o bază de date asupra proceselor economice și sociale și a politicilor economice și sociale. Această bază de date permite analiza atât a proceselor social-economice comune, cât și a situației din fiecare țară în parte, în comparație cu evoluția din celelalte țări. Se deschide totodată posibilitatea identificării tendințelor generale și specifice de evoluție.

Institutul de la Florența, în colaborare cu echipele naționale, va publica două rapoarte anuale asupra situației generale din regiune. Primul număr a apărut deja în noiembrie 1993.

Pornind de la acest raport și pe baza lui, echipa din România a elaborat primul ei raport (frecvența, sperăm, va fi anuală) care se concentrează pe analiza situației țării noastre, folosind datele celorlalte țări și rezultatele generale ale analizei comparative ca un instrument pentru o mai bună înțelegere a acesteia.

Pe lângă analiza generală, în acest raport sunt cuprinse și două analize speciale: **schimbările în politica de sprijin a copilului și familiei și situația economică și socială a populației defavorizate**.

La sfârșitul raportului este inclusă o **anexă statistică** cuprinzând date comparative pentru țările participante la proiect.

Raportul de față a fost posibil datorită descoperirii generoase a diferitelor instituții care ne-au oferit datele necesare. Ținem să mulțumim în mod special domnului Ministru secretar de stat al muncii și protecției sociale **Mircea Dan Popescu**, domnului Ministru al finanțelor **Florin Georgescu** și domnului **Alexandru Radocea**, președintele **Comisiei Naționale pentru Statistică**.

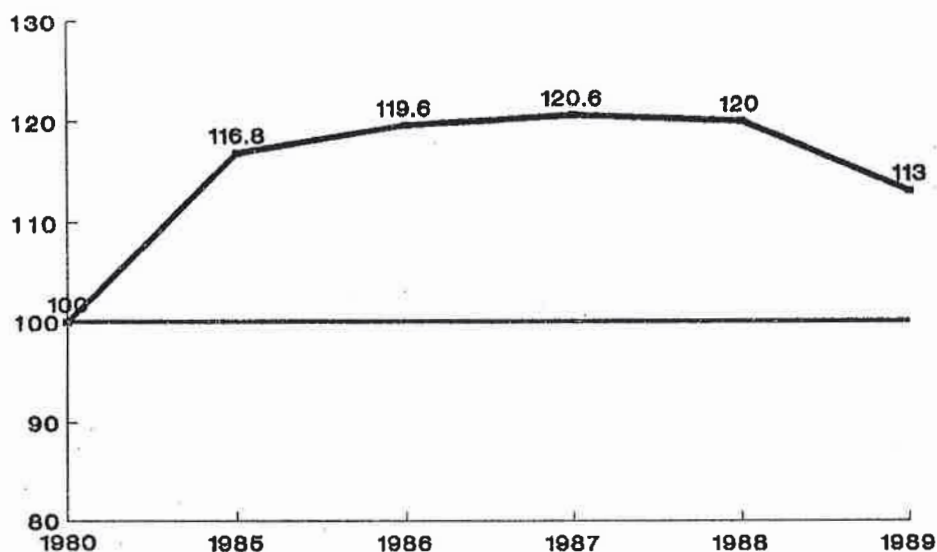
Nu în ultimul rând, autorii țin să mulțumească doamnei **Maie Ayoub von Kohl**, Reprezentantul special al UNICEF în România, pentru faptul de a fi în permanență alături de copiii țării noastre. Sprijinul domniei sale a fost deosebit de important pentru finalizarea acestui raport.

2. CONDITIILE INITIALE: ROMANIA IN ANII '80

Societatea românească în anii '80 prezintă o serie de trăsături comune tuturor țărilor din regiune, cât și unele trăsături specifice. Considerarea punctului de plecare ne oferă o perspectivă pentru înțelegerea mai bună atât a procesului tranziției, cât și a problemelor cu care societatea noastră se confruntă în prezent.

SITUATIA ECONOMIEI

Încă de la începutul anilor '80 a devenit evident că economia românească socialistă a intrat într-o criză structurală al cărui curs era ireversibil în parametri structurali socialiști. După o perioadă de încetinire a creșterii, în ultimii ani înainte de Revoluție, economia românească intră în declin. Din 1987 PIB-ul începe să scadă treptat, în 1989 căderea fiind substanțială (Grafic 2.1).

Grafic 2.1 - Dinamica PIB-ului în România între 1980-89 (1980 = 100)

Criza structurală a economiei socialiste este explicabilă prin mai mulți factori care au acționat în conjuncție: caracterul tot mai impropriu al mecanismelor centralizat-administrative, cu un pronunțat caracter politic, pentru conducerea unei economii tot mai complexe, incapacitatea de a stimula și utiliza descoperirile tehnologice, lipsa de stimulare a performanțelor pe fondul degradării standardului de viață, prăbușirea moralului populației. În România în mod special trebuie menționat ca un factor agravant caracterul tot mai irațional și arbitrar al conducerii politice, lipsa unei viziuni macroeconomice cât de cât articulate și, în consecință, incapacitatea de a identifica căile ieșirii din criză.

Am moștenit, în consecință, o economie caracterizată prin **distorsiuni structurale** extrem de grave: o supra-industrializare, cu ramuri economice dezvoltate aberant, tehnologii învechite fizic și moral, prețuri distorsionate, stocuri de produse nevandabile în creștere.

Din punctul de vedere al **echilibrului macroeconomic**, România a intrat în faza de tranziție în multe privințe cu o situație avantajoasă, dar foarte fragilă datorită crizei de structură a economiei sale. Printr-un efort suportat dureros de populație, datoriile externe au fost lichidate, un punct de pornire deosebit de pozitiv. În 1990 țara noastră dispunea chiar de rezerve substanțiale în valută: aproximativ 2.5 miliarde dolari. Am moștenit însă o inflație suprimată apreciabilă, pe fondul declinului producției, al exportului forțat și al creșterii artificiale a salariilor la începutul anilor '80.

SARACIA SI DISTRIBUTIA VENITURILOR

Datorită politicii de promovare a egalității și a subvenționării masive a bunurilor de consum, în România, ca și în celelalte țări ale regiunii, **sărăcia** în sens absolut reprezenta un fenomen relativ limitat. Politica de folosire integrală a forței de muncă, cuprinderea foarte largă în sistemul de pensii a vârstnicilor, alocațiile pentru copii, subvenționarea masivă a bunurilor și serviciilor de bază, alte forme de redistribuție în funcție de nevoi făceau ca marea majoritate a familiilor să dețină veniturile minime cu care puteau face față prețurilor bunurilor de consum menținute în mod artificial la niveluri scăzute. În ultimii ani ai regimului socialist sărăcia a început să crească rapid în România datorită mai multor factori:

- **Apariția unui șomaj nerecunoscut**, produs de scăderea rapidă a posibilităților de angajare și de trimiterea în concediu fără plată ca rezultat al dificultăților menținerii producției din lipsă de energie sau materii prime.

- **Scăderea veniturilor salariale** prin încercarea regimului de a arunca povara dificultăților pe seama populației. Tot mai frecvent salariile erau reduse pentru nerealizarea producției.

- **Raritatea în creștere exponențială a bunurilor de consum**. Exportarea, la orice preț, a dus la o golire fără precedent a magazinelor de orice bunuri. Tot ce era de calitate cât de cât acceptabilă se încerca să fie plasat la export. Numai ceea ce nu putea fi exportat era dat pe piața internă. Adesea

nu lipsa banilor, ci imposibilitatea de a găsi produsele necesare reprezenta tot mai mult o sursă de subnutriție și de anxietate colectivă.

Raritatea avea două efecte contradictorii asupra distribuirii veniturilor. Pe de o parte, ea producea, prin intermediul economiei negre, o redistribuire a veniturilor spre cei care controlau distribuția bunurilor rare: cumpărătorii trebuiau să plătească adesea pe lângă prețul oficial și unul suplimentar care oferea accesul la respectivul bun ținut "sub tejghea". Pe de altă parte, în anumite condiții, ea producea o egalizare între cei cu venituri mici și cei cu venituri mai ridicate. Cei cu venituri mici erau forțați să plătească în termeni de timp petrecut la cozi accesul la bunurile rare, dar ieftine; cei cu venituri mai ridicate erau nevoiți, pentru a evita cozile, să plătească un supliment adesea substanțial pentru accesul favorizat. Cei din vârful ierarhiei aveau acces prin mecanisme formal/informal preferențiale la bunurile rare, la prețuri adesea mai scăzute chiar decât ale pieței sau pur și simplu gratis.

Dacă luăm în considerare distribuția veniturilor formale, România era caracterizată printr-un grad ridicat de egalitate, ca de altfel toate celelalte țări din regiune. Utilizând **coeficientul Gini** pentru a determina gradul de egalitate/inegalitate a distribuției veniturilor, diferențele dintre țările socialiste și celelalte țări erau semnificative: țările capitaliste cu venituri medii se plasau între 40 și 54 la coeficientul Gini, în timp ce țările foste socialiste se plasau între 20 și 29.

În ceea ce privește gradul de sărăcie, pe baza datelor MONEE, se poate estima că țările socialiste prezentau o proporție de săraci cu cel puțin 10 procente mai redusă decât țările occidentale cu venituri medii.

PROTECTIA SOCIALA

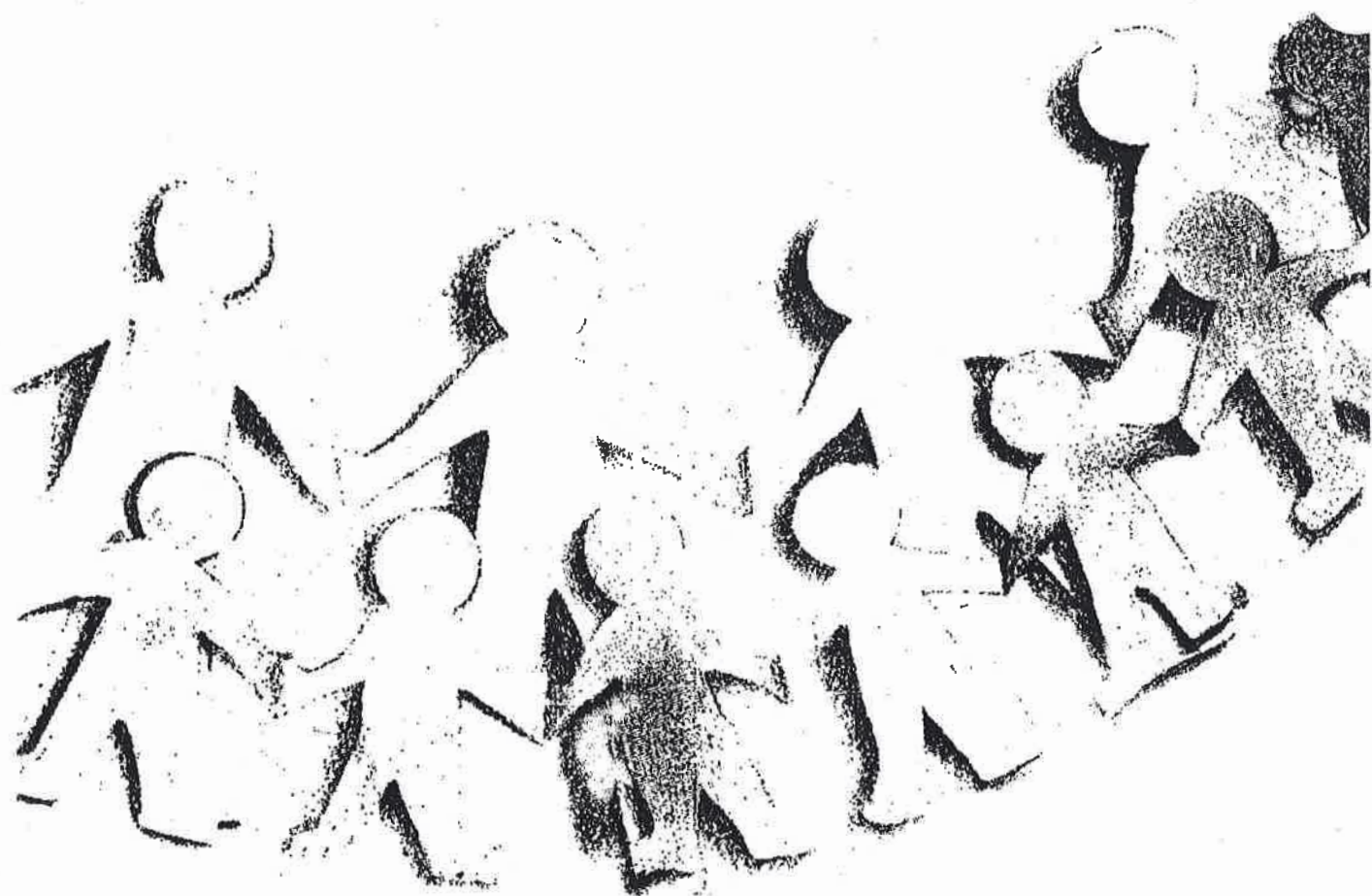
În România, ca și în celelalte țări socialiste europene, ca un complement al nivelului scăzut al salarizării, s-a dezvoltat un larg sistem de protecție socială. Prioritatea acordată în buget cheltuielilor sociale făcea posibilă o protecție socială universală și generoasă în multe privințe. Raportul cheltuieli sociale/PIB se plasa la nivelul țărilor occidentale dezvoltate, sensibil superior țărilor cu dezvoltare medie. Învățământul de toate gradele era gratuit. Serviciile medicale gratuite erau aproape universale. Protecția socială a familiilor cu copii era relativ generoasă fiind capabilă să ofere cel puțin

* Valoarea 0 a coeficientului Gini reprezintă o egalitate completă a veniturilor, în timp ce 100, inegalitatea maximă

condiții elementare de viață familiilor cu copii mulți.

Încă din anii '70 însă dificultățile economice au dus la restrângerea progresivă a cheltuielilor sociale, fapt care s-a repercutat în mod special asupra calității serviciilor. Degradarea era cel mai vizibilă în cazul serviciilor medicale. Acestea au cunoscut o eroziune continuă, ajungând ca înainte de revoluție starea lor să fie deplorabilă.

Învățământul tindea să sufere de lipsa resurselor materiale elementare: școli supraaglomerate, lucrând în 3 și 4 schimburi, lipsa cronică a materialelor didactice. Instituțiile de asistență socială - pentru copiii orfani, handicapați, bătrâni - se degradează rapid, multe dintre ele oferind la începutul lui 1990 imagini zguduitoare, de calvar.

3. SCHIMBARI IN CALITATEA VIETII: '89-'93

Revoluția din 1989 a generat o speranță de masă într-o îmbunătățire rapidă a calității vieții a întregii populații. Care au fost rezultatele efective ale acestor schimbări în sfera calității vieții? Pentru a le determina am utilizat două categorii de indicatori:

- Indicatori referitori la standardul de viață propriu-zis (economici prin natura lor): adică indicatori ai **resurselor** standardului de viață (**veniturile**) și ai **consumului**.

- Indicatori referitori la **caracteristici calitative ultime ale vieții populației**: speranța de viață și sănătatea, calitatea hranei, educația, participarea culturală. În mare măsură acestea sunt efectul standardului de viață, dar într-o măsură considerabilă ele exprimă și capacitatea populației de a utiliza constructiv pentru propria viață resursele economice existente și alte resurse non-economice.

Dacă în legătură cu indicatorii economici ai standardului de viață există multe lipsuri și dificultăți metodologice, mai ales atunci când este vorba de a realiza comparații internaționale valide, indicatorii calitativi ai calității vieții, cu unele excepții, sunt și mai parțiali și mai dificil de comparat.

INDICATORI AI VENITURILOR SI CONSUMULUI

Pentru a putea compara dinamica sărăciei din 1989 până în prezent, echipa **Centrului Internațional de Dezvoltare a Copilului** de la Florența, pe baza datelor cuprinse în MONEE, a identificat două niveluri ale standardului de viață, semnificative pentru determinarea proporției populației sărace și a gradului de sărăcie:

- **Minimul de subzistență** - venitul presupus a satisface necesitățile esențiale pentru supraviețuire

- **Minimul social** - venitul presupus a satisface la nivel minim nevoile presupuse pentru o funcționare socială normală.

Pe baza informațiilor provenite din **anchetele asupra bugetelor de familie**, **minimul social oscilează între 45-60% din salariul mediu**, iar **minimul de subzistență între 30-40% din acesta**; în ceea ce privește **proporția cheltuielilor pentru alimentație** din totalul cheltuielilor unei familii, un alt indicator al gradului de sărăcie, cele două praguri se plasează la **35-50%** și respectiv **50-60%** cheltuieli pentru alimente din totalul cheltuielilor unei gospodării.

În analiza comparativă redată în continuare, au fost utilizate fie praguri de sărăcie ipotetice plasate între 35 și 50% din salariul mediu, în funcție de nivelul de dezvoltare a fiecărei țări, fie minimurile pe 1989 calculate de diferitele țări.

Această metodologie oferă, desigur, o imagine foarte aproximativă a dimensiunilor sărăciei, rezultatele ei trebuind să fie considerate cu toată prudența, mai ales în comparația dintre țări. Ceea ce ne indică însă mai cert este dinamica din ultimii ani a sărăciei în fiecare țară în parte.

Tabelul 3.1 - Estimări ale procentului populației care trăiește în sărăcie, 1989-93 (sunt utilizate praguri de sărăcie alternative pe persoană, pe lună)

	Pragul de sărăcie/grupuri sociale	1989	1990	1991	1992	Q192	Q292	Q392	Q492	Q193
Bulgaria	45% din retribuiția medie orară în 1989									
	-gospodării	-	-	-	53.6					
	50% din retribuiția medie orară în 1989									
	-gospodării	-	-	-	62.7					
Cehia	35% din retribuiția medie orară în 1989									
	-gospodării	5.7	7.7	19.4	18.2					
Ungaria	40% din retribuiția medie orară în 1989									
	-populație	8.5	-	13.7	-					
	-copii	13.7	-	19.2	-					
	45% din retribuiția medie orară în 1989									
	-populație	10.1	-	21.3	-					
	-copii	14.1	-	29.1	-					
Polonia	45% din retribuiția medie orară în 1989									
	-populație	20.5	39.7	38.8	42.5					
	Pragul de sărăcie la nivel național									
	-populație	21.8	40.3	39.3	41.4					
	-populație urbană	19.8	37.8	33.8	33.6					
	-populație rurală	24.4	43.1	48.4	52.4					
	-copii	28.8	53.4	54.7	57.6					
	-pensionari	32.7	40.6	29.1	33.2					
	-adulți	18.9	34.0	32.2	34.1					
	-gospodării	19.8	34.7	31.8	33.3					
România	45% din retribuiția medie orară în 1989									
	-gospodării	27.3	18.5	28.1	51.1					
	-copii	38.1	30.7	42.1	70.1					
	50% din retribuiția medie orară în 1989									
	-gospodării	47.2	29.5	37.4	60.8					
	-copii	53.4	46.8	53.2	81.3					
Rusia	Pragul de sărăcie 118 Rb a)	27.1	24.5	28.7	-	84.6	63.1	70.5*	77.1**	
(populație)	Pragul de sărăcie 100 Rb b)	16.0	14.8	17.9	-	70.9	51.5	62.3*	66.8**	-
	Pragul de sărăcie 75 Rb c)	5.0	8.2	6.5	-	44.1	32.9	46.4*	43.8**	
	Pragul de sărăcie 60 Rb d)	-	-	-	-	-	-	-	30.8	-
	Pragul de sărăcie la nivel național e)	-	-	-	27.0	25.7	25.8	29.3	27.0	30.4
Slovacia	35% din retribuiția medie orară în 1989									
	-gospodării	7.1	7.1	14.2	18.3					
	-copii	9.0	9.1	19.7	25.7					
	40% din retribuiția medie orară în 1989									
	-gospodării	8.5	8.9	28.2	30.2					
	-copii	10.9	11.2	35.6	41.3					
Ucraina	Pragul de sărăcie 118 Rb a)	33.6	-	21.1	35.7***					
(gospo-	Pragul de sărăcie 100 Rb b)	20.2	-	10.5	23.5***					
dării)	Pragul de sărăcie 75 Rb c)	6.0	-	2.2	10.1***					

Sursă: MONEE Database, a) corespunde cu 45% din retribuiția medie orară din 1989; b) corespunde cu 38% din retribuiția medie orară din 1989; c) corespunde cu 28% din retribuiția medie orară din 1989; d) corespunde cu 23% din retribuiția medie orară din 1989; e) valoarea în Rb 1989 a pragului de sărăcie la nivel național per capita în cele 5 căsuțe din tabel a fost: 62.5, 60.6, 59.3, 58.5 și, respectiv, 61.1; f) calculat de Ministerul Muncii și Protecției Sociale; * se referă la august 1992; ** se referă la noiembrie 1992; *** pragul de sărăcie apare scăzut în mod artificial datorită subestimării creșterii indicelui prețurilor cu amănuntul.

CREȘTEREA RAPIDA A RATEI SARACIEI

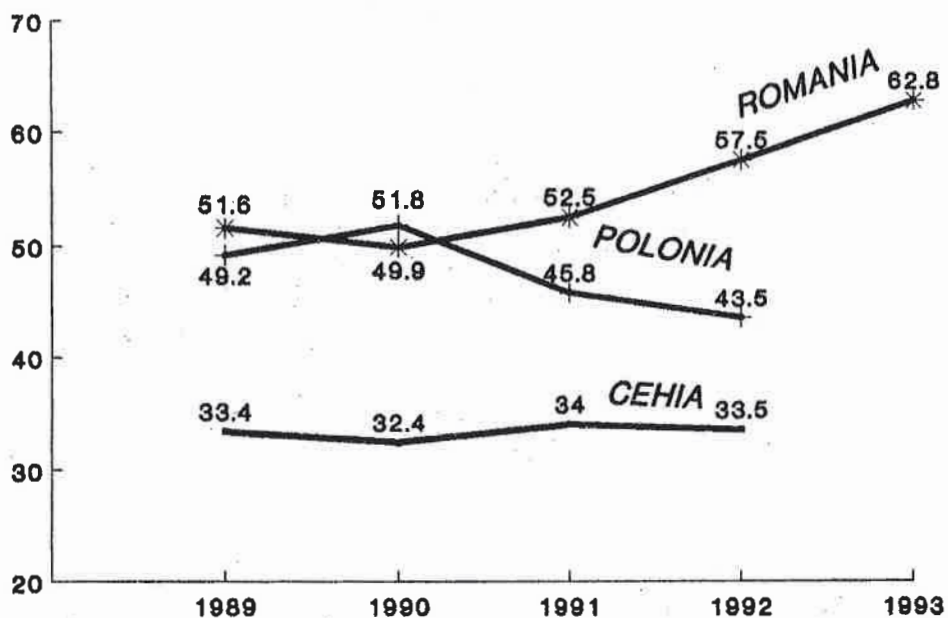
Datele analizei (Tabel 3.1) indică o creștere masivă a sărăciei în întreaga zonă. În România, utilizând o asemenea metodologie de calcul, sub **minimul de subzistență** se plasau în 1992 ceva mai mult de jumătate din gospodării (51.2% față de 27.3% în 1989), iar sub **minimul social**, 60.8%. Dacă sub influența unor măsuri luate imediat după revoluție (creșterea veniturilor, creare artificială de aproape 500 000 locuri de muncă, scăderea unor prețuri ca de exemplu la electricitate și gaz metan), în 1990 rata sărăciei a scăzut de la 27.3% în 1989 la 18.5% în 1990, sărăcia explodează în 1991 (28.1%) și 1992 (51.1%). Datele referitoare la evoluția veniturilor reale pe 1993 sugerează o continuare a deteriorării situației. Țara noastră nu reprezintă o excepție din acest punct de vedere. Niveluri similare se găsesc și în Bulgaria (53.6%), Polonia (42.5%). Niveluri mai scăzute par să aibă Cehia, Ungaria și Slovacia. Fiind aplicată o metodologie de calcul diferită, datele referitoare la Rusia și Ucraina nu pot fi comparate cu datele referitoare la celelalte țări. La sfârșitul lui 1992 proporția sărăciei părea să continue creșterea în Bulgaria, Rusia, Ucraina, România și Polonia; iar în Cehia, Slovacia și Ungaria ea dădea semne de stabilizare la nivelurile atinse anterior și chiar de scădere treptată.

Utilizând alte modalități de determinare a pragului de sărăcie, probabil mai severe decât cele utilizate de MONEE, cercetarea realizată în cadrul Institutului de Cercetare a Calității Vieții, SARACIA-93, indica pentru luna martie 1993: 49.0% gospodării sub minimul de subzistență și 57.7% sub minimul social. După cum se poate observa, aceste cifre sunt apropiate de cele estimate de echipa de la Florența.

Creșterea masivă a sărăciei corespunde cu declanșarea reformelor economice: 1990 în Polonia, 1991 în Cehia și Slovacia, 1991-1992 în România, 1992 și 1993 în Rusia și Ucraina.

CREȘTEREA PONDERII CHELTUIELILOR PENTRU ALIMENTE ÎN BUGETELE DE FAMILIE

Ponderea cheltuielilor pentru hrană în bugetul de familie este un indicator clasic al sărăciei. Datorită **elasticității scăzute în raport cu prețurile și a elasticității ridicate în raport cu veniturile** a cererii bunurilor de bază (în primul rând alimente), creșterea prețurilor și scăderea veniturilor este de natură a genera creșterea ponderii cheltuielilor alimentare în raport cu celelalte cheltuieli. În unele țări (USA) ponderea cheltuielilor alimentare este utilizată pentru a determina pragul sărăciei. În utilizarea acestor date pentru comparații

Grafic 3.1 - Schimbarea ponderii cheltuielilor alimentare în cheltuielile totale ale familiilor

internațional este necesar să ținem seama de faptul că ponderea cheltuielilor alimentare poate varia în funcție de prețul celorlalte bunuri și servicii. De exemplu, în țara noastră de abia începând cu a doua jumătate a anului 1993 prețul energiei electrice și combustibilului de încălzit a fost ridicat masiv pentru a fi aliniat prețurilor mondiale. Chiriile au rămas încă înghețate la nivelul anului 1989, în timp ce prețurile au crescut de mai mult de o mie de ori.

Datele din Graficul 3.1 și Tabelul F.4 (Anexă) indică o creștere rapidă a sărăciei din perioada '89-'92 în România, Bulgaria, Rusia, Ucraina și Polonia, în timp ce în Cehia, Slovacia și Ungaria creșterea sărăciei este mai moderată. Această diferență trebuie înțeleasă și în contextul unei alte diferențe: în ultima categorie de țări prețurile alimentelor au crescut mai lent decât indicele prețurilor celorlalte bunuri, în timp ce în țările din prima categorie situația a fost inversă (Tabele E.8-E.13 Anexă). Datele disponibile indică România cu ponderea cea mai ridicată în 1992 a cheltuielilor alimentare (57.5%). În țara noastră, după o scădere a ponderii cheltuielilor alimentare în 1990 față de 1989, creșterea este apoi rapidă: 7.6 procente din 1990 până în 1992. Datele prezentate aici pot fi în anumite situații distorsionate. De exemplu, în Rusia, față de ponderea relativ scăzută a cheltuielilor alimentare indicate în tabelele din Anexă, un larg sondaj pe problemele populației și sănătății realizat în al treilea semestru al anului 1993 indica în această țară o pondere a cheltuielilor alimentare de 67.4%.

GRUPURILE SOCIALE CELE MAI AFECTATE DE SARACIE

Datorită faptului că marea majoritate a veniturilor erau înainte de 1990 concentrate imediat deasupra pragului de sărăcie, scăderea veniturilor reale a împins în sărăcie o masă mare de persoane. Grupurile cele mai afectate în România au fost cele caracterizate prin una sau mai multe din următoarele trăsături:

- Familiile cu copii: copiii cresc rapid consumul, fără a aduce surse suplimentare corespunzătoare de venit

- Un număr scăzut de venituri în familie: familii monoparentale, familii cu un singur salariu, cuplu de pensionari cu o singură pensie, copii maturi care nu au serviciu

- Familiile care au unul sau mai mulți membri în șomaj. Ajutorul de șomaj este de natură să scadă substanțial veniturile. După expirarea

termenului legal de acordare a ajutorului de șomaj, acesta este înlocuit cu un ajutor și mai redus.

Cercetările făcute în România sugerează faptul că (vezi și capitolul 4) riscul cel mai ridicat de a fi în sărăcie îl prezintă familiile cu copii. Cvasitotalitatea familiilor cu 3 sau mai mulți copii se află în sărăcie. Conform recensământului din 1992, 7.47% dintre familii aveau 3 sau mai mulți copii în întreținere, categorie care cuprinde 15.04% din populație. Dacă la existența copiilor se mai adaugă, cum se întâmplă adesea, și lipsa (sau diminuarea) unuia dintre cele două venituri salariale (soție casnică sau un părinte în șomaj), sărăcia crește semnificativ. Chiar o familie cu 2 copii și două salarii scăzute prezintă un risc foarte ridicat de a se plasa sub pragul sărăciei.

Din Tabelul 3.1 reiese că în toate țările din zonă proporția copiilor aflați în sărăcie este mai mare decât a adulților. Astfel, în România, dacă luăm drept prag al sărăciei minimul de subzistență (45% din salariul mediu), proporția copiilor în sărăcie crește de la 38.1% în 1989 la 70.1% în 1992. Și în Polonia copiii prezintă grupul cu incidența cea mai ridicată a sărăciei.

Conform datelor SARACIE-93 în martie 1993 în România sub minimul de subzistență se plasau 65.6% dintre copii, față de 47.8% dintre adulți, iar sub minimul social, 72.9% dintre copii față de 56.5% dintre adulți.

În cele mai multe țări din zonă (printre care și România, Ungaria, Slovacia, Bulgaria) situația copiilor pare a se înrăutăți în 1993 și 1994 datorită creșterii șomajului, creșterii ponderii salariilor mici, cât și deteriorării în continuare a veniturilor.

Critică este și situația tinerilor care nu își pot găsi serviciu. Conform legii ajutorului de șomaj însă, ei pot primi ajutor de șomaj, chiar dacă nu au lucrat, fapt care le ușurează sensibil situația.

Probabil însă că situația cea mai dificilă o au tinerele cupluri lipsite de un sprijin substanțial din partea părinților și care se găsesc confruntate cu sarcina imposibil de realizat de cumpărare a unei locuințe și a celor necesare gospodăriei.

Proporția cuplurilor de pensionari cu o singură pensie în populație este relativ scăzută, ei nereprezentând deci, ca amploare, o problemă deosebită.

Graficul 3.2 dă imaginea plasării diferitelor grupuri în raport cu pragul de sărăcie, așa cum rezultă ea din datele SARACIE-93. În stânga graficului este indicată proporția gospodăriilor din grupul respectiv aflate sub minimul de subzistență, iar în dreapta proporția gospodăriilor aceluiași grup

aflate peste un minim decent de viață. Dreapta de la mijlocul graficului indică aceste două proporții la nivelul întregii populații. Se observă că unele grupuri sunt clar **deasupra** sau **dedesubtul** mediei populației. Cu alte cuvinte, aceste grupuri considerate sunt relativ ridicat omogene din punctul de vedere al standardului lor de viață.

Sub media colectivității se plasează: familiile (monoparentale sau cupluri complete) cu 3 sau mai mulți copii, familiile monoparentale cu 1-2 copii, familii de pensionari cu 1 pensie, pensionarii singuri, familiile cu 2 copii. **Peste medie** se plasează: familiile conduse de persoane active, fără copii sau cu un copil, familiile de pensionari cu 2 pensii.

Concentrări ale sărăciei se găsesc și în anumite grupuri marginale social, unde proporția veniturilor salariale a scăzut brusc după 1990, mulți neavând dreptul nici la ajutorul de șomaj. În mod special este cazul populației de țigani în România. Un studiu realizat în mai 1992 pe un larg eșantion, indica faptul că din totalul populației în vârstă de peste 16 ani luată în considerație (5968 de persoane), situația veniturilor era următoarea (Tabel 3.2):

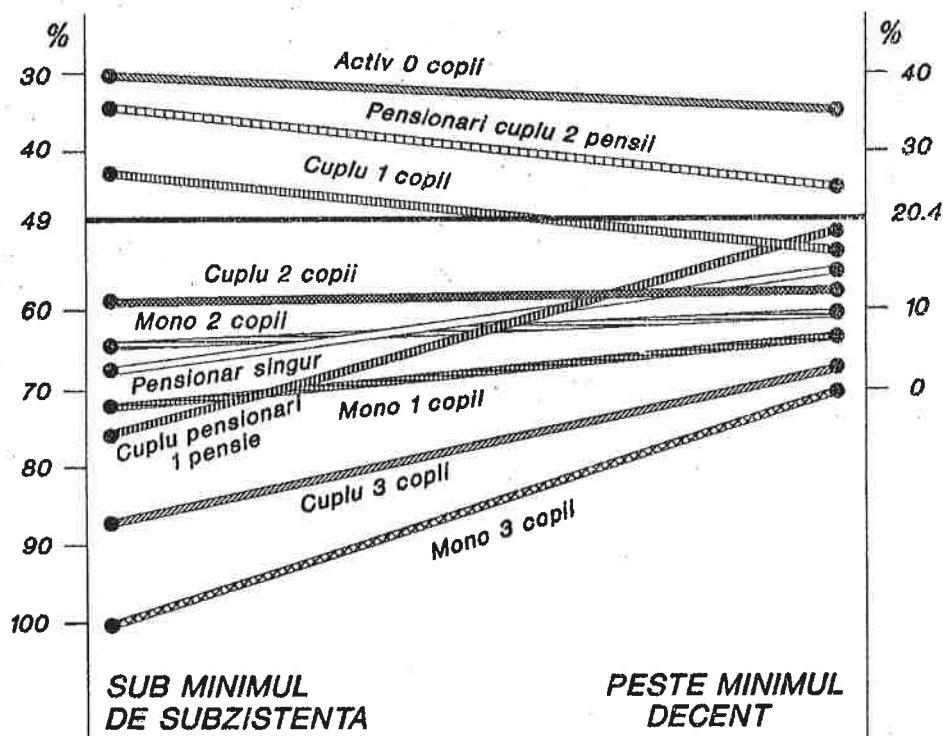
Tabel 3.2 - Situația veniturilor la populația de țigani: mai 1992.

	%
Salariați	22.1
Activități pe cont propriu	16.9
Patroni	0.8
Pensionari	5.1
Someri cu indemnizație	2.8
Fără nici o sursă de venit	42.6

Sursă: Elena Zamfir și Cătălin Zamfir (coordonatori), *Țiganii între ignorare și îngrijorare*, București, Editura Alternative, 1993

Dintre capii de familie, fără loc de muncă erau 22.3%, din aceștia însă doar 4.3 primeau indemnizație de șomaj.

Utilizând **minimumul de subzistență** drept prag absolut al sărăciei, calculat de Institutul de Cercetare a Calității Vieții, în acea perioadă, din populația de țigani **62.9%** se plasau dedesubtul acestuia, față de doar **16.0%** din totalul populației (această din urmă cifră reprezenta situația conform cercetării SARACIE-91 cu 7 luni mai înainte).

Grafic 3.2 - Plasarea diferitelor grupuri din punctul de vedere al proporției gospodăriilor sub minimumul de subzistență și peste minimumul decent de viață

Sursă: SĂRĂCIE - 93, I.C.C.V.

În România, spre deosebire de unele țări ca Cehia, Polonia, Ungaria, populația urbană pare a fi lovită mai mult de sărăcie decât cea rurală. După reforma agrară din 1990, țăranii au primit pământul înapoi putând să-și acopere din producția proprie cea mai mare parte din nevoile alimentare, chiar dacă veniturile lor bănești erau net mai reduse decât ale gospodăriilor de la oraș. În plus, prețul alimentelor a crescut mai mult decât al altor bunuri și servicii, oferind un avantaj relativ producătorilor agricoli.

În concluzie se poate spune că dacă toate segmentele populației au fost lovite puternic de procesul de sărăcire, grupurile cele mai lovite sunt: copiii și adulții activi cu copii și/sau care și-au pierdut locul de muncă/nu găsesc loc de muncă sau au salarii foarte scăzute. Diferitele analize sugerează că în toate țările din regiune (inclusiv România), cu excepția Rusiei și Ucrainei, contrar părerii generale, pensionarii au suferit în mod real relativ mai puțin, chiar dacă șocul subiectiv al liberalizării prețurilor a fost mai ridicat pentru ei.

INDICATORI AI CALITĂȚII VIETII

Scăderea veniturilor nu antrenează automat și proporțional degradări în toate aspectele vieții. Aceasta poate fi într-o oarecare măsură contracarată prin mobilizarea capacităților individuale și colective de a ridica eficiența utilizării resurselor disponibile, de a identifica resurse alternative. Individul poate introduce mai multă raționalitate și eficiență în consumul său individual, conservând în mare măsură calitatea acestuia. El poate dezvolta activități compensatorii, ca de exemplu producerea în familie a unor bunuri, economisindu-se astfel importante resurse.

Colectivitatea poate să se mobilizeze și să utilizeze resursele de care dispune sprijinind în mare măsură pe cei în dificultate. În momente de criză deci capacitatea individului și a colectivității de a face față dificultăților poate duce la reducerea importantă a efectelor negative. Dar și reciprocă este adevărată. Acolo unde capacitățile individuale și colective sunt slabe, efectele negative ale crizei economice pot fi chiar amplificate. La efectele negative ale scăderii resurselor se pot adăuga reacții negativ-destructive. Alcoolismul, disperarea și demobilizarea sunt produse ale dificultăților economice, dar la rândul lor pot fixa indefinit aceste dificultăți pentru respectiva persoană și pentru familia sa. Creșterea criminalității este și ea o consecință a crizei economice. La rândul ei

criminalitatea generează pierderi nu numai pentru criminal și familia sa, prin sancțiunile juridice primite, dar și pentru victime și pentru colectivitate în ansamblu. Ea crește sentimentul colectiv de insecuritate și neîncredere, crește anomia fapt care blochează mobilizarea resurselor colective, implică costuri considerabile pentru combaterea ei.

Din acest motiv, în funcție de reacția individului și a colectivității, o situație de criză accentuată poate să nu producă efecte negative proporționale cu gravitatea acesteia sau, dimpotrivă, poate genera efecte disproporționate de mari.

Este dificil a determina capacitatea individuală și colectivă de reacție la o situație de criză. Indirect ea poate fi estimată însă luând în considerare efectele crizei economice, mediate prin capacitățile de a-i face față, asupra **calității și cantității vieții** (lungimea vieții, starea de sănătate, nutriția) și de asemenea efectele de dezorganizare/degradare asupra unor parametri fundamentali ai bunăstării individuale și colective: educație, cultură, criminalitate și insecuritate.

Cum a reacționat colectivitatea noastră la dificultățile tranziției? În ce măsură capacitățile individuale și colective au putut contracara efectele negative ale crizei economice? Această secțiune va fi dedicată răspunsului la aceste întrebări.

O "AJUSTARE DEMOGRAFICA" DRASTICA

Socul puternic resimțit de colectivitate de declanșarea reformelor economice poate fi măsurat prin reacții deosebit de accentuate în palierul cel mai adânc al colectivității: **formarea și stabilitatea familiei, comportamentul reproductiv, mortalitatea și emigrarea.**

Aceste schimbări au dus în toate țările, cu excepția Poloniei, Cehiei și Slovaciei la o **scădere naturală netă a populației** care a fost amplificată de o **creștere a emigrării**. Ele au dus de asemenea la o serie de evoluții demografice negative care, dacă nu vor fi stopate în viitorul imediat, vor afecta advers bunăstarea colectivității pe termen mediu și lung.

O bruscă contracție în rata căsătoriilor

În toate țările din regiune, rata brută a căsătoriilor a scăzut (Tabele B.1 și B.2, Anexă). În medie declinul din anul de vârf 1989 sau 1990 s-a situat între 35-40% în Bulgaria și Ungaria, apropiat

de 30% în Cehia, Polonia, România, Rusia și Slovacia și 5% în Albania. Scăderea aceasta se datorează parțial în Polonia și România scăderii cohorței care atinge vârsta celor mai frecvente căsătorii. Analizele întreprinse pe baza MONEE sugerează însă că în toate cazurile alături de factorii strict demografici, acționează și factori socio-economici, lucru valabil și pentru România: în mod special creșterea insecurității economice. Explozia șomajului la tineri a fost fără doar și poate de natură a crește insecuritatea economică, acționând negativ asupra deciziei tinerilor de a întemeia o familie. La aceasta s-a adăugat adâncirea crizei locuințelor care atinge în special pe tineri. În România după 1989 s-a produs o cădere catastrofală a construcțiilor de locuințe, cu efecte negative greu de redresat pe termen scurt și mediu (Grafic 3.3). Datorită prăbușirii construcției de locuințe, chiria de la persoane particulare s-a ridicat vertiginos. Costul cumpărării unei locuințe noi a crescut enorm la rândul său. Dacă în anii '70 un apartament de 3 camere putea fi cumpărat de la proprietarul său privat la o sumă care nu depășea salariul unui tânăr pe 5 ani, în momentul de față, el se plasează la nivelul salariului de peste 15 ani. În fine, creșterea criminalității la tinerii bărbați în mod special reduce în continuare șansa căsătoriei.

Rata divorțialității

România se caracterizează printr-o rată relativ scăzută a divorțialității în comparație cu celelalte țări din zonă (Tabel B.3, Anexă). În comparație cu 1989, divorțialitatea scade în 1992 cu 19%, iar în 1993 tinde să se mențină la același nivel scăzut. Scăderi importante apar și în cazul Poloniei, probabil pe fondul întăririi influenței bisericii catolice din ultimii ani. Cu excepția Rusiei unde divorțialitatea este în creștere, celelalte țări cunosc mai degrabă o staționare a acesteia.

O asemenea dinamică era de așteptat. Criza economică are un impact negativ asupra constituirii și stabilității familiei, generând atât probleme economice, cât și emoționale: scăderea stimei de sine, alcoolismul, conflicte și violență interpersonală. Se pare însă că ceea ce predomină este reacția inversă de apărare. Coeziunea familiei generează suport pentru efortul dificil de a face față dificultăților. În același timp consumul în familie reprezintă o formă mult mai eficientă decât în cazul consumului indivizilor separați. Din acest punct de vedere creșterea stabilității familiei este o reacție sănătoasă a colectivității.

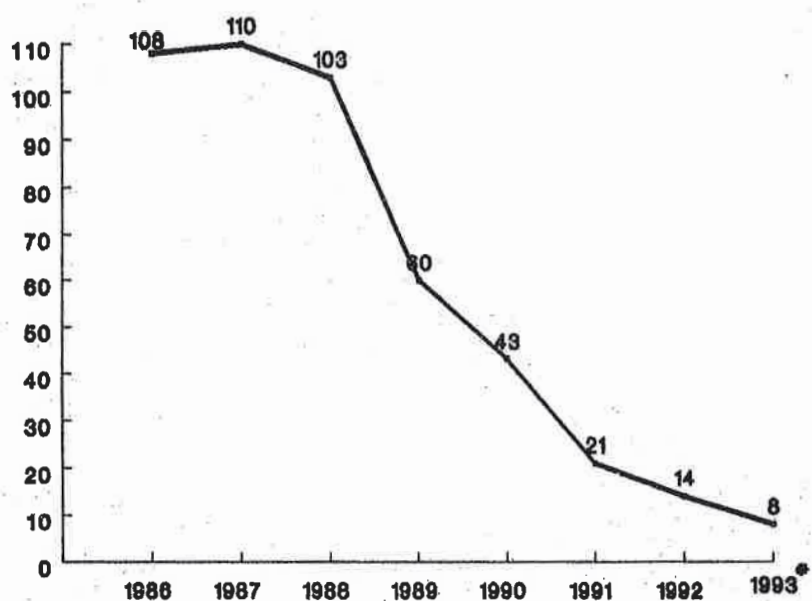
Fertilitate scăzută și schimbări în comportamentul reproductiv

După revoluție, România a cunoscut un declin rapid al ratei brute a nașterilor (Tabel A.1, Anexă): aproximativ 35% în 1992 față de 1989. Scăderea dramatică a natalității în țara noastră se datorează în primul rând liberalizării avorturilor în 1990, pe fondul unei tendințe de scădere continuă din momentul introducerii măsurilor pronataliste extrem de dure din 1966. Dacă privim situația celorlalte țări în care tranziția a avut loc pe un cutotul alt fond liberal de politică demografică, vom observa faptul că procesul este mult mai profund. În Rusia căderea a avut aceeași magnitudine. Cu excepția Albaniei, în toate celelalte țări declinul natalității este mai accentuat decât l-ar prezice tendințele demografice de lung termen. Cehia este singura excepție. Aici, scăderea natalității este explicabilă integral prin tendințele demografice; în 1993 apar chiar semnele unei ușoare creșteri. În România prăbușirea este atât de gravă încât sporul natural al populației a devenit negativ în 1992 (Grafic 3.4).

În România, fenomenul căderii este și mai pregnant dacă luăm în considerare faptul că în perioada 1989-92 proporția femeilor la vârsta cea mai fertilă (20-29 ani) este în creștere, datorită valului demografic produs prin interzicerea avorturilor din 1966 (Tabel 3.3). Rata totală a fertilității cunoaște o scădere rapidă după 1989 (Tabel 3.4 și Tabel B.5, Anexă). Datele indică cu claritate existența unui efect economic care s-a suprapus peste reacția la liberalizarea avorturilor: insecuritatea economică, căderea standardului de viață la care se adaugă și scăderea numărului de căsătorii sunt factori cruciali în explicarea scăderii rapide a natalității.

Important este însă și un alt fenomen: creșterea în toate țările a proporției nașterilor de către mame adolescente (sub 20 ani) (Tabel B.7, Anexă). Acesta este în mod special accentuat în cazul Rusiei, Bulgariei, României și Slovaciei. Într-o oarecare măsură el se datorează și tendinței de creștere (România face de data aceasta excepție) a nașterilor de către mame necăsătorite (Tabel B.6, Anexă).

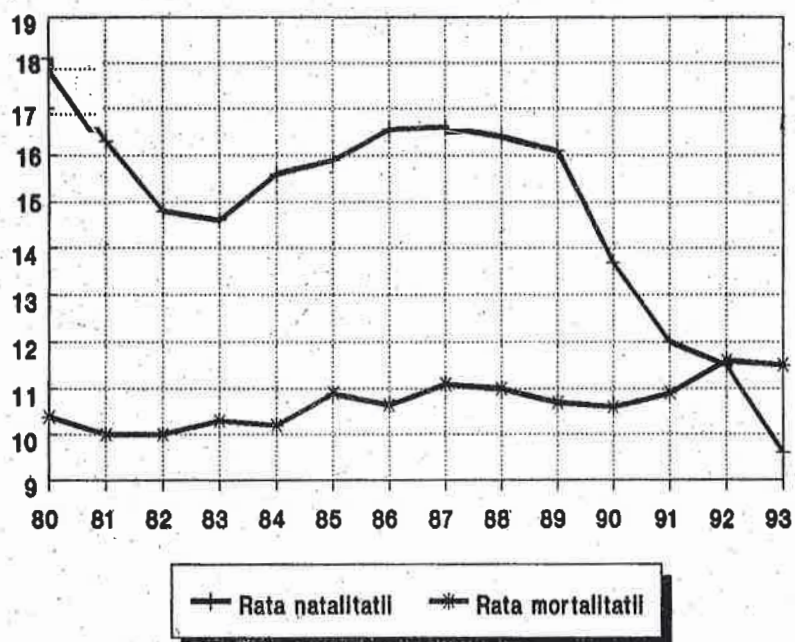
Tabelul 3.4 indică faptul că în România rata fertilității a scăzut foarte diferențiat pe vârste. Cea mai mare scădere o prezintă femeile de 30 de ani și peste; cea mai scăzută, tinerele de până în 20 de ani.

Grafic 3.3 - Dinamica construcțiilor de locuințe în România (în zeci de mii)

* estimare

Sursă: Anuarul Statistic al României, 1993 și Buletin statistic trimestrial, CNS, nr. 3/1993

Grafic 3.4 - Rata brută a nașterilor și deceselor în România 1980-93

Sursă: MONEE Database

Tabel 3.3 - Ponderea femeilor pe grupe de vârstă fertilă 1989-92

	1989	1990	1991	1992
Grupa de vârstă 15-39 ani				
ALBANIA	42.6	42.5	-	-
BULGARIA	33.9	33.6	33.6	33.5
CEHIA	34.4	34.5	34.5	-
UNGARIA	33.9	33.9	34.1	34.2
POLONIA	36.8	36.6	36.4	36.2
ROMÂNIA	36.3	36.2	36.4	35.9
RUSIA	35.9	35.6	35.3	35.1
SLOVACIA	37.3	37.3	37.3	-
UCRAINA	33.5	33.4	33.4	33.4
Grupa de vârstă 20-29 ani				
ALBANIA	18.8	18.3	-	-
BULGARIA	12.9	12.8	12.8	12.8
CEHIA	12.4	12.6	12.7	-
UNGARIA	11.9	11.9	12.0	12.2
POLONIA	13.3	12.9	12.7	12.7
ROMÂNIA	13.7	14.0	14.3	14.0
RUSIA	14.0	13.5	13.0	12.5
SLOVACIA	14.1	14.0	13.8	-
UCRAINA	13.2	12.9	12.7	12.5

Sursă: MONEE Database

Tabel 3.4 - Schimbări în ratele de fertilitate în România 1989-92

	1989	1990	1991	1992	Diferențe cumulate 1989-1992
					(%)
Rata totală a fertilității	66.3	56.2	48.7	47.2	-28.8
Rata fertilității pe grupe de vârstă					
15-19 ani	59.3	51.2	49.8	48.8	-17.7
20-24 ani	169.1	145.2	131.1	126.5	-25.2
25-29 ani	118.0	97.8	78.6	80.6	-31.7
30-34 ani	58.8	46.4	34.2	30.4	-48.3
35-39 ani	25.6	19.4	13.9	13.0	-49.2
40-44 ani	7.1	5.5	4.0	3.8	-46.5
45-49 ani	0.4	0.4	0.3	0.2	-50.0

Sursă: MONEE Database

Creșterea natalității la adolescente este de natură a genera efecte negative accentuate pe lung termen atât pentru mamă, cât și pentru copil. În general nașterile timpurii împiedică femeia să-și continue educația și să obțină o calificare satisfăcătoare. În plus, foarte tinerele familii tind să fie lipsite de condițiile economice necesare și de maturitatea psihologică adecvată pentru a oferi o creștere normală copiilor.

De multe ori, nașterea la o vârstă fragedă este fie nedorită, fie exprimă incapacitatea planificării familiale. În ambele cazuri, riscul abandonului și instituționalizării copilului este ridicat. Aici se găsește probabil sursa cea mai importantă a menținerii unei rate relativ ridicate a abandonului în România de după 1989. În plus, copilul riscă aici să crească în condiții de sărăcie și într-un mediu familial afectat de probleme psihologice și sociale mult mai accentuate decât în cazul familiilor mature.

În România, dar acest lucru este valabil într-o anumită măsură și pentru Albania, Bulgaria, Rusia, scăderea numărului nașterilor a avut loc în mod special pe seama creșterii explozive a numărului de **avorturi**, iar nu prin utilizarea altor metode mai moderne și mai puțin nocive de control al nașterilor.

Creșterea de 8 ori a ratei avorturilor la numărul de nașteri de copii vii în 1990 față de 1989 (Tabel B.8, Anexă) este un fenomen unic ca amploare în zonă. Pe de o parte el exprimă și gravitatea suprimării în vechiul regim a dorinței de planificare a familiei.

Aceste date indică însă totodată foarte clar că înainte de 1990 proporția de avorturi ilegale era considerabilă, fapt care explică rata înaltă a mortalității materne, incidența diferitelor afecțiuni la femei, inclusiv sterilitatea.

Explozia numărului de avorturi explică și căderea în numărul de nașteri. Acestea au scăzut între 1989 și 1992 cu 107 000 unități.

Deși proporția avorturilor începe să scadă în 1992, nivelul lor încă extrem de ridicat reprezintă o problemă îngrijorătoare pentru țara noastră, prin efectele sale multiple asupra stării de sănătate fizică și psihică a femeii și asupra natalității.

Creșterea ratei brute a mortalității

Cu excepția Cehiei și Slovaciei, unde rata mortalității a scăzut sau stagnat în perioada 1989-92, în celelalte țări ea a crescut dramatic (Tabel A.2, Anexă și Grafic 3.5).

În Rusia ea a luat proporțiile unei catastrofe sociale, cunoscând o creștere de 33% între 1989 și primele șapte luni ale lui 1993.

În România, creșterea mortalității se plasează la jumătatea celei din Rusia, fiind însă tot foarte ridicată (16%). Această creștere nu se datorează în primul rând îmbătrânirii populației (și ea un factor important - Tabel 3.5), ci în mod special creșterii mortalității la grupele de vârstă de peste 40 de ani.

Tabel 3.5 - Ponderea populației de 60 ani și peste în totalul populației 1989-92

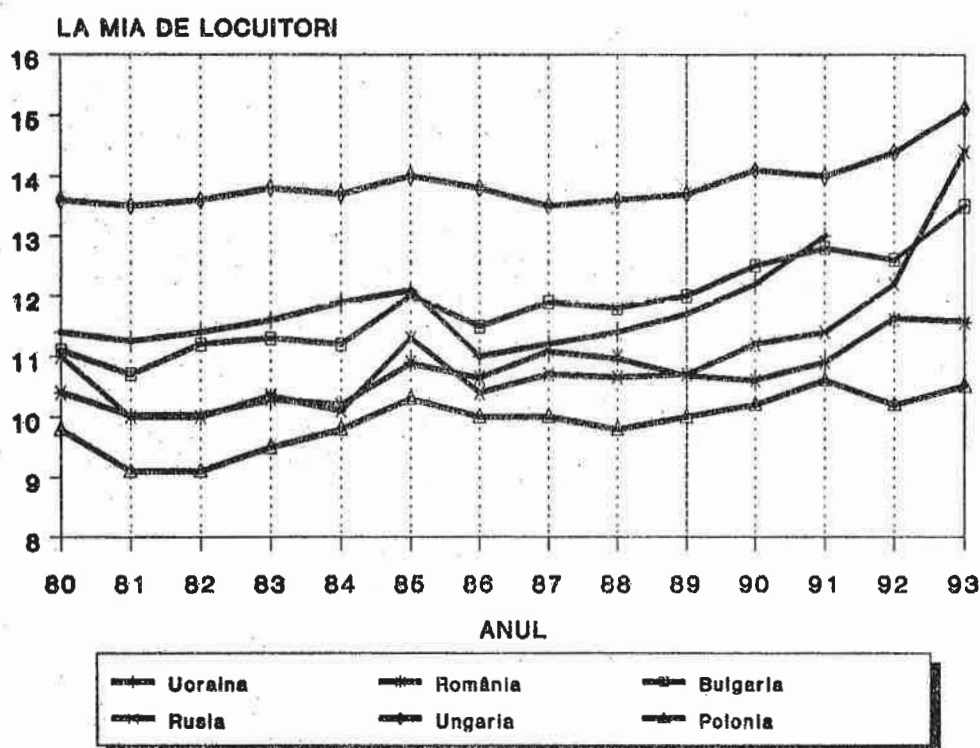
	1989	1990	1991	1992
ALBANIA	7.8	8.0	-	-
BULGARIA	18.9	19.4	19.6	20.2
CEHIA	17.6	17.7	17.9	-
UNGARIA	18.8	19.0	19.1	19.2
POLONIA	14.6	14.9	15.1	15.3
ROMÂNIA	15.4	15.7	16.0	16.4
RUSIA	15.3	15.8	16.2	16.5
SLOVACIA	14.7	14.8	14.9	-
UCRAINA	18.0	18.3	18.7	18.8

Sursă: MONEE Database

Declinul natural net al populației

Ca efect al scăderii natalității și al creșterii mortalității, în cele mai multe țări din regiune populația a început să scadă în termeni absoluți sau să descrească mai rapid decât o prevedeau tendințele anterioare (Tabel: A.4, Anexă). În România scăderea debutează în 1991 (Grafic 3.6), în 1992 cunoscând o cădere abruptă.

În Ungaria rata nașterilor a scăzut sub cea a mortalității din 1981. În celelalte țări, impactul crizei și incertitudinilor economice asociate tranziției a generat această schimbare demografică structurală mai târziu: Bulgaria în 1990, Ucraina în 1991,

Grafic 3.5 - Rata brută a mortalității în Bulgaria, Ungaria, Polonia, România, Rusia

România și Rusia în 1992. În Polonia și Slovacia numărul nașterilor este încă superior față de cel al deceselor, dar diferența este în scădere. Doar Cehia cunoaște o tendință diferită: dacă creșterea populației a fost stopată în 1989-90, după această perioadă apare o tendință de creștere.

Tabelul 3.6 indică faptul că în Ungaria și Rusia viteza anuală a declinului natural al populației este în creștere în ultimii ani; în Bulgaria

ea rămâne constantă, în timp ce în România este în descreștere. Factorul cel mai important al descreșterii naturale a populației (sau al ritmului încetinit de creștere) îl reprezintă accelerarea scăderii nașterilor. Mortalitatea contribuie însă tot mai mult la această scădere, atingând cotele cele mai ridicate în 1992-93 în Bulgaria, România și Rusia.

Tabel 3.6 - Sporul demografic natural și schimbarea sa anuală

		1989	1990	1991	1992	1993	Total
Bulgaria	Sporul natural* (la 1000 de locuitori)	0.7	- 0.4	- 1.7	-2.1	-3.1	-
	Rata anuală a sporului natural din care: -	-	- 1.1	-1.3	-0.4	-1.0	-3.8
	% datorită natalității scăzute	-	54.5	76.9	150.0	10.0	60.5
	% datorită mortalității ridicate	-	- 45.5	23.1	-50.0	90.0	39.5
Ungaria	Sporul natural* (la 1000 de locuitori)	- 2.0	-1.9	-1.6	-2.6	-4.1	-
	Rata anuală a sporului natural din care: -	-	+0.1	+0.3	-1.0	-1.5	-2.1
	% datorită natalității scăzute	-	500	66.7	60.0	53.3	33.3
	% datorită mortalității ridicate	-	- 400	33.3	40.0	46.7	67.7
Polonia	Sporul natural* (la 1000 de locuitori)	5.0	4.3	3.8	3.3	2.6	-
	Rata anuală a sporului natural din care: -	-	- 0.7	-0.5	-0.5	-0.7	-2.4
	% datorită natalității scăzute	-	71.8	20.0	180.0	57.1	79.2
	% datorită mortalității ridicate	- 28.6	80.0	-80.0	42.9	20.8	
România	Sporul natural* (la 1000 de locuitori)	5.3	3.0	1.0	-0.2	-0.3	-
	Rata anuală a sporului natural din care: -	-	- 2.3	-2.0	-1.3	-0.1	-5.7
	% datorită natalității scăzute	-	104.3	85.0	41.6	103.3	86.0
	% datorită mortalității ridicate	-	-4.3	15.0	58.4	-3.3	14.0
Rusia	Sporul natural* (la 1000 de locuitori)	4.0	2.4	0.8	-1.4	-4.8	-
	Rata anuală a sporului natural din care: -	-	- 1.6	-1.6	-2.2	-3.4	-8.8
	% datorită natalității scăzute	-	75.0	87.5	63.6	35.2	59.0
	% datorită mortalității ridicate	-	25.0	12.5	36.3	64.7	41.0

*Sporul natural este egal cu diferența dintre rata brută a natalității și rata brută a mortalității (la 1000 de locuitori)

Sursă: MONEE Database

Accelerarea emigrărilor

Datele asupra emigrărilor suferă în toate țările din zonă de o subestimare substanțială: în general sunt înregistrate doar plecările legale definitive, în timp ce plecările ilegale (cel mai

adesea plecări în scop declarat turistic, urmate de rămânări indefinite în Occident) sunt neînregistrate. Datele utilizate aici trebuie considerate deci doar ca indicative ale unui proces, iar nu estimări absolute ale nivelurilor.

În toate țările regiunii, perioada de tranziție este însoțită de o creștere considerabilă a fluxurilor

de emigrări, plasate între 0.2-0.4% din totalul populației în Rusia și Ucraina până la proporții mult mai scăzute în Cehia și Polonia. În România, pe baza datelor incomplete existente, vârful emigrărilor legale s-a situat în 1990, fără însă a se plasa la aceleași cote cu cele din Rusia sau Ucraina. Probabil emigrarea cea mai ridicată o prezintă Bulgaria: între 1989 și 1992, în jur de 470.000 de persoane (aproximativ 5% din populație), în special din minoritatea turcă, au părăsit țara.

Cu excepția Cehiei și Slovaciei, declinul natural al populației a fost amplificat substanțial de valul de emigrări spre Occident. Emigrarea poate avea consecințe negative severe pe termen mediu și lung, întrucât în acest proces sunt implicate în special persoane tinere, sănătoase și cu un nivel ridicat de educație.

Efecte indezirabile ale "ajustării demografice"

Din analiza proceselor demografice care au avut loc în România, în foarte mare măsură similare cu cele din toate celelalte țări europene aflate în tranziție, o serie de constatări mai generale pot fi făcute. Toate indică procese cu efecte negative pe scurt/lung termen cărora trebuie să li se acorde o atenție deosebită.

- Un declin absolut al populației, în măsura în care este produs de scăderea natalității, conduce la îmbătrânirea populației și la deteriorarea raportului de dependență vârstnici/activi.

- Schimbarea proporției între sexe în cadrul cohortelor de vârstă reproductivă, determinată de mortalitatea mai ridicată a bărbaților și a emigrărilor mai ridicate ale acestora, face formarea noilor familii mai dificilă; la aceasta se adaugă și scăderea tendinței de căsătorie datorită dificultăților și incertitudinilor economice.

- Acești factori sunt de natură a produce o slăbire considerabilă a potențialului de fertilitate a țării pe termen scurt, în timp ce scăderea produsă de aceasta a natalității va avea același efect pe termen lung.

- Scăderea drastică a natalității produce o creștere a proporției familiilor cu un singur copil. Copiii acestor familii riscă, datorită rarefierii relațiilor cu alți copii, pe fondul scăderii participării la sisteme preșcolare, deficiențe substanțiale de socializare.

- Creșterea proporției de nașteri de către mamele foarte tinere sau decâtre mame singure, acest din urmă fenomen mult mai puțin prezent în

România, dar îngrijorător în alte țări din zonă (Rusia, Cehia, Ungaria, Ucraina), de către mame necăsătorite, este de natură a crește numărul de copii în situație de risc de a fi abandonati, instituționalizați sau de a crește în sărăcie.

- Emigrările pot conduce la o scurgere importantă a capitalului uman și a resurselor intelectuale ale țării.

CREȘTEREA RATEI MORTALITĂȚII PENTRU CELE MAI MULTE GRUPE DE VÂRSTA ȘI SCĂDEREA SPERANȚEI DE VIAȚĂ

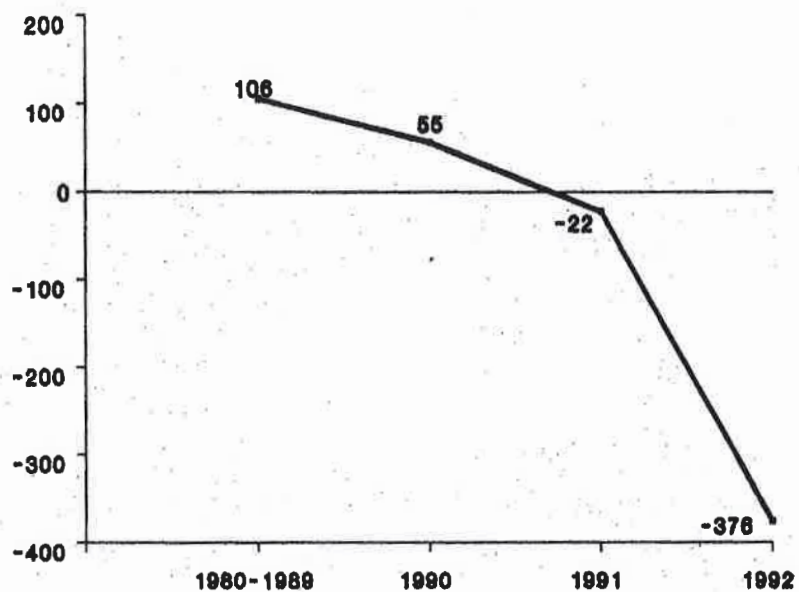
După cum s-a văzut, în toate țările din regiune (cu excepția Cehiei și Slovaciei) mortalitatea a crescut în general, dar în mod mai accentuat la bărbați. Astfel, în România mortalitatea la bărbați a reprezentat în 1992 109% față de 1989, în timp ce la femei a reprezentat 104.1%.

Creșterea mortalității nu a fost uniformă pentru toate grupele de vârstă, ci mai accentuată pentru persoanele de peste 40 de ani. Această diferențiere este foarte accentuată în România. Mortalitatea a scăzut, în general, până la vârsta de 40 de ani, crescând accentuat după această vârstă. Probabil că unele măsuri de îmbunătățire a asistenței medicale au fost mult mai eficiente pentru populația tânără, generația mai în vârstă acumulând efectele adverse ale mizeriei din ultimele două decenii. Înrautățirea condițiilor de viață din 1991 și 1992 probabil că nu a avut timpul necesar pentru a-și imprima efectele asupra mortalității decât acolo unde terenul era mai fragil, adică la generația mai în vârstă care probabil a primit un șoc mai puternic în perioada de tranziție.

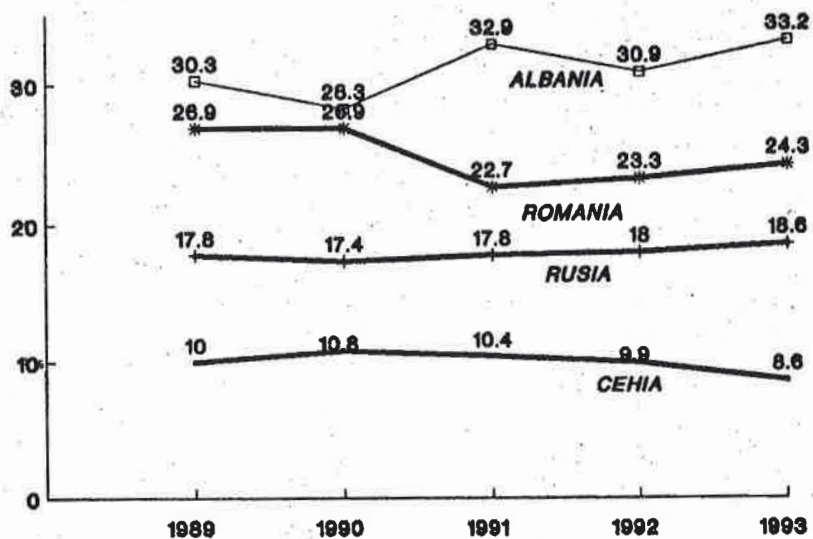
În ceea ce privește mortalitatea infantilă ea a scăzut substanțial în România de la niveluri extrem de ridicate până în 1989, dar rămân încă de departe cele mai ridicate din zonă, cu excepția Albaniei (Grafic 3.7 și Tabele G.4, G.5 și G.7, Anexă). Surprinzătoare este creșterea mortalității infantile în Bulgaria, Rusia și Ucraina, în ciuda scăderii natalității.

Mortalitatea la grupul de vârstă 20-29 este în România staționară, în schimb are tendințe de creștere în Rusia (31%), Ucraina (14%, doar pentru primii 3 ani), Ungaria (11%), Bulgaria (6%).

Ca un rezultat al creșterii accentuate a mortalității la bărbați în cele mai multe țări ale regiunii, a scăzut și speranța de viață a acestora din 1989 până în 1992 (Tabel A.3, Anexă): în Rusia ea s-a diminuat cu 2.0 ani, o scădere uimitoare pentru

Grafic 3.6 - Variații în dimensiunea populației din România (în mil) față de anul precedent
Sursă: MONEE Database

Grafic 3.7 - Rata mortalității infantile (la 1000 de copii născuți vii)
Sursă: MONEE Database

timperi de pace, în Bulgaria și Ungaria cu 0.8 ani, în Polonia cu 0.7 ani. În România speranța de viață la bărbați a rămas aceeași. Această constanță a speranței de viață în condițiile creșterii mortalității se explică prin dinamica diferențiată a mortalității pe vârste: creșterea accentuată a mortalității la persoanele de peste 40 de ani a fost compensată de scăderea mortalității sub 40 de ani. La femei, speranța de viață s-a dovedit mai constantă: în Bulgaria și Rusia ea scade cu aproape un an; în Cehia și România ea prezintă tendințe de îmbunătățire cu 0.7 și respectiv 0.5 ani; în celelalte țări rămâne apoximativ constantă.

Un indicator important al șocului tranziției îl reprezintă rata sinuciderilor. În unele țări ea rămâne relativ constantă, prezentând creșteri mai semnificative în Polonia (cu o treime), în Bulgaria (cu 5%) și probabil destul de mult în Rusia și Ucraina, dar datele nu permit în aceste din urmă situații o estimare mai precisă. În România fenomenul are un caracter general de involuție până în anul 1992 când decesele prin sinucidere, în cifră absolută, au crescut cu 4.8% față de 1989.

Există unele indicii ale faptului că, datorită creșterii sărăciei, cuplată cu destrămarea unor structuri sociale fundamentale și a vacuumului de control social-instituțional, numărul morților violente (în special la bărbați), datorate accidentelor (domestice, de circulație sau de muncă), otrăvirii sau omuciderii a tins să crească. Astfel în Rusia, numărul de morți datorat otrăvirii cu alcool a fost de 2.4 ori mai mare în primele 6 luni ale lui 1993 față de aceeași perioadă a anului 1992; în aceeași perioadă, numărul omuciderilor s-a multiplicat cu 1.6.

SCHIMBARI IN MORBIDITATE SI NUTRITIE

Schimbările în morbiditate indică unele variații semnificative. În țările din Centrul Europei se poate observa finalizarea a ceea ce se numește "tranziția epidemiologică": un declin al bolilor infecțioase, parazitice și ale traiectului digestiv și o creștere a bolilor degenerative și a celor induse de mediu. În Europa de Sud-Est și de Est, această tendință este agravată de exacerbarea bolilor induse de poluarea gravă a mediului și de reapariția "bolilor sărăciei": bolile infecțioase, parazitice și a celor transmise sexual. În Bulgaria s-a raportat o creștere în 1991 și 1992 a cazurilor de poliomielită și din 1991 a celor de tuberculoză. În Rusia cazurile de difterie s-au dublat în 1991 față de anul precedent, cele de

sifilis au crescut cu 80%, iar tuberculoza respiratorie cu 11%. Situația s-a înrăutățit și mai mult în 1993: în primele 5 luni ale acestui an în raport cu aceeași perioadă a anului 1992, cazurile de difterie au crescut cu 100%, cele de vărsat de vânt cu 280%, tuberculoză cu 24%, sifilis cu 150% și gonoree cu 70%. Si în România s-au înregistrat creșteri substanțiale la o serie de boli ca: trichinoză (126.7%), sida (67.3%), rujeolă (56.6%), sifilis (29.4%), tuberculoză (13.9%).

Alături de înrăutățirea condițiilor de viață și de tendințele de dezagregare socială (nerespectarea normelor de profilaxie, de exemplu), responsabil de înrăutățirea stării de sănătate este și sistemul de asistență medicală ale cărui resurse, și așa degradate în anii '80, în unele țări s-au restrâns sensibil în primii ani ai tranziției sau au crescut într-un ritm mult mai lent decât al nevoilor celor mai urgente. Investițiile în noi capacități au fost practic blocate. Consumul de medicamente a scăzut dramatic în unele țări. De exemplu în Rusia el a scăzut la 70%. Tabelul G.2 (Anexă) indică faptul că în Albania, Bulgaria, și Rusia ratele de imunizare la copii au tins să scadă; în România ele au crescut din 1991 cu ajutorul în special al UNICEF-ului.

În ceea ce privește nutriția în ultimii ani s-au petrecut de asemenea deteriorări în grade diferite. Efectele ei asupra stării de sănătate sunt însă mai greu detectabile.

Înainte de 1990 în această zonă a Europei **malnutriția** a fost relativ rară. Populația întregii zone a suferit însă de o serie de probleme de nutriție ca: proporția ridicată a nou născuților subponderali, rata scăzută a alăptării, diete dezechilibrate, deficiențe de micronutrienți; consum ridicat de produse bogate în colesterol (grăsimi animale), pâine, sare, zahăr, alcool și consum redus de carne de bună calitate, de fructe și vegetale. În mod special familiile cu venituri modeste, care reprezentau o proporție substanțială din întreaga populație prezintă consumuri alimentare tipice de natură a crea dezechilibre în starea de sănătate. În România problema a fost sever agravată în ultimii ani ai deceniului trecut prin creșterea rapidă a rarității produselor alimentare, cele mai bune dintre ele fiind trimise la export, consecință a politicii de achitare în avans a datoriei externe.

Scăderea veniturilor reale după 1990, în condițiile în care în România prețurile la alimente au crescut într-un ritm mai înalt decât la bunurile nealimentare, a avut un efect negativ asupra nutriției populației. Parțial acest efect este compensat de doi factori. În primul rând lichidarea

rarity produselor alimentare care mărește posibilitatea de alegere. În al doilea rând, creșterea producției de alimente în propria gospodărie. Astfel, în România ponderea consumului alimentelor produse în propria gospodărie a crescut din 1990 până în 1992 de la 21 la 31% la familiile de salariați; de la 24 la 34% la familiile de pensionari și de la 68 la 80% în cazul familiilor de țărani.

Cu toate acestea, între 1989 și 1992 consumul mediu pe persoană a scăzut pentru multe categorii de alimente (Tabele E.14-E.16, Anexă) în toate țările zonei. Consumul de carne a scăzut cu între 8 și 19 procente; cel de lapte cu între 12 și 30 procente (cu excepția Cehiei și României), în timp ce consumul de pâine și produse similare a crescut cu câteva procente în toate țările, cu excepția Ungariei, României și Poloniei.

Cu excepția Cehiei, în toate celelalte țări, în ciuda reorientării consumului spre alimente mai ieftine și mai bogate în calorii, numărul mediu de calorii consumat pe persoană a scăzut cu între 5 și 9 procente. Această reducere nu este însă alarmantă pe total, consumul fiind încă adecvat în raport cu standardele internaționale, cu excepția probabil a unor zone din Rusia. Ea ar putea fi însă gravă pentru grupurile cu venituri mici. Este de așteptat că în rândul grupurilor cu venituri scăzute, alimentația să fi scăzut atât cantitativ cât și calitativ mult mai pronunțat, nefiind exclusă apariția unor simptome de malnutriție a căror frecvență să devină îngrijorătoare.

În România consumul mediu de calorii pe persoană a cunoscut o scădere sensibilă în 1992 (de la 2949 în 1989 la 3038 în 1990 și la 2679 în 1992). Dacă în 1990 a avut loc o îmbunătățire substanțială a întregului consum alimentar, după acest an, s-a produs o tendință involutivă. Este ilustrativ consumul mediu de carne și pește pe persoană: de la 57.1 kg. în 1989 (după o creștere la 66.1 în 1990), la 45.8 kg. în 1992 (Tabele E.14 - E.17, Anexă).

DECLINUL ACCENTUAT ÎN ÎNGRIJIREA COPIILOR ȘI A PARTICIPĂRII LA SISTEML PRESCOLARE

Scăderea cea mai drastică a avut loc în participarea la sistemele preșcolare. Cu excepția Ungariei, această tendință poate fi găsită în toate țările din regiune. În țara noastră, situația este în mod special mai gravă, cu excepția Poloniei (Tabel 3.7 și Tabel G.10, Anexă): rata de participare a scăzut de la 63% în 1989 la 53% în 1992. Ea pare să

se fi stabilizat însă în 1992.

Tabel 3.7 - Copii în grădinițe și taxele de participare

	1989	1990	1991	1992
Locuri în grădinițe (la 1000)	814	812	811	801
Copii în grădinițe (la 1000)	836	752	742	752
Rata ocupării (%)	103	93	92	94
Rata participării - total (%)	63	54	52	53
Taxe/sal. mediu (%)	10.0	21.4	14.5	10.6
% cost suportat familie	69	82	59	51

Sursă: MONEE Database

Deși este unanim recunoscut rolul grădinițelor în dezvoltarea copiilor, în Europa Centrală și de Răsărit participarea copiilor la grădiniță a rămas întotdeauna voluntară. Politica activă de încurajare a participării la grădiniță a dus la o rată ridicată de participare, dar faptul că aceasta nu era obligatorie a făcut ca, pe de o parte, resursele alocate de către stat să fie primele reduse în situații de austeritate, iar pe de altă parte, părinții să înceteze să trimită copiii atunci când dificultăți economice sau de altă natură intervin. Faptul că grădinițele sunt în responsabilitatea autorităților locale, în condițiile în care bugetele acestora sunt încă extrem de sărace, este de natură a genera probleme de resurse deosebit de grave în perspectiva anilor viitori. Dificultățile s-au accentuat odată cu liberalizarea prețurilor la alimente și combustibil. Pentru a compensa aceste dificultăți, există o tendință generală de introducere de taxe de participare, lucru care crește probabilitatea ca familiile cu dificultăți economice să-și retragă sau să nu trimită copiii la grădiniță. Astfel, costul grădiniței este în România printre cele mai ridicate din zonă, cu excepția Poloniei (Tabel 3.8). În Cehia, Slovacia și Ungaria familiile plătesc doar pentru mesele acordate în grădinițe. Probabil că scăderea taxelor care a avut loc, după o explozie în 1990, în anii următori este responsabilă de stabilizarea participării și chiar de o tendință de creștere în 1992. Faptul că în România nu există facilități de transport la și de la grădiniță a copiilor creează dificultăți accentuate pentru familii în asigurarea participării copiilor la această formă de învățământ.

Situația pare să fie îngrijorătoare datorită faptului că grădinița, mai ales la vârsta de 5-6 ani, aduce o contribuție esențială la formarea intelectuală a copiilor și la socializarea lor, mai ales în familiile cu copil unic și în familiile sărace.

Tabel 3.8 - Taxele pentru grădiniță ca % din salariul mediu

	1989	1990	1991	1992
Bulgaria	13	10	9	15
Cehia	a)	a)	a)	a)
Polonia	25.0	30.9	36.7	-
România	10.0	21.4	14.5	10.6
Ucraina	6.0	6.0	6.0	6.0
Ungaria	a)	a)	a)	a)

a) Părinții plătesc doar pentru mese

SCHIMBARI IN PARTICIPAREA SCOLARA LA NIVEL PRIMAR, GIMNAZIAL SI LICEAL

În regimul socialist învățământul era obligatoriu până la absolvirea a 10 clase sau până la vârsta de 16 ani. Pentru a face mai realistă obligativitatea, după 1989, ea a fost redusă la nivelul a 8 clase sau la împlinirea vârstei de 14 ani.

Datorită pe de o parte relaxării controlului participării școlare și a unei anumite dezorganizări a sistemului școlar, iar pe de altă parte exploziei de sărăcie, România cunoaște din 1989 o scădere importantă a ratei de participare la învățământul primar și gimnazial (Tabele G.11 și G.12, Anexă). Astfel, între 1989 și 1992, rata participării școlare (% din populația relevantă) scade la ciclul primar și gimnazial de la 97.3 la 93.9, iar la învățământul liceal de la 91.1 la 71.3, ajungând astfel cu rata de participare cea mai scăzută, cu excepția Bulgariei, dintre țările din zonă despre care avem date.

Explicațiile acestei tendințe sunt multiple. Probabil degradarea condițiilor de învățământ reprezintă factorul cu contribuția cea mai scăzută. Relaxarea controlului obligativității participării școlare, complementar cu scăderea exigențelor față de corpul profesoral de a asigura o participare ridicată, are o contribuție importantă. Pe lângă acești factori se pot adăuga încă doi care par să aducă în noile condiții o contribuție importantă. Pe de o parte, erodarea relevanței educației pentru succesul social explică într-o largă măsură pierderea interesului copiilor și părinților pentru școală. În perioada de tranziție o mulțime de oportunități extrem de ușoare de îmbogățire peste noapte au explodat. S-a creat mirajul succesului în afaceri facile. Creșterea șomajului mai ales în domeniul industrial face, pentru tineri, destul de nerelevantă înrolarea în școlile vocaționale, sau chiar în învățământul superior, la terminarea cărora nu li se mai garantează obținerea unui loc de muncă. Probabil că și școlile vocaționale de pe lângă

întreprinderi și-au scăzut foarte mult oferta, datorită dificultăților cu care însăși întreprinderile se confruntă. Pe de altă parte, apariția pentru copii a unor posibilități de câștig, adesea substanțiale, face ca participarea școlară să devină puțin tentantă. Activități în economia din umbră, cerșitul în diferite forme (este cazul printre altele a profesiei de "spălător de parbrize") și-au găsit un larg câmp deosebit de atractiv pentru copii și mai ales pentru adolescenți. Tentativa obținerii de venituri suplimentare apare și la unele categorii de părinți care preferă să trimită copiii să câștige, decât la școală. Privatizarea agriculturii și extinderea micilor afaceri și activități economice familiale generează o presiune asupra părinților de a solicita participarea la activități economice a copiilor, în detrimentul participării școlare. Această tendință apare cu claritate la populația de țigani. În noul context, copilul poate deveni o sursă de venit, fapt mult mai limitat în regimul socialist. Unele familii care se confruntă cu o sărăcie profundă realizează că utilizarea copiilor pentru completarea veniturilor reprezintă singura posibilitate de supraviețuire.

Probabil însă că factorul cel mai important îl reprezintă creșterea costurilor educației care, conform datelor MONEE, este cea mai ridicată în România dintre țările vecine despre care există informații (Tabel 3.9).

Tabel 3.9 - Costurile educației ca procent din cheltuielile familiilor active

	Cehia	Polonia	România	Slovacia	Ungaria
1989	0.29	0.60	4.51	0.22	0.88
1992	0.67	1.54	6.70	0.34	1.15*

* Se referă la 1991

Mai ales după liberalizarea prețurilor, costul pentru familie a trimiterii unui copil la școală (rechizite, îmbrăcăminte, unele contribuții cerute de școală) a crescut rapid, devenind prohibitive pentru multe familii aflate în sărăcie. Sărăcia devine o formă majoră de discriminare educațională.

Prevederea legii alocațiilor pentru copii ca acestea să fie furnizate numai în funcție de participarea școlară poate să aibă un efect pozitiv asupra participării școlare. Dar dacă ea nu este cuplată cu alte forme de sprijin pentru familiile sărace pentru a le face pe acestea capabile să trimită copiii la școală, efectul ei va fi considerabil diminuat.

CREȘTEREA DIFICULTĂȚILOR DE SOCIALIZARE ȘI CREȘTEREA INFRAȚIONALITĂȚII TINERILOR ȘI ADULȚILOR

Procesul rapid de tranziție a fost de natură a genera o criză social-morală specifică care afectează în mod special pe adolescenți și tineri. O anumită confuzie valorică în legătură cu modalitățile de promovare socială în noua societate și de integrare în viața matură sau de pregătire pentru o asemenea viață, reprezintă o importantă sursă a crizelor adolescenților și tinerilor. Intreaga țesătură a vieții sociale a slăbit, măbind dificultățile adolescenților de orientare socială. Organizațiile de tineret, care intraseră într-un declin rapid încă din anii '70, practic încetează să mai existe după 1989, locul lor rămânând gol.

Autoritatea socială, inclusiv cea a maturilor, trece și ea printr-o perioadă de criză.

Infraționalitatea a explodat, oferind adolescenților un cadru cu puternice influențe negative.

În toate țările din regiune (Tabel G.17, Anexă) numărul infracțiunilor raportate a crescut rapid, în special în mediul urban. În România, conform datelor statistice, numărul total de infracțiuni aproape că s-a dublat în 1992 în comparație cu 1989 (Tabel G.17, Anexă), în timp ce în țări ca Bulgaria, Cehia, Slovacia creșterea a fost mult mai mare. O influență și mai negativă asupra climatului social o are numărul mare de infracțiuni nerezolvate, în unele țări din regiune acestea depășind jumătatea cazurilor raportate.

Creșterea infraționalității în această perioadă pare a fi explicabilă în mod special prin dificultățile economice cu care un segment larg al populației se confruntă, prin creșterea diferențelor economice care generează multiple frustrări, cât și prin slăbirea controlului social-instituțional în prima perioadă de după revoluție și prin confuzia legislativă care a urmat și care oferă largi oportunități infracționale. În unele țări din zonă - Rusia, Polonia, Ungaria - datele sugerează că un factor stimulator important al infraționalității îl reprezintă creșterea alarmantă a consumului de alcool.

În România, față de 1989, în 1992 condamnările definitive au crescut pe global cu 17%, în timp ce în cazul minorilor, ele au crescut cu 64.6%. Alături de infracțiunile împotriva proprietății, omuciderile și violurile au cunoscut și

ele o creștere importantă. Între 1989 și 1992, în România omorurile au crescut cu 20%, uciderile din culpă cu 58% și violurile cu 50%. Cazurile raportate de violență împotriva copiilor (inclusiv abuzul sexual) au crescut în unele țări (Polonia), dar nu și în altele (Ungaria). Creșterea sărăciei și liberalizarea societății au generat o creștere a prostituției copiilor cât și a prostituției în general.

Un fenomen alarmant îl reprezintă creșterea infraționalității în rândul tineretului. Numărul de adolescenți (14-18 ani) condamnați a cunoscut în România o creștere semnificativă: de la 12 la 100.000 de locuitori în 1989, la 19 în 1992 (Tabel G.16, Anexă). O asemenea explozie poate fi explicată pe de o parte prin faptul că sărăcia și inegalitățile economice lovesc în mod special copiii și tinerii, iar pe de altă parte datorită slăbirii instituțiilor care au drept funcție socializarea copiilor și tinerilor (familie, școală, organizațiile de copii și tineret) și a agențiilor de control administrativ și polițienesc. Scăderea participării școlare este un factor crucial în "împingerea în stradă" a unui număr apreciabil de copii și expunerii lor presiunilor și oportunităților infracționale. Scăderea dramatică a fondurilor pentru activități cultural-sportive, de petrecere a timpului liber își are propria sa responsabilitate. Creșterea șomajului în rândul tinerilor reprezintă de asemenea un factor important al creșterii infraționalității. În fine, dezvoltarea rapidă a economiei paralele, complementar cu lipsa de reglementare juridică a noilor sfere de activitate apărute, generează o proporție în creștere de posibilități de abuz, exploatare a muncii și chiar activități infracționale. Confruntată cu dificultăți economice tot mai severe, la care se adaugă și confuzia de valori, familia riscă să-și slăbească capacitatea sa de supraveghere a procesului de socializare a tinerilor.

ABANDONUL, ADOPTIA ȘI COPIII INSTITUTIONALIZAȚI

O caracteristică a politicii regimului socialist în toate țările din regiune a fost preferința sa pentru transferul copiilor din familiile cu probleme în instituții de stat specializate, în loc de a încerca să crească suportul social pentru familii. Fenomenul este foarte clar ilustrat de situația din fosta Cehoslovacie. Aici, dintre copiii instituționalizați (aproximativ 1% din populația de această vârstă), doar 2% erau complet orfani; dintre copiii instituționalizați, doar 10 % au fost adoptați și 3% plasați provizoriu în alte familii. Despre România

nu avem date suficiente în legătură cu acest aspect înainte de 1990, dar proporția copiilor instituționalizați a fost mult mai mare decât în toate țările din regiune (vezi Capitolul 7). În ultimii 3 ani, în toate țările învecinate numărul de copii din instituții a tins să scadă, inclusiv în România (Tabel G.15, Anexă). Specialiștii din aceste țări sugerează ca una dintre explicații scăderea fondurilor alocate acestor instituții și, în consecință, degradarea condițiilor de viață de aici. În România în ultimii 3 ani, datorită alarmării opiniei publice naționale și internaționale asupra gravității condițiilor de viață din instituțiile pentru copii, fondurile alocate de stat au crescut substanțial, fiind dublate de ajutorul multor organizații internaționale. Ceea ce ar putea fi alarmant este faptul că condițiile de viață din instituții sunt în prezent mult mai bune decât în multe familii, fapt care ar mări atracția pentru

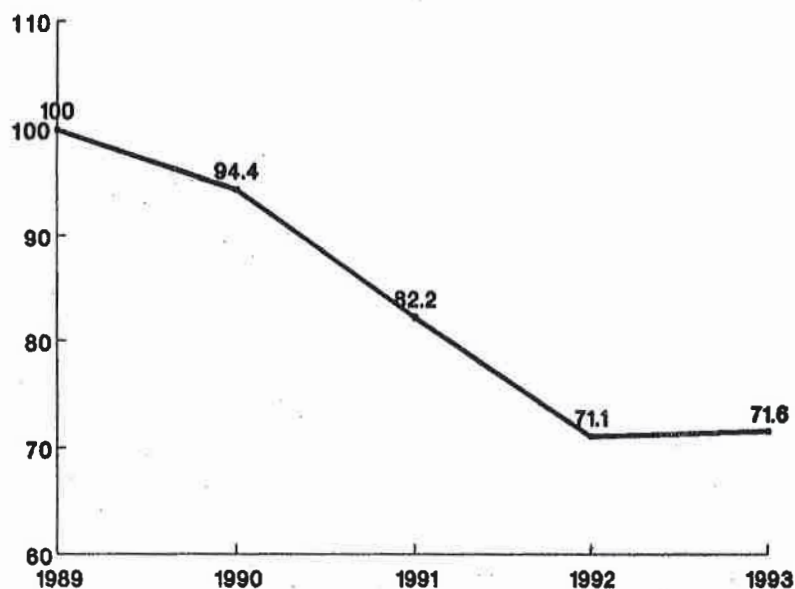
instituționalizare ca o soluție la degradarea standardului de viață. Liberalizarea avorturilor și scăderea masivă a natalității în România ne-am aștepta să fie asociate cu o prăbușire a instituționalizării copiilor de 1-2 ani. Deși o scădere există, ea este mult mai redusă decât ne-am aștepta. O explicație plauzibilă este aceea că multe familii care își doresc copii, confruntate brusc și brutal cu dificultățile de viață recurg la plasarea copiilor în instituții.

Dificultăți și confuzii în legislația adopțiilor, lipsa unui sistem profesionalist care să susțină familiile și educația în familie, cât și plasamentul familial reprezintă factori extrem de importanți ai ritmului scăzut de **dezinstituționalizare** a copiilor. Aici, mai evident ca în multe alte domenii, confuzia legal-administrativă, cât și cea de valori au avut un efect negativ extrem de important.

4. CAUZELE DETERIORĂRII BUNĂSTĂRII

În acest capitol vor fi analizate cauzele posibile ale schimbărilor în condițiile sociale și economice de viață care au avut loc în perioada scurtă de timp de după Revoluție. Datorită complexității problemei, în acest raport vom trece în revistă rapid doar unii dintre factorii care ni se par a fi mai importanți, urmând ca în rapoartele următoare să revenim cu analize mai amănunțite.

Scăderea dramatică a performanțelor economice din ultimii ani (Grafic 4.1) s-a reflectat într-o catastrofală deteriorare a condițiilor de viață și, în mod special, într-o surprinzătoare creștere a numărului de săraci și a gradului de sărăcie.

Grafic 4. - Dinamica PIB în România (1989 = 100)

Explozia sărăciei se datorează **schimbării** în trei seturi de **variabile** și anume:

- schimbări în nivelul **tuturor veniturilor**
- schimbări în **distribuția veniturilor**
- schimbări în **nivelul și tipul transferurilor** realizate de stat prin **sistemul de protecție socială**.

În acest capitol vom analiza primele două aspecte, urmând ca pe cel de al treilea - modul în care prin sistemul protecției sociale grupurile aflate în dificultate sunt sprijinite - să-l analizăm în capitolul următor.

SCHIMBARI IN NIVELUL SI STRUCTURA VENITURILOR

Veniturile reale pe persoană, după o creștere spectaculoasă în 1990, s-au diminuat masiv în ultimii doi ani (Grafic 4.2).

Tabelul F.1 (Anexe) indică faptul că în toate țările europene aflate în tranziție s-a produs o scădere accentuată a veniturilor reale ale populației, în unele mai puțin (Cehia și Ungaria), în altele mai mult (Bulgaria și Rusia). Numai în România însă s-a produs o creștere spectaculoasă a veniturilor în primul an după revoluție, urmată de o cădere prelungită (Tabel 4.1).

Tabel 4.1 - Ratele de creștere a veniturilor totale reale pe persoană față de anul precedent în câteva țări

	România	Bulgaria	Polonia	Rusia
1990/89	+ 26.1	- 1.7	- 27.7	+ 2.1
1991/90	- 18.1	- 40.4	- 0.6	+ 2.1
1992/91	- 13.9	+ 3.4	- 2.1	- 26.1
1993/92*	-11.1			

*) Estimare

În România, ponderea cea mai ridicată în veniturile familiei o dețin salariile. În 1992 ele reprezentau 73.3% din acestea. După 1990, veniturile gospodăriilor au scăzut în mod special tocmai datorită scăderii veniturilor salariale. Această scădere a avut două cauze:

- Scăderea numărului de salarii în familii ca efect al creșterii șomajului și al facilităților de pensionare înainte de limita de vârstă, posibilitate introdusă în 1990. Astfel, de la aproape 0 în prima parte a lui 1990, șomajul atinge la sfârșitul anului 1993 10.1%. În România populația salariată s-a diminuat în 1992 față de 1989 cu 17.4% (1356.4 mii persoane). În familiile de salariați, în aceeași perioadă numărul mediu al salariaților a scăzut de la 1.71 la 1.65. O parte din salarii au fost deci înlocuite cu venituri mai mici (pensii și ajutoare de șomaj) sau cu nici un venit.

- Salariul real s-a prăbușit. În ultimii 3 ani în toate țările din regiune salariul real a scăzut dramatic (Grafic 4.3 și Tabel E.3, Anexă): la sfârșitul anului 1992 c

Ungariei unde scăderea s-a oprit în jurul lui 15%. În Rusia și Albania - cele mai afectate țări în procesul tranziției - căderea salariului real a luat proporții catastrofale, ajungând la mijlocul anului 1993 la 60% din valoarea sa din 1989.

Căderea cea mai accentuată a salariului real coincide cu introducerea "big bang-ului" reformelor asupra liberalizării prețurilor și comerțului: 1990 în Polonia, 1991 în România, Bulgaria, Cehia și Slovacia, 1992 în Rusia.

Si în România salariul real a scăzut prin explozia prețurilor în urma liberalizării acestora. Inflația corectivă care a cuprins economia românească în ultimii ani nu a fost doar expresia reasezării prețurilor pe o bază naturală, ci a reprezentat efectul a încă o serie de dezechilibre ce trebuiau corectate:

- Eliminarea inflației suprimate care se acumulase treptat până în 1989: populația dispunea de resurse financiare mult mai ridicate decât bunurile și serviciile disponibile pe piață. În 1990, datorită importurilor masive de bunuri de consum la prețuri subvenționate și a diminuării substanțiale a exporturilor, mai ales în cazul bunurilor alimentare, inflația suprimată a regresat artificial pentru o scurtă perioadă de timp. Ea s-a reinstalat însă spre sfârșitul anului 1990, pe măsură ce importurile au scăzut datorită epuizării resurselor.

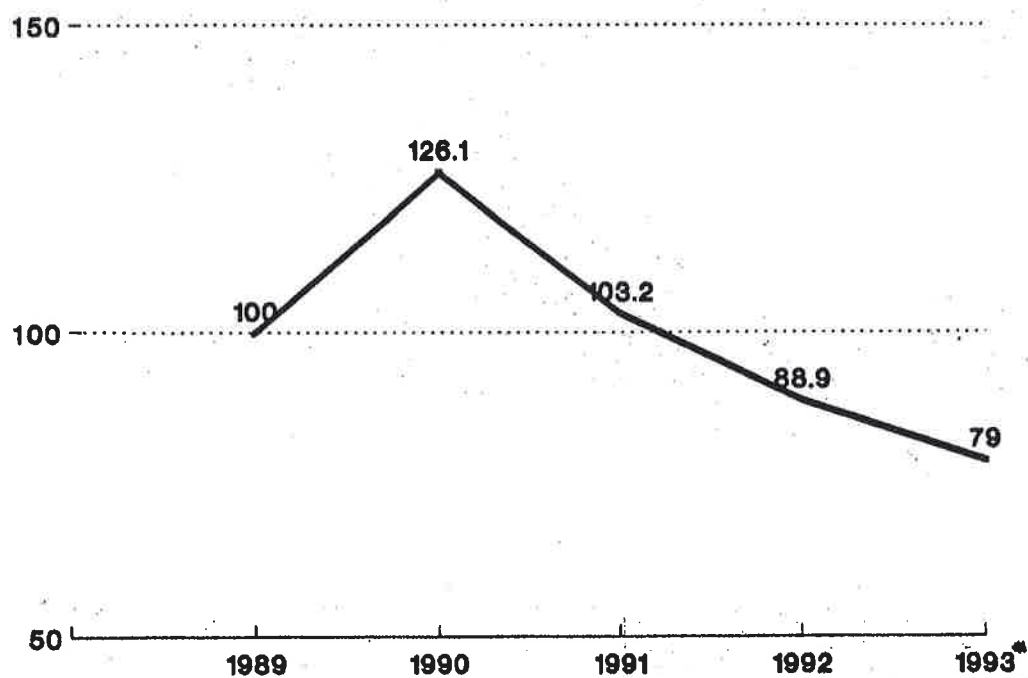
- Scăderea spectaculoasă a producției care trebuia, inevitabil, să se reflecte în scăderea salariului real, prin intermediul creșterii prețurilor mai rapid decât a veniturilor.

- Creșterile salariale obținute artificial nu prin creșterea producției, ci prin presiuni social-politice.

Începând cu vara lui 1990 Guvernul a dus o politică strânsă de control al creșterii salariale, aceasta fiind una dintre ancorele principale ale programului de stabilizare. Controlul creșterii salariale s-a făcut pe două căi distincte: pe de o parte, încercarea de a frâna cât mai eficace creșterea salarială, ca principal mijloc al controlului inflației, iar pe de altă parte, prin promovarea scăderii valorii reale a salariilor prin sistemul de indexarea lor parțială (60%) în raport cu creșterea prețurilor.

Această contracție enormă a salariilor a avut probabil și un efect negativ pe lângă cel pozitiv scontat de echilibrare macroeconomică a scăzut, conform modelului lui Keynes, cererea socială agregată, fapt care la rândul său are un efect inhibitor asupra relansării economice.

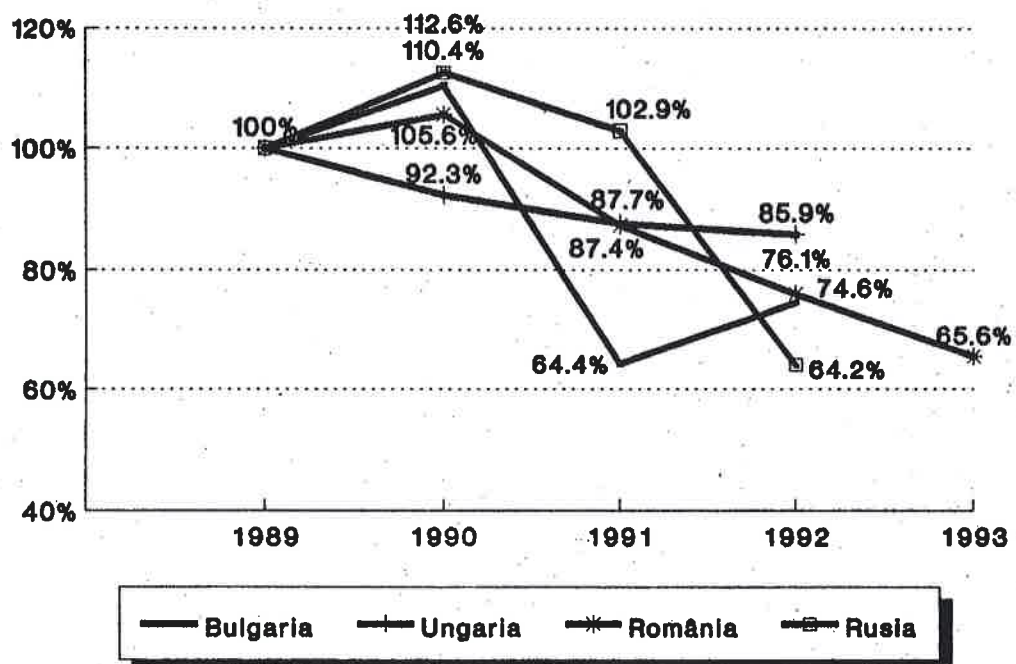
Datele provizorii din 1993 nu indică o

Grafic 4.2 - Dinamica veniturilor reale pe persoană în raport cu 1989 (100%).

* Situația pentru primele trei trimestre din 1993

Sursă: Bugetele de familie, CNS

Grafic 4.3 - Dinamica salariilor reale în procente în raport cu anul 1989

tendință stabilă de schimbare a trendului negativ al salariului real în nici o țară.

Există însă și o serie de mecanisme compensatorii care anulează într-o oarecare măsură efectul negativ al scăderii salariilor asupra veniturilor familiilor: creșterea ponderii altor activități producătoare de venit. În mod special este situația muncii în agricultură a cărei contribuție crește cu 4 procente în constituirea veniturilor familiilor de salariați și a desfășurării de munci suplimentare a căror contribuție crește cu 5 procente (Tabel 4.2).

Tabel 4.2 - Ponderea diferitelor surse de venit în veniturile nominale totale ale familiilor de salariați

	1989	1990	1991	1992
Salarii	80.2	73.6	76.5	74.4
Munca în agricultură	10.5	13.0	13.1	14.9
Alte venituri din muncă	1.2	5.9	5.3	6.3
Transferuri din fonduri sociale	8.1	7.5	5.1	4.4
din care: pensii	1.2	1.1	1.0	1.0

Sursă: Bugetele de familie, CNS

La veniturile familiei alături de salarii contribuie și alte surse. În primul rând **pensiile**. Pensia a cunoscut în termeni reali o eroziune chiar mai accentuată decât salariul. Dacă de exemplu salariile nominale au crescut în 1992 față de 1989 de **6.7 ori**, pensiile au crescut doar de **6.1 ori**. Din Tabelul 4.2 reiese că contribuția ei la veniturile familiilor de salariați cunoaște chiar o ușoară scădere.

În noul sistem al economiei de piață se dezvoltă și alte surse: veniturile din proprietate care în România încă nu sunt semnificative, venituri din profituri și veniturile din activități pe cont propriu. Acestea din urmă au crescut ca pondere în România de la 8.8% în 1989 la 9.9% în 1992. Cifrele acestea însă par a subestima cu mult amploarea fenomenului. Probabil că veniturile din aceste surse sunt în realitate sensibil mai ridicate. Deși veniturile din proprietate, profit și din activități pe cont propriu reprezintă surse care au crescut rapid în ultimii ani, ponderea lor fiind încă relativ redusă, creșterea lor nu a fost de natură a contrabalansa căderile masive ale salariilor și pensiilor.

În fine, la constituirea veniturilor familiilor contribuie și **transferurile prin intermediul**

sistemului de protecție socială. Pe acestea le vom analiza în capitolul următor. Ceea ce se poate remarca însă din Tabelul 4.2 și Tabelul F.3 (Anexă) este că ponderea lor (pensii, alocații pentru copii, ajutor de șomaj etc.) în veniturile gospodăriilor este redusă. În cazul familiilor de salariați, ponderea acestor transferuri în ansamblul veniturilor a cunoscut chiar o scădere de 3.5 procente în 1992 în raport cu 1989.

CREȘTEREA INEGALITĂȚII ÎN DISTRIBUȚIA VENITURILOR

Distribuția veniturilor este un factor important explicativ al sărăciei. Cu cât ea este mai inegală, cu atât gradul de sărăcie în respectiva colectivitate este mai ridicat.

Este de așteptat ca tranziția la o economie de piață să producă o creștere a **inegalității veniturilor**. Mai mulți factori se poate presupune că acționează în această direcție:

- O mai ridicată diferențiere între **salarii**. Sistemul socialist al salarizării era excesiv de egalizator. Una dintre aspirațiile cele mai conturate ale colectivității a fost, ca o contrareacție la această politică, o mai mare diferențiere a salariilor în funcție de capacitatea și performanțele individuale.

- Creșterea ponderii în veniturile totale a veniturilor din **activitățile pe cont propriu și din proprietate**. Acest tip de venituri prezintă, de regulă, o distribuție mult mai inegală decât celelalte tipuri de venituri, de exemplu veniturile salariale. În condițiile creșterii ponderii acestei categorii de venituri ne putem aștepta la o creștere substanțială și în inegalitatea distribuției veniturilor.

- **Transferurile prin mecanismele protecției sociale** tind să acționeze în sens contrar: ele au un caracter în principiu progresiv, fiind orientate spre o redistribuire a veniturilor de la cei mai bogați la cei mai săraci. Aceste transferuri acționează deci în sensul creșterii egalității veniturilor. Să remarcăm deocamdată că această sursă are însă o pondere relativ redusă în veniturile familiei.

Datele provenite din bugetele de familie din toate țările (Tabel F.3, Anexă), indică o anumită creștere a inegalității distribuției veniturilor, dar nu atât de spectaculoasă pe cât ne-am fi așteptat. Creșteri mai accentuate, deși modeste, se produc în România, Rusia și Ucraina. În Republica Cehă datele indică chiar o descreștere a inegalităților, în timp ce Slovacia și Polonia par mai degrabă a nu cunoaște modificări în indicele de inegalitate a veniturilor.

Graficul 4.4 arată că în România s-a produs o scădere relativă a veniturilor familiilor mai sărace și o creștere a veniturilor familiilor mai bogate. Familiile din primele 4 decile cu veniturile cele mai scăzute dețineau în 1992 o proporție din veniturile totale mai scăzută decât în 1990, în timp ce familiile din ultimele 5 decile în 1992 și-au sporit proporția deținută din totalul veniturilor. Aceasta se datorează creșterii diferenței dintre salarii, reducerii nivelului transferurilor de la stat în totalul veniturilor (vezi capitolul următor) cuplată cu caracterul mai puțin progresiv al acestora, cât și creșterii treptate a ponderii veniturilor din activități pe cont propriu. Pentru comparație, vom da cazul Poloniei în care pierderi apar în toate primele 9 decile, plusuri masive înregistrându-se doar în decila a 10-a (Grafic 4.5).

Diferențierea scăzută a veniturilor în aproape toate țările regiunii poate fi explicată prin mai mulți factori. Un prim factor, care va fi examinat în amănunțime în capitolul următor, l-ar putea reprezenta transferurile accentuate făcute prin sistemul protecției sociale în perioada de tranziție. Un al doilea factor, faptul că guvernul a taxat progresiv în mod drastic creșterea veniturilor brute salariale. În al treilea rând, două tipuri de erori sistematice de măsură asociate sistemului actual de înregistrare a bugetelor de familie. Primul tip de eroare se referă la tendința de a subestima în mod sistematic și masiv extremele distribuției veniturilor, unde se pare că au avut loc diferențierile cele mai dramatice: familiile cele mai sărace cât și cele mai bogate par a fi sensibil subreprezentate în eșantion. Or, diferențierile cele mai mari par a fi apărut la nivelul acestor categorii. Cel de al doilea tip de eroare o reprezintă subestimarea veniturilor din activități pe cont propriu, din proprietate și lipsa totală a veniturilor din profit. În toate țările incluse în analiză, aceste venituri, care probabil au crescut și generează diferențe importante, par să fi fost sistematic subestimate. Ele au crescut mult mai accentuat decât datele o sugerează, dar pentru că cele mai multe dintre ele își au originea în "economia ascunsă", tind să fie subraportate. Aceste erori de măsură tind să subestimeze semnificativ gradul de diferențiere a veniturilor.

Pentru a estima dimensiunile acestei distorsiuni, este util a invoca și rezultatele altor măsurători. În cercetarea **Sărăcie-93** realizată de Institutul de Cercetare a Calității Vieții pe un eșantion național probabilist, unde extremele distribuției par a fi mai bine reprezentate, coeficientul Gini este substanțial mai ridicat decât

cel rezultat din bugetele de familie ale statisticii: **35.4** față de **25.1**.

Pentru că salariile reprezintă sursa cea mai importantă a veniturilor familiilor, este necesar să ne oprim mai mult asupra distribuției lor. Dispersia salariilor pare a fi cunoscut o anumită creștere, dar nu atât de accentuată pe cât se aștepta. Trei factori pot fi invocați în mod special pentru a explica acest fenomen:

În primul rând faptul că marea majoritate a întreprinderilor de stat merg foarte prost, ele neputând să-și permită o creștere substanțială a salariilor care ar fi putut, la rândul ei, să permită o mai mare diferențiere.

În al doilea rând, o strategie de a face față recesiunii tranziției. Valabil pentru toate țările, în măsuri relativ diferite, este faptul că adaptarea la recesiune pare că s-a făcut într-o măsură mai redusă prin creșterea șomajului și mai mult prin reducerea veniturilor salariale ale angajaților. În multe întreprinderi s-a preferat o anumită restrângere a diferențierilor salariale pentru a minimiza trimiterile în șomaj.

În fine, un al treilea factor l-a prezentat politica guvernelor de moderare a creșterii salariilor care a presat de asemenea în sensul menținerii unei diferențieri scăzute.

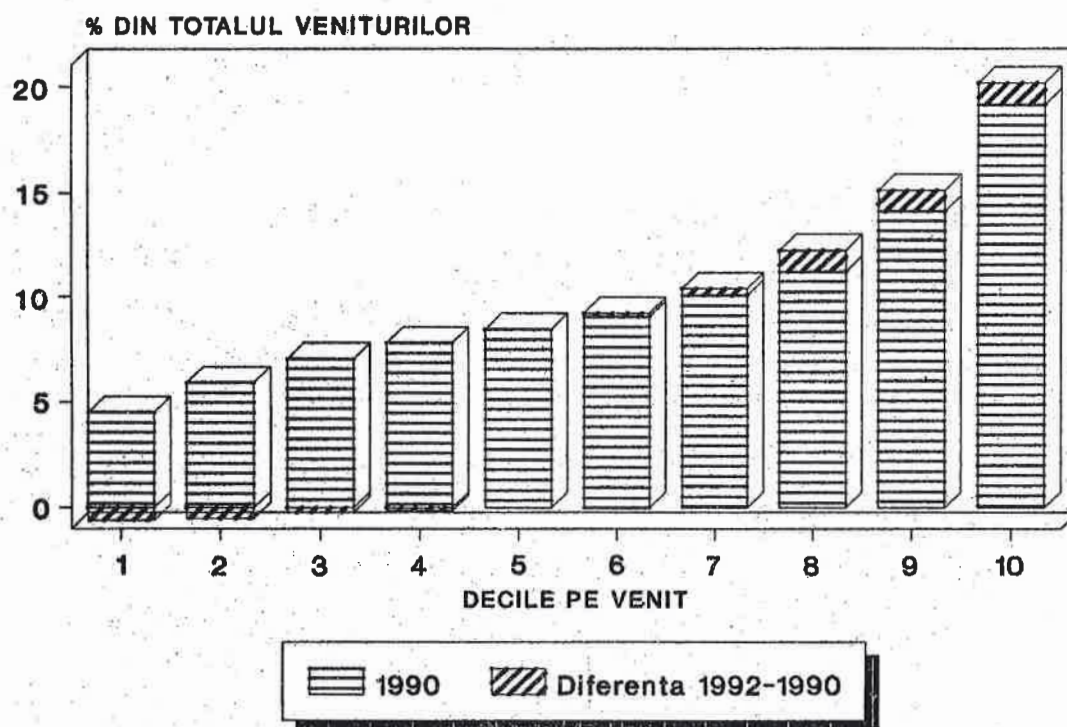
În România diferențierea salariilor s-a produs pe mai multe direcții.

Poate cel mai spectaculos indice al acestei diferențieri îl reprezintă **raportul dintre salariul minim și salariul mediu**. Dacă în 1989 salariul mediu era foarte apropiat de cel minim, distanța dintre ele a crescut substanțial în anii care au urmat (Tabel 4.3).

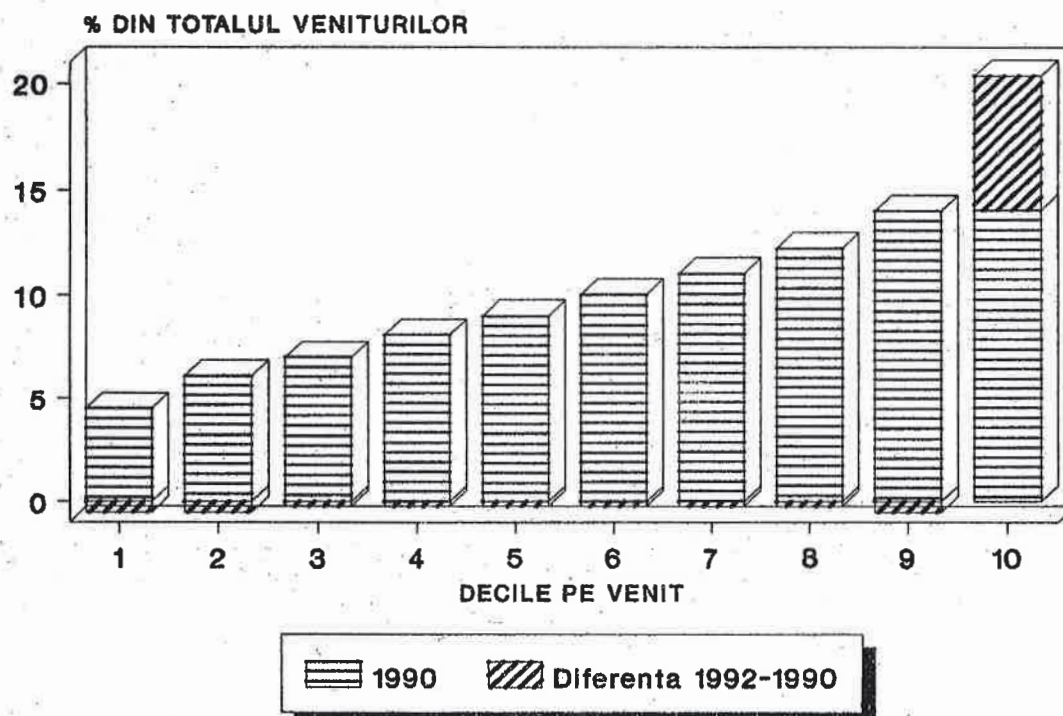
Tabel 4.3 - Dinamica salariului minim și mediu în România

	Salariul minim	Salariul mediu	Salariul minim ca procent din salariul mediu
1989	2 000	3 063	65.3
1990	2 000	3 384	59.1
1991	4 592	8 326	55.1
1992	8 950	20 172	44.4

În anul 1990 sistemul de salarizare nu s-a schimbat în România. Doar unele grupuri profesionale, cu o putere social-politică mai ridicată, au obținut creșteri salariale substanțiale. Datorită dezorganizării economiei, în 1991 s-a adoptat un sistem dublu: liberalizarea salariilor în întreprinderile private și o grilă de salarizare unică pentru întreprinderile de stat, acceptată de către

Grafic 4.4 - Proporția din venitul total deținut de fiecare decilă de venituri în 1990 și 1992 în România. Partea înnegrită o reprezintă diferența 1992/1990

Grafic 4.5 - Proporția din venitul total deținut de fiecare decilă de venituri în 1990 și 1992 în Polonia. Partea înnegrită reprezintă diferența 1992/1990

sindicate la nivel național, în condițiile în care nu exista nici un criteriu al diferențierii întreprinderilor după performanța reală. Acest sistem oferea posibilitatea unei anumite diferențieri între o limită minimă și una maximă, dar relativ redusă. Din acest punct de vedere el exprima și opțiunea pentru o solidarizare socială în vederea parcurgerii ordonate a procesului de tranziție la economia de piață.

În 1992 s-a introdus un nou sistem de salarizare. Controlul era menținut doar asupra **fondului salarial al întreprinderii**, lăsând în limitele acestuia ca salariile să fluctueze liber. Nici această metodă nu a dus la o creștere semnificativă a salariilor în cadrul întreprinderii. În schimb s-au produs mari diferențieri între întreprinderi, dar în raport nu cu performanțele economice ale fiecăreia, ci mai degrabă cu poziția de monopol pe piața românească și cu puterea sindicatelor din respectiva ramură. Astfel, în 1992 și 1993 diferențele cele mai mari de salarii s-au înregistrat între **regiile autonome și societățile comerciale**. În luna iunie 1993 salariile brute medii aveau următoarea configurație (Tabel 4.4).

Tabel 4.4 - Diferențierea salariilor medii brute între regiile autonome, societățile comerciale și unitățile bugetare (România, iunie 1993)

Regii autonome	99 588 lei
Societăți comerciale cu capital majoritar de stat	69 672 lei
Unități bugetare	59 319 lei

Schimbarea sistemului de negociere a salariilor în 1992, prin promovarea negocierilor la nivelul întreprinderilor, în ciuda intenției de a utiliza ca mijloc de control al presiunilor salariale a fondului de salarii, a fost de natură să creeze noi presiuni salariale unilaterale, utilizând ca argument ultim și adesea unic **greva**. Este cazul grevelor minerilor și ceferiștilor din 1991-93. Rezultatul acestui nou sistem, pe lângă faptul că pune mișcarea sindicală într-o situație dificilă, ea neputând accepta satisfacerea unor revendicări disproporționate pentru unele categorii de salariați, a creat mari distorsiuni salariale: salariile cele mai ridicate nu le-au obținut cei care lucrează în întreprinderile cele mai eficiente economic, ci cei care lucrează în întreprinderile care controlează puncte nevralgice

ale economiei. Așa se explică dezechilibrul grav între salarizarea în societățile comerciale și salarizarea în regiile autonome (în mod special Regia de distribuție a energiei electrice, RENEL, CFR, exploatarea miniere). Situația unor regii autonome este din acest punct de vedere cu totul excepțională, conținând în ea potențialul unor grave tensiuni în perspectivă (Tabel 4.5).

Tabel 4.5 - Salariile medii din RENEL și ramurile petrol și minieră (România, iunie 1993)

RENEL	154 134 lei
Ramură petrol	120 898 lei
Ramură minieră	110 847 lei

Am putea conchide în consecință faptul că diferențierea salarială a început să se producă în România, nu atât de spectaculos cât se aștepta. Pe de altă parte, diferențierile reflectă mai mult poziția de monopol și puterea sindicatelor decât puterea economică a unor ramuri, fapt care introduce o puternică distorsiune în distribuția veniturilor.

Dezvoltarea sectorului economic privat, cu o pondere încă relativ redusă, este de natură a induce o mai mare diferențiere a salariilor în funcție de performanțele întreprinderilor și de capacitățile fiecărui salariat.

În toate țările, veniturile provenite din profit, activități pe cont propriu și proprietate cunosc o distribuție mult mai diferențiată decât în cazul veniturilor salariale. Însă aceste venituri au încă o pondere redusă în totalul veniturilor gospodăriei și, în plus, ele cunosc un grad mai scăzut de înregistrare.

În fine, în principiu ne-am aștepta ca **transferul prin sistemul de protecție socială** să acționeze în sensul scăderii diferențierii de venituri. El ar trebui să aibă în principiu un **caracter net progresiv**, fiind de natură a contracara într-o măsură semnificativă creșterea diferențierii veniturilor și promovând o mai ridicată egalitate. În acest sens acționează sistemul de protecție socială în multe țări din regiune. În România există însă unele indicii că el acționează mult mai puțin progresiv decât ne-am aștepta, unele componente ale sale fiind chiar de natură **regresivă**.

5. PROTECTIA SOCIALA IN PERIOADA DE TRANZITIE: EVALUARE

SCHIMBARI IN ROLUL REDISTRIBUTIV AL STATULUI

În perioada de tranziție, rolul statului în asigurarea bunăstării populației a trebuit să sufere o schimbare structurală.

Această schimbare a fost de la început concepută a se realiza pe două direcții fundamentale:

a. Reforma sistemului de protecție socială: introducerea unui sistem de protecție socială adecvat unei societăți bazate pe o economie de piață, în locul sistemului de tip socialist.

În mod special o asemenea reformă urma să conștina în **separarea strictă între mecanismele pieței economice și cele ale protecției sociale în asigurarea bunăstării**. Vechea politică era fundată pe un amestec greu de diferențiat între funcționarea economiei și protecția socială. Prin însăși organizarea sa, economia socialistă îndeplinea puternice funcții de asigurare a unei bunăstări relativ egal difuzate: asigurarea artificială de locuri de muncă pentru întreaga populație, asigurarea salariilor indiferent de performanțele întreprinderilor și salariaților, asigurarea pentru întreaga populație a unei largi varietăți de bunuri și servicii la prețuri subvenționate. Un prim obiectiv a fost eliminarea acestor funcții din mecanismele economiei: renunțarea la politica folosirii complete a forței de muncă, creșterea șomajului ca o precondiție a restructurării economice, o politică de mai largă diferențiere a veniturilor primare (a salariilor în primul rând) în funcție de performanțele economice ale întreprinderilor și salariaților, renunțarea aproape completă la subvenția bunurilor și serviciilor și liberalizarea prețurilor. În al doilea rând, dezvoltarea **separată** de funcționarea economiei a sistemului de protecție socială. În mod special urma să se introducă două componente noi ale sistemului de protecție socială: **ajutorul de șomaj și asistența socială**.

b. Asigurarea unei protecții sociale extra-ordinare pentru perioada de tranziție a grupurilor sociale care urmau a fi afectate advers de procesul de restructurare economică.

În perioada de tranziție în mod excepțional programele politice ale celor mai multor țări din regiune prevedeau o creștere a transferurilor economice prin intermediul statului. În România, încă imediat după revoluție, obiectivul asupra căruia a existat un consens deplin a fost: **tranziție la economia de piață sub o importantă protecție socială a grupurilor și persoanelor afectate advers de procesul tranziției** sau, pe scurt, liberalizare economică dublată de protecție socială.

Raționamentul era simplu. Tranziția va afecta advers întreaga colectivitate. În mod special unele grupuri vor fi masiv afectate de reasezările economice. Pentru a facilita social și uman parcurgerea acestei etape dificile, este natural ca o parte din resursele colectivității, **proporțional mai mult decât în condiții normale**, să fie utilizate pentru protecție socială.

Să vedem în ce direcții a evoluat efectiv protecția socială în perioada de tranziție, atât din punctul de vedere al nivelului finanțării ei, cât și al volumului și calității serviciilor oferite.

TENDINTE ÎN NIVELUL ȘI ALOCAREA CHELTUIELILOR SOCIALE PUBLICE

Datorită inflației accentuate, a schimbării într-o perioadă de timp scurtă a metodelor de finanțare, datele disponibile pot conține multe distorsiuni. Ele oferă totuși o anumită imagine generală a stării actuale a protecției sociale în țările europene aflate în tranziție, a ceea ce este comun și diferit în opțiunile lor, a tendințelor viitoare.

Toate țările au resimțit nevoia de a corecta deficiențele sistemului socialist de protecție și de a asigura totodată o protecție socială cât mai eficace în perioada de tranziție. Totodată, peste tot s-a manifestat o anumită îngrijorare în legătură cu efectele posibil negative asupra restructurării economice a creșterii excesive a cheltuielilor publice. În România nevoia reconsiderării sistemului de protecție socială era resimțită în mod special datorită complexelor și gravelor probleme sociale moștenite de la vechiul regim. În anii '80 serviciile sociale au cunoscut în țara noastră o degradare continuă și rapidă, rezultat al unei economii tot mai epuizate atât de criza sa structurală, cât și de efortul de a achita în avans datoriile externe. Standardul de viață al populației s-a prăbușit în ultimii ani ai vechiului regim. Presiunile de creștere a cheltuielilor sociale publice în țara noastră au fost de la început motivate de necesitatea realizării unor corecții în standardul de viață al populației, percepute a fi absolut necesare.

Și într-adevăr, în toate țările din regiune, partea din buget dedicată cheltuielilor în sectoarele sănătate, educație, îngrijire a copiilor și altor servicii de sprijin a bunăstării sociale a crescut sensibil (Tabel 5.1 și Tabele D.3, D.4 și D.5, Anexă), dar cu diferențieri apreciabile. Aceste creșteri trebuie însă raportate și la punctul de pornire.

Tabel 5.1 - Cheltuielilor sociale publice față de PIB în 1989 și creșterea lor în 1992 față de 1989

	1989	Creștere 1992 față de 1989
Ungaria	24.5	8.7
Ucraina	10.8	7.4
Slovacia	24.4	7.3
Bulgaria	19.9	7.1
Cehia	22.2	4.1
România	14.2	2.1

Creșterea cheltuielilor sociale publice din România (cu 2.1 procente) este pe departe cea mai scăzută, în condițiile în care deja cheltuielile inițiale (ca procent din PIB) erau, cu excepția Ucrainei, cele mai scăzute.

Dacă luăm în considerare doar cheltuielile pentru asigurări sociale și asistență socială raportate la PIB, după o creștere în 1990, ele au scăzut sensibil în 1992 (Grafic 5.1), în ciuda faptului că în 1990 și 1991 au avut loc pensionări masive (Grafic 5.2).

Dinamica pe sectoare se prezintă în următorul fel (Tabel 5.2 și Tabel D.6, Anexă):

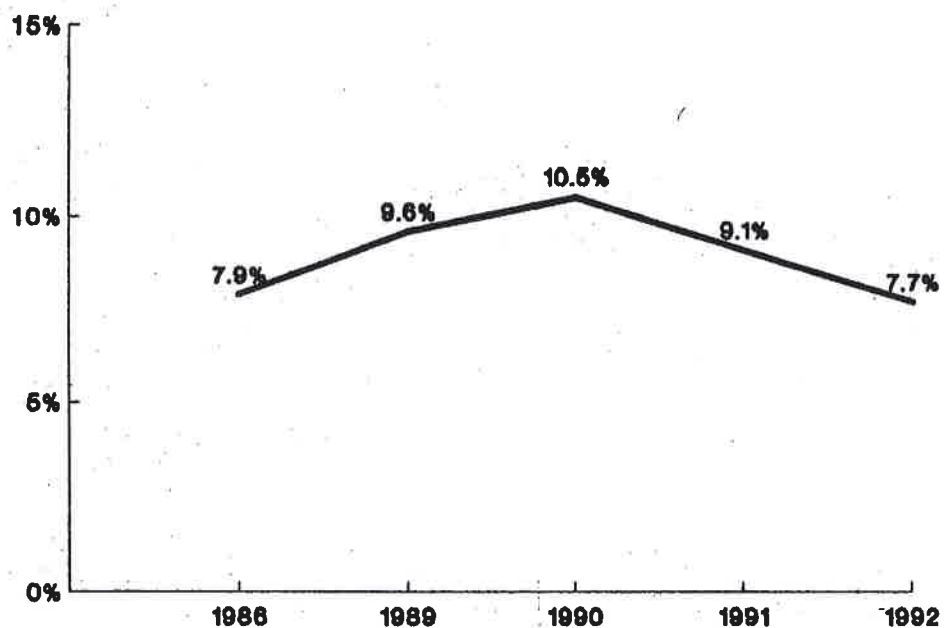
Tabel 5.2 - Dinamica pe sectoare a cheltuielilor sociale publice ca procent din PIB, 1992 față de 1989

	Sănătate	Învățământ	Copii și familie
Bulgaria	+ 2.5	+ 1.7	0
Cehia	+ 4.6	+ 0.7	+ 0.3
Slovacia	+ 2.0	+ 1.8	- 0.5
Ungaria	+ 1.2	+ 0.8	+ 0.7
Polonia	+ 1.7	+ 0.4	+ 0.2*
România	+ 0.8	+ 1.4	- 2.0
Ucraina	+ 1.5	+ 1.6	+ 0.9

* 1991 în raport cu 1989

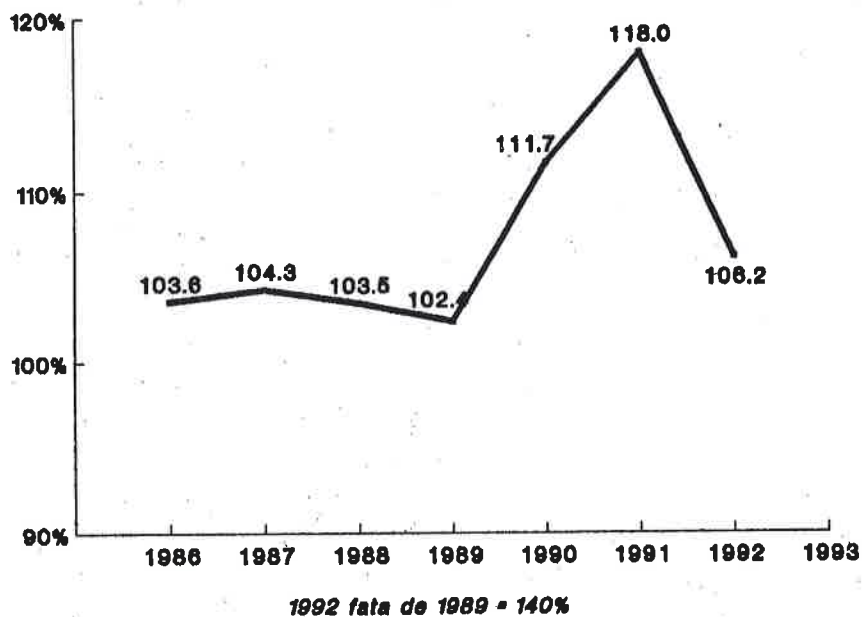
Cheltuielile în sfera sănătății cunosc în România creșterea cea mai redusă din toate țările considerate. În domeniul învățământului, creșterile în România sunt medii. În ceea ce privește însă cheltuielile pentru protecția familiei și copilului, spre deosebire de celelalte țări, cu excepția Slovaciei (scădere 0.5), unde acest sector este în creștere, România cunoaște o scădere. Scăderea în România a acestui capitol al cheltuielilor sociale este deosebit de dramatic dacă luăm în considerare dimensiunile lui: în 1989 cheltuielile pentru protecția copiilor și familiei erau de 2.9% în raport cu PIB-ul, în timp ce în 1992 ele erau doar de 0.9%. O precizare metodologică trebuie făcută. În această analiză nu au fost luate în calcul reducerile de impozit pentru persoanele care au copii. Acestea au fost desființate în 1993. Prin natura lor, așa cum se va vedea mai jos, ele nu au contribuit substanțial la bunăstarea copiilor. Chiar dacă sunt luate și acestea în calcul, 1992 tot cunoaște o scădere cu 0.4 procente în raport cu 1989 la acest capitol.

Tendința de scădere a cheltuielilor sociale publice continuă și în 1993 (Tabel 5.3). De asemenea se manifestă, în 1993, și o tendință de scădere a mecanismelor de protecție socială. Pe primele 9 luni ale anului 1993 (comparativ cu aceeași perioadă a lui 1992) ponderea veniturilor din fondurile sociale de consum în veniturile familiilor de salariați a scăzut cu 14.3% (de la 4.9% la 4.2%).

Grafic 5.1 - Ponderea cheltuielilor de asigurări sociale și asistență socială în PIB (România)

Sursa: Cartea Albă. Sistemul de asistență socială, în România, Ministerul Muncii și Protecției Sociale, 1993

Grafic 5.2 - Procentul de pensionari față de anul precedent

Sursa: Anuarul statistic 1993, CNS

Tabel 5.3 - Dinamica unor capitole de cheltuieli publice (% din total cheltuieli bugetare)

	1991	1992	1993*
Învățământ	14.5	12.9	13.9
Sănătate	11.5	9.4	8.6
Asistență socială	0.8	0.6	0.2
Alocații copii	5.8	3.5	3.4
Activități economice	35.2	40.2	40.5

*) pe primele 9 luni

Sursă: *Buletin statistic trimestrial*, CNS, nr. 3, 1993

Avem puține date în legătură cu modul de utilizare a sumelor suplimentare alocate în România sănătății și învățământului. Dacă considerăm însă faptul că PIB-ul a scăzut substanțial, aceste creșteri tind să se evapore. În România probabil că o mare parte din sumele suplimentare au fost cheltuite pentru creșterea numărului personalului angajat în cele două sectoare. Țara noastră a fost singura țară dintre cele 7 din zonă, despre care avem date, în care numărul personalului angajat în sectorul sănătate și învățământ a crescut sensibil în 1992 față de 1989 (cu 130% în învățământ și 104% în sănătate), în alte țări, el scăzând (Tabel 5.4). Acest fenomen se explică prin contracția progresivă dramatică a acestor sectoare în ultimul deceniu al regimului socialist. Am putea deci emite ipoteza că în mare parte creșterile din domeniul învățământului și sănătății s-au convertit în salarii și mai puțin în alte facilități.

Tabel 5.4 - Dinamica personalului angajat în sectoarele sociale publice (în mii)

	Sănătate		Educație		Asistență socială	
	1989	1992	1989	1992	1989	1992
ALBANIA	41	40*	63	65*	n.a.	n.a.
BULGARIA	168	166	276	263	12	18
CEHIA	238	223	312	386	39	29
SLOVACIA	127	125	185	158	18	12
UNGARIA	199	204	243	241	38	40
ROMÂNIA	292	303	364	474	-	-
UCRAINA	1480	1520*	2361	2367*	-	-

* date referitoare la 1991

Sursă: *MONEE Database*

Creșterile cheltuielilor sociale publice ca procent în PIB trebuie considerate în contextul scăderii dramatice a PIB-ului. Din acest motiv, dacă luăm însă în considerare cheltuielile publice sociale pe cap de locuitor, în prețuri 1989 constante, ele au scăzut în toate țările din 89 până în 1992. Scăderea

a fost mult mai accentuată în România față de alte țări vecine, unde atât PIB-ul a scăzut relativ mult, iar proporția din PIB a cheltuielilor sociale publice a crescut cel mai modest.

Si într-adevăr, ponderea transferurilor în veniturile gospodăriilor a cunoscut o creștere (foarte inegală e drept) în toate țările din regiune, cu excepția României unde ponderea acestora a scăzut (Tabel 5.5 și Tabel F2, Anexă).

Tabel 5.5 - Ponderea transferurilor prin sistemul protecției sociale în veniturile gospodăriilor. Transferurile sunt compuse din următoarele categorii: pensii, alocații pentru copii, alte transferuri, printre care și ajutorul de șomaj și asistența socială

	1989	1992	Dif. 1992/1989
Bulgaria	21.9	22.6	+ 0.7
Slovacia	16.7	17.7	+ 1.0
Ungaria	26.1	28.2	+ 2.1
Polonia	21.4	33.6	+12.2
România	12.5	9.3	- 3.2
Rusia	12.3	12.4	+ 0.1

Care sunt cauzele acestei creșteri modeste sau chiar scăderi în raport cu proiectele inițiale?

Se pare că principala cauză o reprezintă dezechilibrele economico-financiare grave moștenite sau produse în procesul tranziției, la care se adaugă și o anumită opțiune de politică economică și socială comună tuturor țărilor, dar în grade diferite. Dintre cele 9 țări considerate în acest raport, Polonia și într-o măsură ceva mai mică Bulgaria și Rusia au inițiat tranziția la o economie de piață în condițiile unei balanțe financiare sever dezechilibrate. Cehia și România au debutat din acest punct de vedere dintr-o poziție mult mai avantajoasă. În toate țările însă în care prețurile erau sever controlate, datorită declinului economic al anilor '80, o puternică inflație suprimată se acumula. Procesul s-a accentuat datorită căderii substanțiale a producției în primii ani ai tranziției. Probabil că aceasta este explicația pentru care toate aceste țări au adoptat o politică fiscală restrictivă sau moderat restrictivă. Acest lucru a însemnat că în condițiile în care a apărut pericolul creșterii deficitului bugetar, toate aceste țări au recurs la reduceri în cheltuieli publice, inclusiv la capitolul apărare și la reducerea sau eliminarea completă a subvenționării bunurilor de consum. Si într-adevăr, cum indică Tabelul C.3 (Anexă), deficitul tuturor țărilor din regiune a fost în primul an al tranziției (1990) redus și nici în următorii ani nu a atins niveluri ridicate,

S-ar putea considera că dorința de a reduce rapid deficitul bugetar sau de a nu-l permite a dus la o scădere a motivației de a finanța în mod adecvat serviciile sociale publice în sectoarele cheie: îngrijire medicală, educație, facilități pentru îngrijirea copiilor. Pe de o parte, starea precară a serviciilor publice a motivat o ridicare continuă a nivelului finanțării lor; pe de altă parte însă, datorită presiunilor sociale (cazul României este foarte clar din acest punct de vedere), s-a preferat mai degrabă subvenționarea activității întreprinderilor (și prin aceasta a salariilor) într-o economie cronic ineficientă. Din acest motiv, cheltuielile sociale publice au reprezentat un procent relativ scăzut al PIB. În România el este substanțial mai scăzut în toate sectoarele securității sociale și protecției sociale în raport cu celelalte țări, deși punctul de pornire era de asemenea foarte scăzut.

Situația a fost agravată de tendințele de creștere a deficitului bugetar nu atât datorită creșterii cheltuielilor publice, ci scăderii veniturilor bugetare. Scăderea producției la care se adaugă sistemul de taxare deficitar și evaziunile fiscale considerabile în această fază de așezare a noilor structuri financiare sunt responsabile de o asemenea scădere dramatică. Probabil că cea mai accentuată creștere a cheltuielilor sociale publice s-a datorat introducerii ajutorului de șomaj, și creșterii numărului de pensionari ca rezultat al introducerii sistemului de pensionare înainte de limita de vârstă legală (România și Bulgaria). În România și într-o măsură și mai mare în Rusia și Ucraina cheltuielile publice au fost ținute artificial ridicate și prin subvenționarea directă sau indirectă a funcționării întreprinderilor proprietate de stat, consumându-se astfel o mare parte din resursele care ar fi putut fi utilizate pentru protecție socială. Astfel, peste 40% din bugetul pe 1992 a fost dedicat diferitelor acțiuni economice, mai mult cu 5 procente decât în 1991.

Inițial s-a mers pe ideea că cel puțin o parte din subvențiile acordate cu generozitate diferitelor bunuri și servicii vitale pentru bunăstarea populației, care prin natura lor distorsionau mecanismele funcționării normale a pieței, să fie transferate pentru a fi utilizate prin mecanismele specifice ale sistemului de securitate socială: pensii, ajutor de șomaj, alocații familiale, asistență socială. Pe parcurs a intervenit însă o surpriză. Eliminarea subvențiilor a devenit mai degrabă un mod de a micșora deficitul bugetar în creștere, decât o posibilitate de a spori protecția socială a grupurilor afectate de tranziție.

Căderea economiei nu s-a reflectat deci numai în căderea veniturilor directe (primare), ci și în diminuarea transferurilor pentru protecție socială. Acest lucru s-a făcut pe mai multe căi:

- Desființarea unor forme de protecție socială: de exemplu au fost eliminate subvențiile diferitelor bunuri, fără ca sumele utilizate pentru subvenții să fie transferate altor forme de protecție socială. Ele au fost consumate de către economia a cărei ineficiență tinde să se conserve.

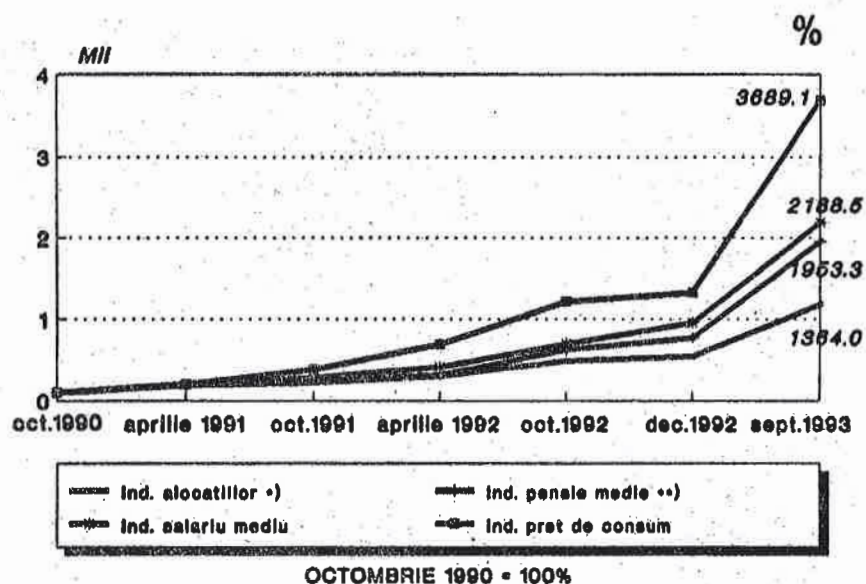
- Unele forme de sprijin, deși fără a fi desființate, s-au diminuat considerabil, fiind înghețate la nivelurile inițiale și deci spulberate de inflație. Este cazul ajutoarelor acordate mamelor cu mai mulți copii (înghețate la nivelul de 450 lei lunar) și a indemnizațiilor de naștere care au rămas la 1500 lei.

- Unele forme de sprijin deși corectate din când în când în funcție de inflație, au cunoscut o erodare a valorii lor reale mult mai rapidă decât celelalte forme de venituri. Este cazul alocației pentru copii. Astfel, ponderea alocațiilor pentru copii în veniturile familiilor a scăzut de la 4.5% în 1989 la 2.1% în 1992 (Tabel F2, Anexă). Creșterea alocației pentru copii din 1990 (înaintea liberalizării prețurilor) până în septembrie 1993 a fost mult sub creșterea salariilor și pensiilor și cu atât mai mult sub cea a prețurilor (Grafic 5.3).

- Forme de protecție socială, suportate de către buget, dar care nu au ajuns la beneficiarii direcți datorită mecanismului de punere în aplicare, incapabil să funcționeze corect în noul context al economiei de piață (medicamente cu preț redus, caiete și rechizite pentru școlari etc.).

Scăderea resurselor bugetare a avut loc în condițiile în care nevoile de cheltuieli în sfera securității sociale au crescut marcat: introducerea ajutorului de șomaj, creșterea numărului de pensionari. Asistența socială tradițională era extrem de limitată ca număr de persoane cărora i se adresa și ca nivel financiar (o sumă modestă acordată ocazional cel mult la 3 luni). După revoluție în România nu a fost introdus un sistem modern de asistență socială, ajutorul de șomaj reprezentând singura modalitate de sprijin a celor în nevoie efectivă. În alte țări, asistența socială s-a dezvoltat rapid, în timp ce în țara noastră de abia acum se discută introducerea sa.

Ar fi o eroare să considerăm că integral protecția socială scăzută oferită în România în perioada de tranziție se datorează limitărilor bugetare. Chiar și resursele limitate disponibile au fost cheltuite în unele cazuri majore într-un mod cu

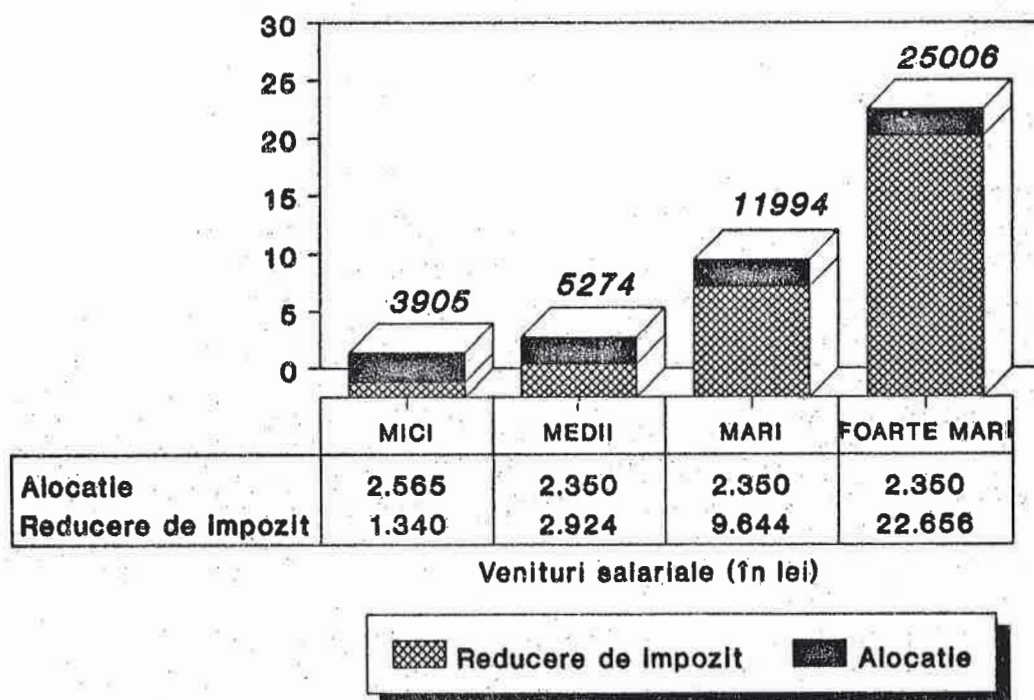

Grafic 5.3 - Dinamica indicilor prețurilor la consumator, salariului mediu, pensiei și alocației pentru copii (octombrie 1990 = 100)

*) alocațiile pentru primii doi copii

***) pentru limita de vârstă și vechime integrală

Sursă: Nivelul minim de trai, I.C.C.V.

Grafic 5.4 - Mărimea și structura transferului de venit către familiile de salariați cu 2 copii, exemplificate de 4 cazuri de venituri salariale

Sursă: Nivelul minim de trai, I.C.C.V.

totul ineficient. Este cazul **reducerii de impozite pentru familiile care au cel puțin un copil**. Prevederea s-a introdus în 1991 și a fost anulată după doi ani, în 1993. Această formă de sprijin reprezenta în 1992, conform lucrării **Carte Albă. Sistemul de Asistență Socială în România. Descriere, Evaluare și Opțiuni pentru Reformă**, publicată de Ministerul Muncii și Protecției Sociale în 1993, 60.7% din totalul fondurilor alocate pentru asistență socială (alocații pentru copii, beneficii pentru mamele cu 3 sau mai mulți copii, indemnizații de naștere, alocații de suport pentru șomerii care și-au pierdut dreptul de a primi ajutor de șomaj, ajutor semestrial pentru cei aflați în nevoie etc.).

Problema cu această formă de sprijin este că ea reprezintă în fapt o măsură care a sprijinit mult mai mult pe cei cu venituri mari decât pe cei cu venituri scăzute, fiind nu progresivă, cum trebuie să fie orice formă de transfer, ci **puternic regresivă**. Sistemul presupunea o reducere fixă de 20% din impozitul pe venituri pentru persoanele care au cel puțin un copil, indiferent dacă acesta mai este sau nu în întreținere. Cei cu venituri scăzute (de regulă și cu mai mulți copii în întreținere) câștigă o sumă foarte mică - reducerea de 20% din impozitele mici pe care le au de plătit. Cei cu venituri mari (de regulă cu unul sau cel mult doi copii; adesea care nici nu mai sunt în întreținerea respectivelor familii) câștigă în schimb o sumă mult mai mare - 20% din impozitele mult mai ridicate. Graficul 5.4 oferă câteva situații de acest tip. Astfel, în octombrie 1992 o familie cu venituri foarte mari, care nu ar fi avut deci nevoie de asistență socială, primea transferuri în valoare de 25 006 lei, în timp ce o familie similară ca structură, dar cu venituri mici, care ar fi trebuit să fie obiectul focalizat al asistenței sociale, primea o sumă de doar 3 905 lei, deci de peste 6 ori mai puțin.

Să observăm că o asemenea măsură de protecție socială, prin ponderea ei mare în transferuri, anula în mare parte acțiunea acestora de reducere a diferențierii veniturilor, acționând chiar într-o direcție contrară.

În 1993 această reducere a impozitelor, care avantaja sensibil pe cei care au cel puțin un copil, a fost eliminată fără a fi înlocuită cu nici o altă formă de transfer. În acest fel, totalul transferurilor realizate prin sistemul protecției sociale a scăzut cu peste 60%.

observa că în toate țările au avut loc creșteri ale transferurilor, de regulă însă mult mai modeste decât ne-am fi așteptat luând în considerare ideologia tranziției în care protecția socială ocupă un loc important.

Doar în Polonia creșterea este spectaculoasă, datorată în cea mai mare parte unei creșteri masive a pensiilor în 1992.

În România, în ciuda intențiilor de a acorda o protecție socială în creștere în perioada de tranziție, datele indică o scădere substanțială a ponderii acestor transferuri în totalul veniturilor gospodăriilor. Această situație este cu atât mai gravă cu cât ponderea acestor transferuri este în cazul României cea mai scăzută din toate țările din regiune. Cu excepția Rusiei, toate celelalte țări prezintă ponderi ale acestor transferuri de peste 2 și 3 ori mai mari decât România. Aceste date indică o fragilitate excesivă a sistemului securității sociale în țara noastră în această perioadă dificilă.

SCADEREA VOLUMULUI SI CALITATII SERVICIILOR SOCIALE

Degradarea sistemului de securitate socială a avut loc nu numai din punctul de vedere al resurselor utilizate, dar și din cel al **cantității și calității** serviciilor sociale oferite.

Scăderea cheltuielilor sociale pe cap de locuitor se va regăsi în scăderea volumului și calității acestor servicii. Unele servicii aproape că au dispărut. Este cazul taberelor de vacanță gratuite pentru copii și studenți. Cele care se mai organizează impun adesea taxe destul de ridicate, fapt care a produs o scădere drastică a cererii.

În România în ultimul deceniu al regimului socialist gradul de degradare a serviciilor publice atinsese un punct absolut critic. După revoluție a existat o presiune accentuată de redresare a lor. Se pare însă că acest lucru nu a putut fi realizat decât într-o măsură redusă, datorită restricțiilor financiare. Probabil că îmbunătățirea unor servicii s-a făcut prin degradarea altora sau pur și simplu prin suprimarea acestora. Volumul și calitatea serviciilor este erodată de mai mulți factori, în legătură cu ponderea cărora nu avem însă date sistematice:

- Scăderea numărului de salariați relativ la volumul de servicii de prestat. Este cazul sistemului de pensii, supus în ultimii ani unei presiuni fantastice datorită creșterii rapide a numărului de dosare de rezolvat în raport cu numărul de funcționari; adesea cei ieșiți la pensie trebuie să

Din datele prezentate până acum se poate

aștepte mai multe luni până când vor primi prima pensie.

- Numărul scăzut de personal în unele servicii sociale care permite doar oferirea unor servicii elementare. Numărul de personal angajat în oficiile de șomaj de abia poate face față întocmirii dosarelor pentru plata ajutorului, celelalte servicii pentru șomeri fiind aproape complet neglijate. În ceea ce privește oficiile de asistență socială, ele au aproximativ un angajat pentru 125.000 locuitori. Este clar că în aceste condiții cantitatea și calitatea serviciilor oferite se plasează la nivelul cel mai de jos cu putință.

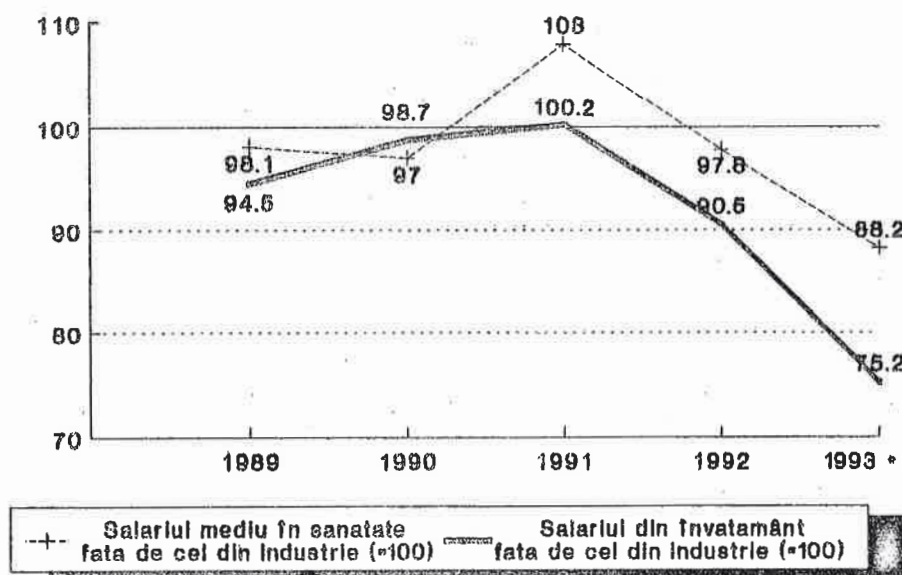
- Efectul demotivator al nivelului salarizării în sectorul public, sensibil mai scăzut decât în sectorul economic. În regimul socialist se acumulase un nivel enorm de frustrare față de salarizarea inadecvată a specialiștilor din serviciile publice. Toată lumea se aștepta ca după revoluție nivelul de salarizare aici să fie substanțial reconsiderat. Ce s-a întâmplat în fapt? Restricțiile bugetare severe în domeniul serviciilor sociale au avut loc în România pe fondul unei creșteri, așa cum s-a văzut mai sus, a numărului celor angajați în acest sector: în învățământ, sănătate, în sfera ajutorului de șomaj. În aceste condiții este explicabil de ce a existat o tendință accentuată de scădere a salariilor reale în

aceste sectoare, mai accentuat decât în sectoarele economice, și de înrăutățire a condițiilor materiale și tehnice utilizate.

Din Graficul 5.5 se observă că salariul mediu în ramurile principale ale sectorului bugetar (sănătate și învățământ), după o îmbunătățire relativă în 1992, continuă să se plaseze în raport cu salariile din sectorul economic la un nivel sensibil mai scăzut decât cel considerat, încă înainte de revoluție, inacceptabil de scăzut.

Frustrarea salarială este de natură a demotiva performanța, fapt concretizat în scăderea volumului serviciilor și în special a calității lor. În unele școli, de exemplu, chiulul profesorilor de la ore a devenit un fenomen îngrijorător. La acest factor trebuie adăugat încă unul: situația financiară a angajaților în sectorul public a devenit și mai frustrantă datorită decalajului dintre posibilitățile de câștig suplimentar de aici, în raport cu cele din domeniile economice. Dacă în domeniile economice au apărut largi oportunități de câștig suplimentar, în sectorul public acestea sunt practic inexistente. Se întâmplă adesea că personalul din serviciile sociale se orientează spre alte domenii de activitate pentru completarea veniturilor lor.

- Precaritatea componentelor non-salariale ale activității serviciilor publice a devenit cronică:

Grafic 5.5 - Dinamica salariilor medii din învățământ și sănătate în raport cu salariul mediu din industrie

* situația pe septembrie 1993

școli supraaglomerate, lipsă de manuale școlare și medicamente, tehnologie învechită și degradată.

PROBLEME ORGANIZATIONALE SI DE EFICIENTA

Procesul inițierii unor reforme sectoriale în sfera securității sociale, care au început să aibă o serie de efecte pozitive, este evident în toate țările regiunii, inclusiv în România: creșterea motivării oferirii unor servicii de calitate, creșterea independenței și competiției între cei care oferă asemenea servicii, creșterea posibilităților de alegere de care dispun beneficiarii, eliminarea unor rigidități induse de regimul socialist și creșterea eficienței generale a acestor activități. Printre aceste reforme inițiate pot fi enumerate: schimbarea curriculumului diferitelor forme de învățământ prin dez-ideologizarea și modernizarea lor, creșterea participării elevilor și studenților la evaluarea procesului de învățământ, reorganizarea sistemului școlar preuniversitar și universitar, creșterea autonomiei universitare; apariția unui dinamic sector non-guvernamental în sfera multora dintre serviciile sociale și care oferă exemplarități alternative și o competitivitate sporită; modificări în sistemul de sănătate, cu tendința de privatizare a unor servicii și de introducere a asigurărilor medicale.

România, datorită simpatiei enorme de care s-a bucurat în timpul revoluției și a situației grave din anumite domenii ale protecției sociale, a fost și este sprijinită de diferite organizații guvernamentale și nonguvernamentale occidentale. Pe lângă resursele financiare și umane aduse, acestea au influențat pozitiv și standardele privitoare la serviciile sociale.

O direcție importantă a acestor reforme o reprezintă **descentralizarea** multor servicii sociale, mai ales la nivelul comunităților locale. Procesul este încă la început, fiind perturbat de lipsa de descentralizare a bugetului, fapt care ar putea duce la o cădere a serviciilor: ele sunt plasate în responsabilitatea autorităților locale care însă nu dețin resursele necesare pentru susținerea lor.

O modalitate de a face față declinului în resurse este introducerea tot mai frecventă a unor **taxe** care urmează a fi plătite de către beneficiarii serviciilor sociale. Aceste taxe, care în toate țările par a evolua mai degrabă haotic, în afara unui cadru administrativ și financiar clar, pot duce la căderea semnificativă a solicitării de asemenea servicii, ele depășind cu mult posibilitățile actuale de plată ale

populației.

Procesul de reformă a serviciilor sociale publice este în desfășurare rapidă. Devine însă tot mai clar că există o lipsă de analiză sistematică prealabilă a diferitelor modificări introduse și în mod special a monitorizării lor în procesul de implementare. Adesea, concepția acestor reforme este în grabă cristalizată, nu întotdeauna prin considerarea tuturor segmentelor societății, fiind uneori mai degrabă rodul unor experți străini sau realizate sub influența unor grupuri de presiune.

VACUUMUL INSTITUTIONAL SI ADMINISTRATIV

În România, prăbușirea regimului socialist a fost acompaniată de destrămarea parțială a tuturor instituțiilor, inclusiv a administrației. Unele forme de organizare asociate cu regimul socialist au fost abandonate fără a fi fost examinat mai atent potențialul lor pozitiv. Într-o măsură semnificativă declinul calității și cuprinderii serviciilor sociale poate fi explicat nu numai prin declinul resurselor, ci și prin erodarea rapidă a funcțiilor reglatoare ale statului și a lipsei cadrului instituțional nou care să înlocuiască pe cel vechi înlăturat. Anul 1990 în România a reprezentat o cădere catastrofală a rolului poliției, asociată în imaginea publică cu caracterul opresiv al vechiului regim, fapt care a reprezentat o sursă a creșterii criminalității. Disciplina socială, financiară, administrativă au scăzut atât datorită slăbirii controlului, a unei reglementări coerente și suficient de elaborate, cât și confuziei de valori. Vechile reglementări sunt puse mereu sub semnul întrebării, în timp ce noile reglementări nu au fost încă promovate.

Scoala, care primise tradițional o responsabilitate importantă în asigurarea participării școlare a copiilor, s-a retras aproape complet din această funcție. Statul a permis, în România este deosebit de evident, dar fenomenul este prezent în toate celelalte țări vecine, o explozie a învățământului privat (în mod special cel superior) fără a asigura un control al condițiilor necesare desfășurării lui.

Serviciile profilactice s-au erodat, sancțiunile împotriva părinților care nu trimit copii la școală sau nu se prezintă pentru vaccinări sau control medical au dispărut; responsabilitatea cadrelor medicale pentru acțiunile preventive a scăzut. Un alt exemplu se referă la scăderea eficienței controlului sanitar: creșterea cazurilor de îmbolnăvire datorită alimentelor degradate sau infectate.

Controlul respectării normelor de securitate a muncii s-a relaxat, de asemenea, fapt care a dus la o creștere a accidentelor de muncă.

Exemplele se pot multiplica. Concluzia este însă importantă: un efort susținut de reinstituționalizare și de dezvoltare a administrației este de natură a duce la o creștere semnificativă a volumului și calității serviciilor sociale, chiar în condițiile menținerii aceluiași resurse financiare.

PROTECTIA SOCIALA SI SARACIA: CONCLUZII

Toți cei trei factori menționați la începutul capitolului anterior - **contractia brutală a veniturilor reale, creșterea inegalității distribuției veniturilor și slăbirea sistemului de protecție socială în raport cu nevoile de protecție ale perioadei de tranziție** - sunt responsabili, în măsuri diferite, de creșterea dramatică a sărăciei, de erodarea nivelului bunăstării colective.

Contractia veniturilor reprezintă un factor important general.

Diferențierea veniturilor nu pare a fi deosebit de marcată în nici o țară. Există însă și aici o anumită variație: ea pare a fi mai redusă în țări ca Cehia, Slovacia și mai accentuată în Rusia, România ocupând o situație oarecum intermediară. Deși datele provenite din bugetele de familie par să subestimeze amploarea proceselor de diferențiere socială, ele oferă însă o informație importantă asupra acestor procese.

Transferurile din fondurile publice cunosc o

variație mult mai mare. În unele țări în care aceste transferuri se plasau deja la niveluri destul de ridicate (Cehia, Slovacia, Ungaria) ele s-au menținut și chiar au crescut. În Bulgaria, unde ele erau relativ mai reduse, au crescut semnificativ. În România, punctul de plecare a fost foarte modest în această privință. După 1989 s-a produs o creștere relativă a resurselor financiare alocate sistemului de protecție socială, dar datorită creșterii rapide a numărului celor aflați în nevoie de a fi ajutați (creșterea numărului de pensionari, apariția șomerilor), nivelul acestor transferuri în prețuri constante pe cap de locuitor a scăzut. S-a produs, în concluzie, o **retragere a statului din funcțiile de protecție socială**.

La lipsa resurselor, și legat strâns de ea, trebuie adăugate problemele de organizare a noului sistem de protecție socială, complementar cu procesele de dezagregare socială, instituțională și administrativă care au caracterizat debutul tranziției.

Din datele prezentate reiese faptul că în cazul României în mod special contractia veniturilor și "retragerea statului" din funcția de protecție socială a populației în perioada de tranziție reprezintă factorii care explică în măsura cea mai ridicată explozia sărăciei. Dacă scăderea veniturilor reale reprezintă un factor general pentru toate țările din regiune, funcția statului de protecție socială prezintă o variație mai mare. România, alături de Rusia, a moștenit de la regimul socialist cel mai modest sistem de protecție socială pe care l-a deteriorat în continuare pe diferite căi.

6. PERSPECTIVE ALE EVOLUTIEI BUNASTARII

DUPA 3 ANI DE LA REVOLUTIE

In sfera reformei

După mai bine de 3 ani de la declanșarea reformei în țările din centrul și estul Europei, entuziasmul inițial i-a luat locul mai degrabă o îngrijorare care, să sperăm, este realistă. Inițial se aștepta ca, deși cu unele costuri sociale, reformele să aducă îmbunătățiri, dacă nu spectaculoase, cel puțin rapid evidente ale bunăstării colectivității. Promovarea reformelor politice și economice a dat deja multe rezultate pozitive. Există însă și experiențe negative:

- Reforma economică s-a dovedit a fi mult mai complexă decât colectivitățile s-au așteptat. Dacă reformele de tip financiar au putut fi promovate mult mai rapid, ceea ce pare a fi mai dificil este **restructurarea economică și tehnologică**. Din acest motiv obiectivul **terapii de șoc**, atât de discutat, și în fapt larg acceptat la începutul reformei, s-a dovedit a fi în mare parte o iluzie. **Terapia de șoc**, așa cum a fost gândită inițial, pare a fi în perspectiva timpului mai mult **un șoc cu prea puțină terapie**: rigorile financiare macroeconomice ale economiei de piață au fost aplicate destul de drastic, în condițiile în care restructurarea organizațională, financiară și tehnologică a întreprinderilor, inclusiv privatizarea lor, a rămas încă un obiectiv de realizat într-un viitor mai greu de specificat.

- Costurile sociale ale reformei s-au dovedit din acest motiv mult mai importante și mai imediate decât așteptările inițiale, în timp ce beneficiile în termeni de bunăstare par acum a fi mult mai îndepărtate. În plus, la costurile sociale ale tranziției s-a adăugat un cost care a fost subestimat inițial: **costul economic**. Economiiile țărilor din regiune cunosc un declin marcat în perioada reformelor, declin care nu pare (cu excepția probabil a Cehiei) să fi ajuns la limita sa inferioară. Scăderea economică catastrofală, preț al renașterii economice și poate și al funcționării unei economii încă organizate pe vechi principii în contextul nou al pieței libere, a agravat problemele societății, limitând totodată posibilitățile protecției sociale.

- Protecția socială, considerată a avea un rol special în procesul tranziției, s-a dovedit a fi mai degrabă un deziderat decât o realitate. În România ea pare chiar a fi involuat în termeni absoluți și relativi față de situația din '89, în condițiile în care o parte mult mai largă a populației resimte acut nevoia ei.

A devenit tot mai evident că de viteza și calitatea reformelor atât economice cât și în domeniul protecției sociale depinde amploarea viitoare a costurilor și beneficiilor în sfera bunăstării colectivității.

In sfera bunăstării

În ceea ce privește bunăstarea, performanțele, deși relativ modeste în toate țările regiunii, par să varieze semnificativ între țări. Acolo unde procesul de restructurare economică a început de mai multe decenii (cazul Ungariei) tranziția

pare a fi mai eficientă. Cazul Cehiei este oarecum special, această țară, din rațiuni diverse, prezentând situația unei tranziții care pare a fi, din toate punctele de vedere, mai eficientă decât tranziția în toate celelalte țări. Ea oferă încă de acum semnele angajării într-o evoluție normală. Polonia, care a inițiat tranziția încă de la începutul anilor '80, nu pare a fi reușit să depășească dificultățile reformei. Bulgaria și România prezintă performanțele cele mai scăzute din acest grup, în timp ce, cel puțin dacă datele sunt suficient de adecvate, Rusia, Ucraina și Albania traversează o perioadă de dezagregare, părând a fi în pragul unei adevărate catastrofe economice și sociale.

Din punctul de vedere al bunăstării, în țările examinate pare că există o tendință de stabilizare la nivelul scăzut atins până acum. Situația este în prăbușire în Rusia, Ucraina și Albania. România prezintă o situație incertă. Sunt destul de multe semne că degradarea standardului de viață încă nu a atins punctul minim, deteriorarea sa putând continua în 1994.

Criza bunăstării în societățile aflate în tranziție se manifestă cel mai pronunțat în sfera sărăciei, mortalității, fertilității, educației preșcolare și infracționalității. Peste tot în regiune, cu mici excepții într-o sferă sau alta, ca un semn al profunde crize, se înregistrează creșteri substanțiale în proporția și gradul sărăciei, mortalității generale, a mortalității la vârstele tinere și, în cazul bărbaților, în special între 40-59 ani, a ratei generale a infracționalității, declinului abrupt al fertilității, ratei nașterilor și a participării în sistemele preșcolare. Datele sugerează de asemenea o deteriorare a consumului alimentar, atât în termeni cantitativi (numărul de calorii), cât mai ales calitativ (structura alimentației).

Criza a afectat în mod special **copiii și adolescenții**. În toate țările, dar situația României pare a fi mai critică în acest domeniu, rata sărăciei în grupul copiilor este sensibil mai accentuată decât în celelalte grupuri, datorită cumulării mai multor factori: creșterea șomajului, creșterea proporției salariilor mici și în special deteriorarea diferitelor servicii adresate copiilor, a scăderii reale a alocațiilor de copii, mult mai rapid decât a salariilor și pensiilor. Situația copiilor a devenit critică și datorită creșterii riscului de a deveni orfani (determinată de creșterea mortalității la vârste mature), de a fi abandonați, de a crește în sărăcie. În mod special sunt loviți copiii din familiile cele mai sărace, unde multiple riscuri sociale sunt cumulate.

Adolescenții și tinerii sunt de asemenea

confrunțați cu situații de risc deosebite: dificultăți tot mai ridicate de a intra într-o piață a muncii în restrângere, afectată de o rată în creștere a șomajului, de a obține resursele necesare continuării formării lor școlare și profesionale, a bunurilor necesare vieții într-o societate modernă, de a rezista presiunilor în creștere de intrare în activități semilegale, ilegale sau chiar infracționale.

Sunt și alte grupuri care primesc șocul dificultăților economice, printre care: șomerii de lung termen, muncitorii cu calificări slabe sau necalificați, salariații cu venituri insuficiente pentru asigurarea unui nivel decent de viață (printre care și mulți salariați în instituțiile bugetare), pensionarii cu pensii mici sau care trăiesc singuri.

Mai mulți factori sunt responsabili de criza bunăstării în această regiune:

- Multe dintre problemele care au explodat în perioada tranziției sunt **probleme moștenite**: criza economică în rapidă evoluție a regimurilor socialiste, sărăcia în acumulare, degradarea cadrului material al diferitelor sectoare sociale (sănătate, educație, cultură), lipsa de cultură organizațională și administrativă și de instituționalizare, eșecurile regimului socialist în diferite domenii. Fragilitatea și precaritatea condițiilor inițiale ale procesului de tranziție reprezintă, fără îndoială, un factor agravant al crizei produse de tranziție. Ceea ce s-a moștenit este o economie învechită tehnologic, irațional dezvoltată, cu o inflație suprimată în creștere, cu un număr imens de locuri de muncă artificial menținute. O parte a mortalității ridicate se datorează sărăciei modului de viață moștenit și a practicilor alimentare nesănătoase complementare acestuia. Incidența multor boli se datorează de asemenea sărăciei generalizate a regimului socialist, cât și poluării adesea extrem de severe a mediului.

- **Mediul extern** în care tranziția s-a desfășurat este departe de a fi favorabil. Dezagregarea CAER-ului, însoțită de alinierea prețurilor petrolului și materiilor prime din această zonă la nivelul internațional, căderea economiilor tuturor țărilor din zonă, războiul Golfului și războiul civil din Iugoslavia. În plus, protecționismul și ritmul lent de creștere a economiilor occidentului a făcut extrem de dificilă reorientarea exportului.

- **Proiectarea strategiei tranziției** pare a conține, privită în perspectiva celor 3-4 ani de la inițierea sa, o mulțime de incoerențe, de elemente lipsă, de erori. Acestea sunt **problemele induse de politică**. Accentul pe programul de ajustări macroeconomice și introducerea unei discipline financiare mai stricte au reprezentat pași necesari

pentru crearea unui nou cadru al activității economice. Procesul de privatizare și în special de restructurare microeconomică și tehnologică s-a dovedit pe departe insuficient gândit și orientat. Există o întârziere și în crearea cadrului instituțional al funcționării noii economii. Reformele sistemului de securitate socială au fost adesea subordonate priorităților programului de echilibrare macroeconomică și financiară și, în consecință, amânate, abordate parțial și reparativ în punctele de criză.

Analizele prezentate în acest raport par să sugereze următoarea ipoteză: în unele țări, printre care și România, lipsa resurselor pentru o protecție socială mai extinsă reprezintă efectul artificial al întârzierii reformei economice.

Resursele interne și externe economisite prin restrângerea protecției sociale nu sunt folosite pentru relansarea economiei, ci pentru menținerea artificială în funcție a multor întreprinderi care risipesc resursele în loc să le multiplice. Incapacitatea restructurării rapide și coerente a economiei este plătită prin restrângerea protecției sociale.

● **Vacuumul instituțional și slăbiciunea administrației** rezultate în grade diferite din eliminarea regimului socialist reprezintă o sursă importantă a degradării standardului de viață, prin efectele sale directe și indirecte. S-a produs o tendință puternică, mai puțin vizibilă, dar prezentă pretutindeni, de slăbire a instituțiilor regulatorii sociale și administrative. Unele funcții realizate de către stat nu au fost preluate de către noile organisme comunitare și nonguvernamentale.

PERSPECTIVE PENTRU '94

Atunci când te afli într-o cută a istoriei este reconfortant să te gândești la un viitor îndepărtat, dar prezintă riscul de a te induce în eroare în privința acțiunii imediate. Estimarea tendințelor pe scurt termen este absolut necesară pentru a ghida eficace acțiunea.

România se află într-o asemenea cută a istoriei. Privind peste ani putem să presupunem o relansare economică și socială și deci o evoluție către o societate normală și a bunăstării. Dacă încercăm însă să scrutăm tendințele imediate, s-ar putea ca în față să avem încă, pe undeva prin întuneric, fundul cutei în care încă ne afundăm.

Pentru a estima perspectivele pe scurt termen ale bunăstării colectivității este necesar să luăm în considerare, după cum s-a argumentat în acest

raport, trei blocuri de variabile:

● **variabilele care indică dinamica economică, inclusiv a veniturilor reale, a distribuției lor, rata șomajului**

● **politica de protecție socială extra-ordinară pentru aceste timpuri de excepție: pensii, alocații pentru copii, asistență socială, ajutor pentru șomaj**

● **dinamica sistemului instituțional și organizațional de promovare a stării de sănătate, educație și protecție socială.**

DINAMICA ECONOMIEI. Datele ultime publicate asupra dinamicii economiei românești par să indice mult așteptata stopare a declinului economiei și semnele firave ale debutului relansării. Tabelul 6.1 ne indică dinamica PIB-ului 1989-1993 și estimările pe 1994.

Tabel 6.1 - Dinamica PIB în procente față de anul precedent

1990/89	- 5.6
1991/90	- 12.9
1992/91	- 13.6
1993/92	+ 0.7 *
1994/93	+ 1.5 **

* Estimare

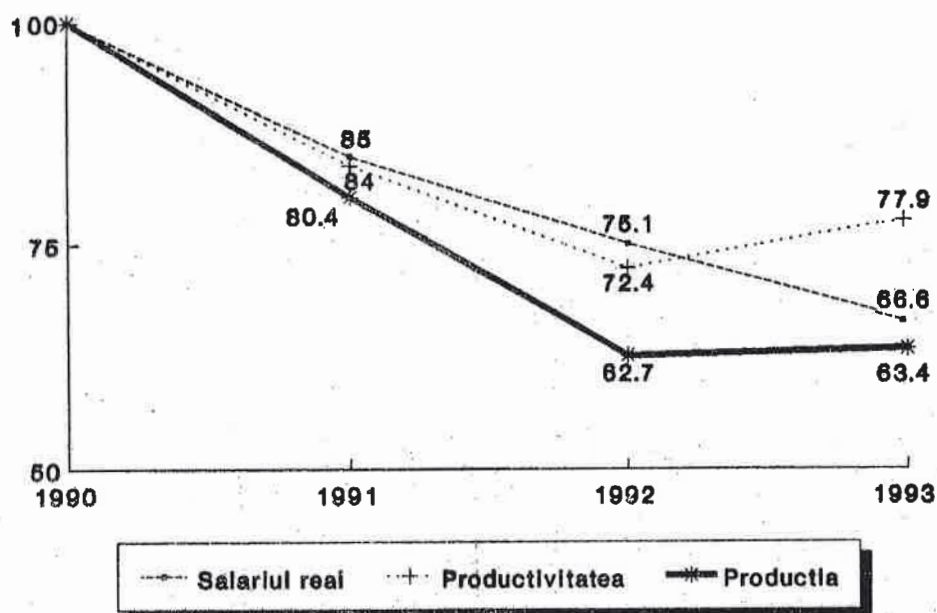
** Prognost

Sursă: Comisia guvernamentală de prognost

Aceste semne statistice ale revirimentului economic sunt fragile dacă le considerăm pe fundalul percepției generale a unui blocaj al reformelor economice, al confuziei în ceea ce privește pașii de făcut în perspectivă, al ritmului foarte scăzut al privatizării și restructurării economice și tehnologice a întreprinderilor. O economie acționând într-un sistem instituțional confuz este greu de presupus că poate intra într-un stadiu durabil de însănătoșire.

Previziunile care pot fi făcute asupra dinamicii veniturilor reale sunt însă, pe termen scurt, pesimiste.

Veniturile reale, în ciuda stabilizării economiei (stabilizării producției și a unei creșteri a productivității muncii), și-au continuat involuția în 1993 (Grafic 6.1).

Grafic 6.1 - Dinamica producției industriale, a productivității muncii și a salariului real (1990 = 100)

Sursă: Evoluția producției industriale, comerțului exterior, veniturilor salariale și a prețurilor de consum, CNS, nr. 11/1993

Ne putem aștepta ca și în anul 1994, revirimentul economic să nu se regăsească imediat într-un reviriment în standardul de viață. Sau ca degradarea în continuare a standardului de viață să fie considerat o sursă a revirimentului economic. Reducerea deficitului în balanța de plăți nu va putea fi acoperită doar de slaba înviorare a producției, ci, inevitabil, și de scăderea în continuare a standardului de viață sau cel puțin de menținerea lui la nivelul actual. Comisia națională de prognoză prevede în acest sens o scădere a vânzărilor către populație cu 2% pentru 1994.

Veniturile populației vor fi erodate în continuare și datorită altor factori. În primul rând, inflația va eroda și mai mult puterea de cumpărare a populației. Ea a atins în 1993 un nivel record în această zonă a Europei (ritmuri de 3 cifre, față de doar 2 în țările vecine, cu excepția Rusiei și Ucrainei) și se va menține și în 1994, conform prevederilor guvernamentale, la un nivel foarte ridicat: în jur de 60%. Alte surse anticipează o inflație de circa 250%.

În al doilea rând creșterea în continuare a șomajului: de la 10.1% cât este estimat pentru sfârșitul lui 1993, la 11.2% la finele lui 1994, după

estimările Comisiei guvernamentale de prognoză.

Diferențierea veniturilor va continua de asemenea să crească în 1994, reprezentând o sursă suplimentară de creștere a sărăciei. Dacă până acum ritmul de creștere a diferențierilor a fost relativ scăzut, ne-am putea aștepta la un adevărat "șoc al distribuției" constând într-o rapidă creștere a sărăciei în anumite segmente ale societății indusă de creșterea rapidă a inegalității veniturilor.

Fornind de la această estimare a tendințelor economiei și a veniturilor, se poate aprecia că în anul 1994 tendința de creștere a sărăciei în România va continua. Pe baza datelor MONEE, cu excepția Cehiei și Slovaciei, în primele 6 luni ale lui 1993 în toate celelalte țări, care din punctul de vedere al tendințelor economice s-au plasat mai bine decât România, se înregistrează tendințe sensibile de scădere a salariului mediu real (Tabel E.3a, Anexă).

PROTECTIA SOCIALA. Va putea această creștere a gradului general de sărăcie să fie contracarată prin mijloacele protecției sociale?

Continuarea politicilor actuale, lucru care pare înalt probabil, este de natură a ne conduce la un răspuns negativ.

În primul rând, anul 1994 va sta și mai accentuat sub semnul restricțiilor bugetare. Angajamentele față de FMI indică voința de a reduce deficitul bugetar printr-o disciplină financiară mai severă, în condițiile în care resursele financiare ale bugetului nu este probabil să crească semnificativ. Ar rămâne două surse.

Prima: o redistribuire în cadrul bugetului însuși. În mod special bugetul nostru este grevat de subvenții substanțiale pentru largi sectoare ale economiei care nu reușesc să supraviețuiască prin ele însele. Aceasta este probabil explicația faptului că proporția cheltuielilor bugetare pentru protecție socială este sensibil mai redusă în România decât în alte țări. O aliniere a României la nivelul cheltuielilor pentru protecție socială a celorlalte țări ar fi de natură a produce o relaxare enormă a problemei sărăciei. Or, acest lucru nu pare a fi probabil, întrucât o asemenea reorientare presupune introducerea rapidă a unor măsuri dure în economie, fapt în legătură cu care nu există încă vreun semn clar. Dimpotrivă, o mare parte a datoriei reciproce ale întreprinderilor vor fi preluate de către buget. Și nu există nici o garanție că acest lucru nu se va repeta și pe parcursul lui 1994.

Singura șansă aici ar fi deci promovarea unei atitudini mai ferme față de acele sectoare ale economiei mari consumatoare de resurse bugetare și transferul resurselor astfel economisite în sistemul de protecție socială.

A doua: o centrare mai eficace a transferurilor economice asupra grupurilor aflate în gradul cel mai ridicat de dificultate. Este vorba de dezvoltarea sistemului de asistență socială bazat pe testarea resurselor (mijloacelor) economice individuale. O asemenea centrare ar putea duce la o economisire oarecare a resurselor și la canalizarea lor mai exactă asupra celor în nevoie. Nu credem însă că ar trebui să ne facem iluzii cu această sursă. Mai multe argumente ar putea fi invocate:

- Deja resursele utilizate prin sistemul de protecție socială sunt extrem de restrânse, la limita inferioară a funcționării sistemului. Nu există posibilități efective de reducere a cheltuielilor de protecție socială existente pentru a se obține un plus semnificativ de utilizat mai focalizat: pensiile (principalul consumator de resurse în această sferă) nu mai pot fi reduse, fără o scădere generală a standardului de viață; ajutorul de șomaj este și el relativ scăzut, neputând să fie contractat mai mult; ar rămâne doar alocațiile pentru copii care și așa sunt foarte scăzute în raport cu nivelul lor din țările

vecine, reducerea lor fiind de natură să agraveze sever situația copiilor, grupul cel mai expus.

- Sărăcia cuprinde într-o proporție atât de mare colectivitatea încât centrarea mai accentuată a protecției sociale nu ar putea decât să facă discriminări între săraci, pe criterii administrative destul de arbitrar și contestabile.

- În condițiile în care sistemul de impozite este departe de a înregistra cu acuratețe veniturile complementar cu prezența unei uriașe economii ascunse, un sistem de asistență socială foarte focalizat ar fi în imposibilitate de a identifica familiile care în mod efectiv se află în nevoia cea mai ridicată.

- În fine, există o piedică de ordin administrativ-organizatoric. Țara noastră nu dispune de un sistem de asistență socială bazat pe testarea mijloacelor cât de cât cristalizat. De abia acum se discută construirea lui. Un asemenea sistem, în condițiile economiei actuale, este de natură să ridice probleme extrem de complexe de organizare și administrare. Din acest motiv, el nu ar putea fi operațional într-un mod satisfăcător mai devreme de 2-3 ani. Este clar însă că tocmai în perioada critică din 1994 și 1995 România nu poate să mizeze pe funcționarea unui asemenea sistem.

Din toate aceste motive, opțiunea noastră strategică în ceea ce privește dezvoltarea sistemului de protecție socială se deosebește de cea conținută în Cartea Albă a Asistenței Sociale a Ministerului Muncii și Protecției Sociale. Direcția în care credem că ar trebui să se acționeze în următoarea perioadă este nu înghețarea protecției sociale universale și dezvoltarea rapidă a asistenței sociale bazate pe testarea mijloacelor economice, fapt care ar duce cel puțin pe scurt termen la o deteriorare a protecției sociale, ci, paralel cu dezvoltarea treptată a sistemului de asistență socială, amplificarea formelor de protecție socială universală.

EVOLUTIA SISTEMULUI INSTITUTIONAL SI ORGANIZATIONAL AL SERVICIILOR SOCIALE (sănătate, educație, îngrijire a copiilor etc.). În acest domeniu se poate identifica o sursă disponibilă importantă a ameliorării bunăstării colectivității. După cum s-a văzut în acest raport, o anumită tendință de dezorganizare a acestor servicii, sesizată în toate țările regiunii în primii ani ai tranziției, este un factor important al deteriorării bunăstării. Aici există o resursă posibil de folosit și, în plus, există semne că se produce o revenire a funcționării acestor servicii la niveluri satisfăcătoare.

În concluzie, România chiar în ipoteza optimistă a unui început timid de relansare economică în 1994, luând în considerare tendințele de erodare a veniturilor reale, în condițiile unui sistem de protecție socială sensibil subdimensionat în raport cu țările vecine, va cunoaște în anul viitor o înrăutățire a condițiilor de viață: proporția familiilor care trăiesc în sărăcie va crește; gradul de sărăcie în anumite segmente ale colectivității se va accentua. Continuarea politicii actuale atât în sfera economiei, a distribuirii bugetului, cât și în cea a protecției sociale va duce inevitabil la o creștere sensibilă a tensiunilor sociale, crescând riscul unor explozii sociale.

Singura soluție care ar putea atenua acest

proces ar fi o reorientare a resurselor bugetare din sfera subvenționării ineficiente a unor sectoare economice spre domeniul protecției sociale. La aceasta s-ar putea adăuga o utilizare mai eficace a unei părți a împrumuturilor externe pentru subvenționarea bunăstării reale a populației, iar nu a producătorilor păguboși. Există temerea, justificată pe deplin, că împrumuturile externe sunt într-o măsură importantă absorbite ne- și chiar contraproductiv de o economie ineficientă, menținută într-o fază de tranziție excesiv prelungită. O promovare mai radicală a reformei economiei ar putea fi de natură a elibera o serie de resurse înghițite inutil și reorientate spre o protecție socială mai eficace.

7.PROBLEMA SPECIALA: SCHIMBARI IN POLITICA FATA DE COPII SI FAMILIE

Copilul reprezintă categoria socială care pe departe a pierdut cel mai mult în procesul tranziției, din două motive distincte: pe de o parte, prăbușirea veniturilor familiilor, doar marginal atenuată de sistemul alocațiilor pentru copii, iar pe de altă parte, dezagregarea rapidă a variatelor servicii de care familiile cu copii dispuneau.

În mod special sistemul de suport/sprijin social al familiilor cu copii trece în România printr-un proces de profunde schimbări, mult mai puțin evidente pentru opinia publică și de aceea cu puternice tendințe de involuție haotică. Problema copilului devine de aceea pentru România o problemă crucială în reforma sistemului de protecție socială. Din acest motiv am ales ca în acest prim volum al raportului să-i acordăm un spațiu special.

POLITICA FAMILIEI SI COPILULUI IN REGIMUL SOCIALIST

Probleme și orientări structurale ale politicii familiei și copilului

Economiile de tip salarial tind să dezavantajeze familiile cu copii. În societățile tradiționale, copiii reprezentau o sursă de venituri atât prezentă, cât și viitoare. Sistemul salarial este rigid în raport cu numărul de copii. Aici copilul reprezintă doar o sursă de consum, iar nu una de venituri. Din acest motiv toate societățile cu sisteme salariale extinse au resimțit nevoia de a contrabalansa această defavorizare structurală a copilului prin promovarea unor măsuri sociale de suport/sprijin, sub denumirea generică de politici ale familiei și copilului.

În sistemul socialist, **3 factori** distincți au stimulat dezvoltarea sprijinului/suport pentru familiile cu copii: **politica salarială, atragerea femeii în muncă și nevoia de cadre pregătite pentru industrializarea rapidă.**

În România, ca de altfel în toate celelalte țări socialiste, amplificarea transferurilor economice spre familiile cu copii a fost motivată în mod special de **politica salarială**. Salariile au fost menținute la niveluri scăzute, urmând ca, în funcție de necesitățile specifice familiilor, ele să fie completate prin transferuri în bani, bunuri și servicii suplimentare. O asemenea opțiune făcea inevitabil ca în cazul familiilor cu copii, volumul transferurilor sociale să crească substanțial. Familiile cu copii nu puteau să conteze doar pe veniturile salariale, ele depinzând fundamental de transferurile speciale în acest context.

Al doilea factor l-a reprezentat **politica de angajare în muncă a femeilor**. Mult mai mult decât în țările occidentale, femeile au fost încurajate să participe activ în sistemul economiei salariale. Ideologia egalității între sexe a fost dublată de un factor mult mai convingător: al doilea salariu în familie a devenit un factor decisiv al asigurării unui nivel acceptabil de viață. Ieșirea femeii din sfera gospodăriei a reprezentat un factor suplimentar care a obligat statul să dezvolte diferite forme de sprijin al creșterii copiilor: creșe, grădinițe etc.

Dezvoltarea sistemului industrial, mai ales în ritmurile extrem de rapide promovate de regimurile socialiste, a creat o nevoie suplimentară: asigurarea unui

nivel de educație semnificativ mai ridicat al tinerelor generații decât al părinților lor. Formarea pentru dezvoltarea rapidă a economiei a reprezentat o cerință în plus pentru promovarea unor măsuri speciale în sfera creșterii și educării copiilor.

Ca efect al acestor factori, o politică comprehensivă în sfera familiei și copilului a tins să se dezvolte în România în regimul socialist. La aceasta s-a adăugat **un factor cu acțiune negativă:** regimul socialist, cu alergia sa față de orice tentativă de organizare socială pornită de jos, fără controlul birocrăției statale, a făcut un efort suplimentar de a prelua toate activitățile dedicate sprijinului creșterii copiilor.

Ar fi necesar să mai adăugăm un factor tot de tip negativ: statul socialist din România (și acest lucru era valabil și pentru celelalte state), cu ambițiile sale extrem de accentuate de a promova modernizarea societății, a distrus, adesea violent, formele tradiționale ale vieții colective. Prin aceasta și-a luat în sarcină soluționarea tuturor problemelor pe care familiile cu copii le avea.

În acest context, statul socialist a trebuit să facă față mai multor probleme de o complexitate ridicată:

• **Prima problemă:** necesitatea de a promova noi sisteme, moderne de naștere a copiilor și de asigurare a sănătății mamei și copilului, în condițiile unei rate ridicate de participare în muncă a femeilor. Acest lucru s-a realizat pe următoarele căi:

• Acordarea unor concedii de naștere plătite suficient de lungi. În România aceste concedii erau de 4 luni și erau plătite cu 85% din salariul respectiv, în funcție de vechimea în muncă.

• Dezvoltarea unui sistem medical de supraveghere obligatorie a evoluției sarcinii, nașterii și întreruperii de sarcină.

• Crearea de servicii medicale pentru îngrijirea mamei și copilului ca instituții distincte în cadrul sistemului de asigurare a sănătății.

• Oferirea de servicii de asistență medicală gratuită, accesibilă tuturor.

A doua problemă: necesitatea de a soluționa diho tomia muncă/îngrijire a copilului, amplificată prin masiva antrenare în muncă a femeii. La această problemă mai multe răspunsuri au fost generate:

• Dezvoltarea de instituții de îngrijire a copilului: creșe cu orar zilnic sau săptămânal pentru copiii de la 0 la 3 ani și grădinițe pentru copiii de la 3 la 6 ani.

• Concedii extinse pentru creșterea copiilor. În unele țări din regiune, părinții (oricare dintre ei)

beneficiau de concediu plătit până când copilul împlinea 1-2 ani, cu posibilitatea de extindere a acestuia cu încă un an, dar neplătit, menținerea locului de muncă fiind garantată. În Bulgaria și URSS și bunicii puteau lua un asemenea concediu. În țara noastră legea acorda posibilitatea luării unui concediu neplătit până la împlinirea vârstei de 3 ani de către copil, cu garantarea locului de muncă.

• Concedii pentru părinții cu copii bolnavi. În toate țările regiunii părinții puteau lua concedii plătite pentru îngrijirea copiilor bolnavi, până la împlinirea unei anumite vârste a acestora. În România, un concediu plătit se acorda până la împlinirea de către copil a vârstei de 3 ani, nelimitat pe toată durata bolii. Plata se situa între 50 - 100% din salariul anterior, în funcție de vechimea în muncă. În alte țări, concedii plătite erau acordate până la împlinirea de către copil a vârstei de 9-14 ani, numărul de zile fiind însă limitat fie la nivel de an (de regulă 60 zile, fie pentru fiecare boală (1-3 săptămâni). Concediile pentru creșterea copiilor și pentru îngrijirea lor în caz de boală scădeau substanțial motivația părinților de a trimite copiii la creșe.

• Mamele cu 3 sau mai mulți copii primesc o indemnizație lunară specială pe viață pentru a compensa imposibilitatea obținerii unui salariu prin muncă (și a unei pensii la bătrânețe).

• În fine "instituția bunicilor". Ca un răspuns al colectivității la problema creșterii copiilor în condițiile în care femeia era cuprinsă în muncă și în condițiile în care sistemul de creșe oferea servicii de calitate modestă, dacă nu chiar proastă, s-a dezvoltat pattern-ul preluării îngrijirii copiilor de către bunici. Foarte frecvent copiii erau trimiși la bunici, adesea pe perioade indefinite; sau bunicii preluau sarcina îngrijirii copiilor pe durata programului de lucru al părinților.

A treia problemă: pentru o industrie în rapidă dezvoltare, statul a trebuit să asigure tinerelor generații un nivel de educație școlară și profesională sensibil superioară. Pentru aceasta, o serie de măsuri au fost luate:

• Învățământ gratuit de toate gradele

• Control administrativ strict asupra participării obligatorii școlare. În România participarea școlară era obligatorie până la absolvirea a 10 clase sau împlinirea a 16 ani.

• Furnizarea de servicii și mijloace de educație gratuite sau înalt subvenționate. În România manualele școlare erau furnizate gratuit. Organizarea de tabere de vacanță, în special cu profil educațional, gratuite sau puternic

subvenționate.

- Descurajarea severă a muncii copiilor.

A patra problemă: datorită nivelului scăzut al salariilor, era absolut presantă necesitatea compensării familiilor pentru surplusul de cheltuieli generate de existența copiilor. Această compensare a avut loc pe trei căi:

- Transferuri economice pentru familiile cu copii. În primul rând **alocațiile pentru copii**. În cele mai multe țări din regiune acest transfer era focalizat pe familiile cu venituri scăzute (în fapt marea majoritate a familiilor făceau parte din această categorie), fie prin diferențierea alocațiilor în funcție de veniturile familiei (Bulgaria și Polonia), fie prin eligibilitatea pentru alocații în raport cu veniturile (URSS), fie prin ambele mecanisme ca de exemplu în România. Aceste beneficii variau între 3 și 20% din salariul mediu. În România, o familie cu 2 copii obținea astfel în 1989 alocații reprezentând 9.8% din salariul mediu, plasându-se la un nivel mai scăzut decât cele mai multe dintre țările vecine (Tabel E.7, Anexă).

În al doilea rând, la fiecare naștere, începând cu cea de a treia, se acorda o indemnizație fixă. Mamele cu 3 sau mai mulți copii primeau o indemnizație lunară fixă pe viață.

- Subvenționarea mai accentuată a bunurilor și serviciilor pentru copii.

- Transferul de bunuri și servicii gratuite sau cu importante reduceri, de diferite tipuri. Subvenționarea masivă a construcției de locuințe și a energiei la care se adaugă prioritatea pentru familiile cu copii de a obține locuințe de la stat în raport cu dimensiunile familiei. Tabere de vacanță, servicii culturale, facilități de recreere și sport.

În încheiere, este necesară o remarcă cu privire la universalitatea măsurilor de protecție a familiei și copilului. Cele mai multe forme de protecție erau prin natura lor universale: asistență medicală și medicație gratuite pentru copii, învățământ gratuit, subvenționarea bunurilor și serviciilor adresate copiilor. Unele forme de protecție socială erau însă discriminatorii. Alocările pentru copii erau acordate numai cu condiția ca un părinte să fie încadrat în forme socialiste de muncă: să fie salariat la întreprinderile de stat sau membru al unei cooperative.

Restricții și evoluții în politica față de familie și copii

În paragraful anterior au fost analizate problemele pe care organizarea socialistă a

societății le ridica și **răspunsurile structurale** la aceste probleme. Analiza comparativă a celor 9 țări europene foste socialiste pune în evidență o enormă similitudine a politicii sociale în acest domeniu. Diferențele sunt de nivel și de obiective secundare.

Pattern-ul evoluției politicii sociale în sfera familiei și copilului este de asemenea, în linii generale, aproximativ același. El a fost dominat de trei procese distincte:

În primul rând, **procesul rapid de industrializare și urbanizare, cuplat cu generalizarea muncii de tip salarial în forme socialiste**, a produs o presiune de creștere rapidă, în mod special începând cu anii '60, a cuprinderii sistemului. Pe măsură ce populația se muta în industrie și la oraș, pe măsură ce agricultura era încadrată în forme socialiste de organizare (cooperativizarea), o masă tot mai mare de familii cu copii era cuprinsă în sistemul de protecție socială specific.

În al doilea rând, **declinul continuu al economiei socialiste**. După o perioadă de creștere economică rapidă în anii '50 și '60, din a doua parte a anilor '70, dar accentuat începând cu 1980, economiile socialiste intră într-o fază de declin cronic. Resursele necesare susținerii protecției sociale, ale cărei exigențe sunt în creștere, se împuținează. Restricțiile economice generează o **contractie** a suportului pentru familii și copii. În general nu se înregistrează eliminarea unor forme de sprijin, ci mai degrabă **degradarea** lor. Unele forme de sprijin financiar sunt înghețate la nivelurile anterioare, în ciuda procesului lent inflaționist. Se introduce o anumită selectivitate a acordării lor în raport cu veniturile familiei, ca de exemplu alocațiile pentru copii. În fine, modalitatea cea mai frecventă este degradarea cantitativă și calitativă a serviciilor acordate. Asistența medicală și învățământul se degradează rapid: numărul personalului devine tot mai insuficient în raport cu nevoile; investițiile sunt reduse până la suprimare; lipsesc tot mai mult instrumentele necesare (medicamente, manuale etc.). Se introduc, adesea în forme mascate, taxe de participare: este cazul creșelor și grădinițelor. Dar și în școli părinții sunt obligați să completeze în diferite forme finanțarea de către stat tot mai insuficientă. Unele servicii care ar fi trebuit să fie asigurate ca un drept universal - creșe și grădinițe - din cauza supraaglomerării devin limitate. De asemenea, datorită calității slabe a multora dintre ele, îndepărtează pe mulți dintre beneficiari, forțându-i să caute substitute pe baza resurselor proprii: retragerea forțată din muncă a

mamelor, solicitarea bunicilor, grădinițe particulare, angajarea de ajutoare pentru îngrijirea copiilor. Tabelul G.10 (Anexă) indică faptul că în România între 1980 și 1989 rata participării copiilor la forme preșcolare scade rapid de la 83% la 63.2%. O asemenea tendință de scădere este întâlnită și în alte țări din regiune.

Cel de al treilea proces îl reprezintă **scăderea rapidă a natalității** începând cu sfârșitul anilor '50. După baby-boomul de după război, declinul natalității este spectaculos. El se explică prin doi factori. În primul rând dezvoltarea într-un interval istoric extrem de scurt a economiei salariale și, ca o consecință a acesteia, cvasigeneralizarea sistemului de pensii. În acest context, copilul încetează a mai fi o sursă economică de venituri prezentă și viitoare, devenind doar un factor de consum. Prin aceasta motivația economică tradițională de a avea copii dispare. În al doilea rând nivelul scăzut al salariilor demotivează multe familii de a mai avea copii sau limitează această dorință la nivelul a 1-2 copii. La acești doi factori se adaugă o facilitate: liberalizarea avorturilor după război și oferirea de servicii medicale pentru efectuarea lor, în mod gratuit sau la un preț derizoriu. S-a adăugat și antrenarea masivă a femeii în muncă, fapt care a acționat în aceeași direcție de scădere a numărului de copii doriți.

Scăderea natalității a generat un profund șoc politic, economiile socialiste, aflate într-o fază de creștere extensivă, având nevoie de un volum mare de forță de muncă. În România la această motivație s-a adăugat și o percepție simplist-primitivă a interesului național din partea conducerii Partidului comunist. Scăderea natalității părea a amenința viitorul națiunii române.

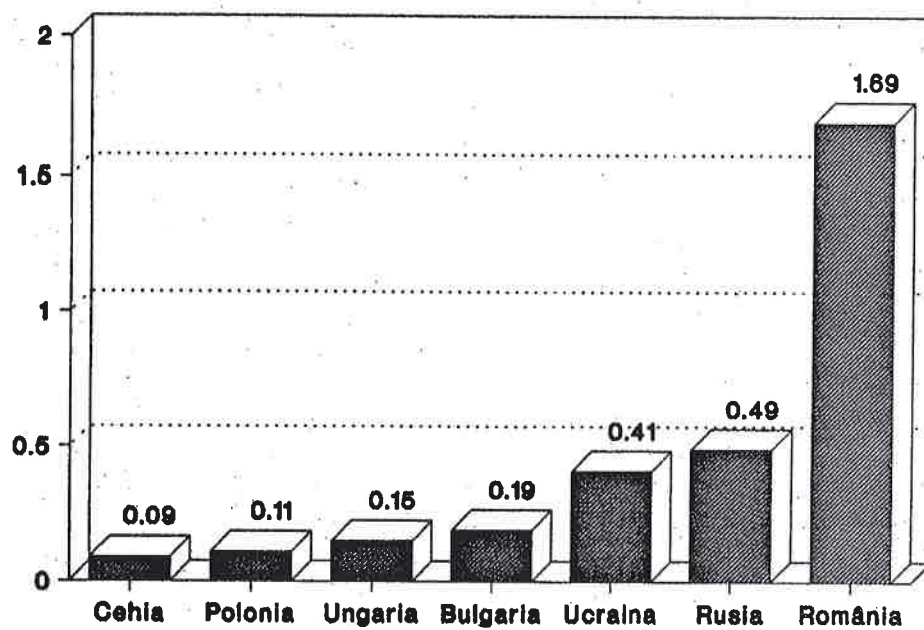
La această provocare, statele socialiste din regiune au reacționat cu intensități și mijloace diferite. Conducerea din România a reacționat probabil cel mai accentuat, dramatizând procesul. Alte state s-au resemnat cu acest fapt și/sau au încercat să recurgă la forme de motivare a familiilor de a naște copii prin amplificarea măsurilor de sprijinire a familiilor cu copii (RDG, Cehoslovacia, Ungaria). România a recurs în primul rând la o măsură de tip coercitiv de o duritate extremă: interzicerea bruscă și radicală a avorturilor în 1966. Natalitatea a reacționat imediat printr-un salt brusc, după care a cunoscut o scădere lentă spre nivelul anterior. Această măsură a avut consecințe complexe asupra familiei, copiilor și a configurației viitoare a politicii sociale în acest domeniu. Din acest motiv este necesar să ne oprim mai pe larg

asupra ei.

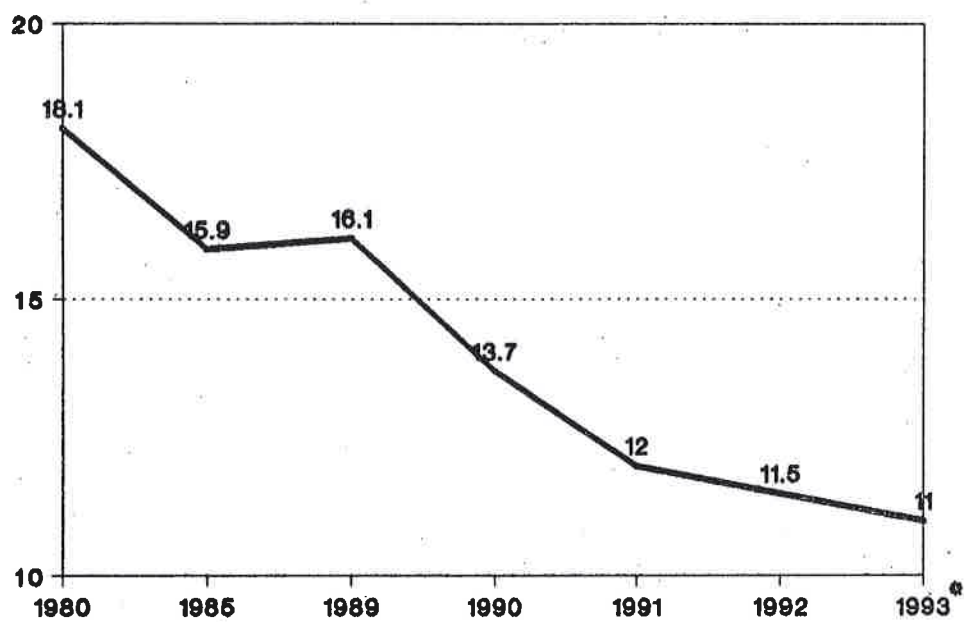
Un prim efect a fost declanșarea unei reacții puternice de apărare a colectivității, prin dezvoltarea unei uriașe industrii ilegale, medicale și paramedicale, a avorturilor. De fapt avorturile nu au fost niciodată în această perioadă complet suprimate, ci transferate în ilegalitate. Motivația populației de a nu avea copii a fost chiar întărită de această măsură. Consecințele au fost multiple. **Costul de a nu avea copii** a crescut dintr-odată enorm, la care se adăugau riscurile penale și de sănătate ale avorturilor ilegale, tinzând să echilibreze costul nașterii și creșterii propriu-zise a copilului. O generație de copii nedorți a apărut. O altă consecință a fost amplificarea diferențierii natalității între familiile sărace și cele mai bine situate. Familiile cu venituri mai ridicate erau într-o poziție mult mai bună de a regla nașterile după dorință. Familiile cu mijloace economice modeste, nedispunând de posibilitatea suportării costului ridicat imediat al unui avort ilegal, trebuiau adesea să se resemneze cu plata unui cost mult mai ridicat, dar în timp, al creșterii copilului nedorit. Proportia mamelor necăsătorite (în mod special a numărului adolescentelor devenite mame) a crescut de asemenea. Efectul a fost deci nu numai o explozie a numărului copiilor "nedoriți", dar și o creștere rapidă a proporției copiilor născuți în familii sărace, cu un mod de viață dezechilibrat, lipsite cronic de posibilități economice pentru o viață decentă. Mortalitatea infantilă și maternă, datorită încercărilor nemedicale de întrerupere a sarcinii, a explodat. Cu excepția Albaniei, mortalitatea infantilă în România a atins cotele semnificativ cele mai ridicate (Tabel G.4, Anexă). Mortalitatea maternă era de mai mult de 10 ori mai mare decât a majorității țărilor din regiune (Grafic 7.1 și Tabel H.1, Anexă). Starea de sănătate a femeilor și copiilor a fost puternic afectată, aici găsindu-se o sursă importantă a creșterii frecvenței handicapurilor.

Un alt efect de lung termen a fost creșterea rapidă a numărului de copii instituționalizați. Mulți dintre copiii nedorți sau dintre cei născuți în familii fără posibilități de a-i întreține sunt abandonați în instituții. Rata ridicată a mortalității materne a reprezentat un factor suplimentar al abandonului copiilor. Așa se explică proporția mult mai ridicată (de două până la opt ori mai mare) a copiilor în instituții în România în raport cu toate celelalte țări din regiune (Tabel 7.1 și Tabel G.15, Anexă).

În România, în ultimii ani înainte de revoluție, copiii au fost afectați de doi factori

Grafic 7.1 - Rata mortalității materne (la 100 000 de copii născuți vii în 1989)

Grafic 7.2 - Dinamica ratei brute a nașterilor în România (nașteri la 1000 de locuitori)

* Pe primele 6 luni

negativi suplimentari: subalimentația datorată nu atât lipsei de resurse economice ale familiei (deși și aceasta constituia o problemă în creștere), cât dificultății găsirii alimentelor pe piață și frigul din apartamente în timpul iernii.

Tabel 7.1 - Numărul copiilor în instituții de îngrijire în 1990 și proporția lor la 1000 de locuitori

	Nr. copii în inst.	o/oo total populație
Bulgaria	12 117	1.4
Cehia	16 400	1.6
Slovacia	4 372	0.8
Ungaria	17 492	1.7
Polonia	31 684	0.8
România	90 688	3.9
Rusia	113 425	0.8
Ucraina	26 100	0.5

COPILUL IN PERIOADA TRANZITIEI SI POLITICI DE SPRIJIN ALE FAMILIEI SI COPILULUI

Schimbări demografice

Una dintre primele măsuri luate după Revoluție, considerată unanim ca o reparație absolut obligatorie, a fost legalizarea avorturilor. În condițiile rarității unor mijloace alternative de control al nașterilor, cât și ale lipsei de educație a populației și a cadrelor medicale în acest sens, în 1990 a avut loc o creștere spectaculoasă a numărului avorturilor (Tabel B.8, Anexă): În 1990, România avea 315.3 avorturi la 100 de copii născuți vii, față de 197.1 (Rusia), 137.5 (Bulgaria), 85.2 (Cehia), 71.9 (Ungaria).

Un rezultat imediat al acestei decizii politice a fost reducerea spectaculoasă a natalității (Tabel A.1, Anexă și Grafic 7.2).

Un alt efect, pozitiv de data aceasta, a fost scăderea spectaculoasă a mortalității materne (Tabel H.1): de la 1.69 la 100 000 de copii născuți vii în 1989, la 0.60 în 1992. O tendință de scădere, din păcate nu tot atât de spectaculoasă, o găsim și în cazul mortalității infantile (Tabel G.4, Anexă).

Contrația severă a natalității are consecințe imediate asupra sistemului de protecție a copilului, numărul de copii micșorându-se substanțial. Există însă și un alt aspect îngrijorător. Contrația

natalității pare să fi avut loc mai mult în cazul familiilor bogate, decât al celor sărace, concluzia fiind că proporțional mai mulți copii se nasc în condiții de sărăcie. O asemenea concluzie o putem extrage din Tabelul B.7 (Anexă): proporția copiilor născuți de femei sub 20 de ani a crescut de la 15.1% în 1989 la 17.3% în 1992. De remarcat de asemenea că proporția copiilor născuți de mame nemăritate nu pare a fi scăzut după liberalizarea avorturilor, așa cum ne-am fi așteptat (Tabel B.6, Anexă).

Schimbări în situația economică a copiilor

După cum am văzut, în România, ca de altfel în toate celelalte țări din regiune (desigur cu unele variații), începând cu 1991 s-a produs o adevărată explozie a sărăciei. Factorii explicativi ai acestui fenomen sunt **contractia salariului real, creșterea rapidă a șomajului și creșterea inegalității distribuției veniturilor**. Si pentru că familiile sărace au mai mulți copii decât celelalte, o proporție mult mai ridicată de copii decât de adulți trăiesc în condiții de sărăcie (Tabel 7.2 și Tabel 3.1).

Tabel 7.2 - Proporția de copii și adulți care trăiesc în sărăcie

	Copii	Adulți
Sub minimul de subzistență	65.6	47.8
Peste nivelul minim decent	10.4	20.8

Sursă: Sărăcia-93, I.C.C.V.

Analizele indică faptul că fiecare copil în plus crește dramatic probabilitatea ca o familie să se afle în sărăcie.

Tabel 7.3 - Dinamica prețurilor în România

	Octombrie 1990 = 100			
	d e c e m b r i e			
	1990	1991	1992	mai 1993
Total general	137.7	444.5	1330.0	2513.5
produse alimentare	126.5	490.5	1568.0	2976.7
produse nealimentare	159.9	418.7	1212.0	2361.7
servicii	128.3	398.2	1046.0	1746.3

Nu numai că veniturile reale au scăzut, dar în România **prețul relativ** al alimentelor a crescut substanțial în 1993 față de 1990, în timp ce în Cehia, Slovacia, Ungaria, Polonia el a scăzut (Tabel 7.3, Tabel E.8, Anexă). Aceasta a dus în 1992 față de

1989 la o scădere a numărului de calorii pe cap de locuitor (Tabel E.17, Anexă), cât și la o scădere spectaculoasă a consumului de carne (Tabel E.15, Anexă). Aceste date sugerează că însăși situația alimentară a copiilor, mai ales a celor care trăiesc în familiile sărace, este advers marcată, cu consecințe asupra dezvoltării lor fizice și intelectuale greu de prevăzut.

Schimbări neașteptate se înregistrează și în numărul copiilor instituționalizați. Ne-am fi așteptat ca numărul lor să scadă rapid datorită, pe de o parte, **scăderii intrărilor** (liberalizarea avorturilor a dus la scăderea substanțială a nașterilor și a redus spre zero numărul copiilor nedoriți) și, pe de altă parte, **creșterii ieșirilor**, prin promovarea dezinstituționalizării (o politică de încurajare a adopțiilor și a plasamentului familial). În fapt numărul copiilor instituționalizați nu a scăzut atât de spectaculos: doar cu 11% în 1992 față de 1990. Explicația stă se pare în jocul sărăciei. Sunt familii care, intrate brusc într-o sărăcie cu speranțe extrem de incerte de ieșire, încredințează copiii orfelinatelor, uneori pe perioade doar limitate care pot deveni însă definitive. Un asemenea proces nou este întărit și de un efect paradoxal: situația absolut dezastroasă a instituțiilor pentru copii moștenită de la vechiul regim a motivat atât statul român cât și diferite organizații occidentale să ofere un ajutor intens acestor instituții. Rezultatul a fost că în multe dintre acestea copiii au condiții de viață nesferat de bune pentru multe dintre familiile normale.

Politica de protecție a copilului

Suportul familiilor cu copii se realiza în regimul socialist, după cum am văzut, în principal prin trei canale: **a. Transferul direct de resurse economice:** alocațiile pentru copii, indemnizații de naștere și beneficii pentru mamele cu 3 sau mai mulți copii. **b. Oferirea gratuită a unor bunuri și servicii,** **c. Subvenționarea accentuată a bunurilor și serviciilor destinate copiilor.** Acest din urmă canal a fost rapid eliminat, fiind în filosofia tranziției anularea oricărei subvenții și liberalizarea completă a prețurilor. În România în 1993 au fost eliminate ultimele subvenții. Subvențiile la articolele speciale pentru copii au fost printre primele eliminate. Prin aceasta, situația familiilor cu copii a fost în mod direct înrăutățită.

A fost compensată această eliminare de suport indirect prin creșterea transferurilor directe? În unele cazuri (Cehia, Slovacia, Ungaria) o parte din economiile realizate prin retragerea

subvențiilor a fost convertită în beneficii directe acordate familiilor. În cazul României și Rusiei o asemenea politică nu a fost urmată.

Să analizăm pe rând ce s-a întâmplat cu fiecare dintre formele de sprijin financiar direct al familiilor.

Alocația pentru copii

Gradul de cuprindere. Până la revoluție în România, ca de altfel și în majoritatea celorlalte țări din regiune, alocația pentru copii era acordată condiționat de participarea în câmpul muncii. Datorită utilizării complete a forței de muncă această prevedere nu era prea restrictivă. Ea excludea pe cei care nu lucrau (în ultimii ani ai regimului socialist proporția acestora a fost în creștere) și a celor care lucrau pe cont propriu și care nu făceau parte din cooperatie (destul de puțini printre care și țărani necooperativizați). După revoluție însă proporția celor care conform legii nu puteau beneficia de alocație a crescut: persoanele care lucrează pe cont propriu, salariații în întreprinderile private.

Conform noii legi promovate în 1993 această discriminare a fost eliminată, alocația pentru copii fiind universalizată. În unele țări (Cehia și Slovacia) în 1993 acordarea alocației pentru copii s-a restrâns, fiind pusă în funcție de nivelul de venituri ale familiei. Dar pragul este ridicat. De exemplu în Cehia acest prag reprezintă două salarii medii. În Ungaria în 1990 alocația pentru copii a devenit universală, fiind acordată și familiilor cu un copil care nu erau până atunci eligibile. În Rusia, unde alocația a jucat întotdeauna un rol marginal, eligibilitatea rămâne încă restrânsă. De regulă copii primesc alocații până la vârsta de 6 ani, doar mamele singure primesc alocații până la împlinirea de către copii a vârstei de 16 (18) ani, cum se întâmplă de fapt în toate celelalte țări.

Valoarea reală a alocației. Tabelul 7.4 indică faptul că în toate țările regiunii, cu excepția Poloniei, valoarea reală a alocațiilor a scăzut. Prăbușirea cea mai accentuată are loc însă în România. În plus, România este singura țară în care alocația scade substanțial mai mult decât celelalte venituri (Grafic 5.3): raportul dintre alocația pentru copii și salariul mediu scade spectaculos în țara noastră, în timp ce în unele țări vecine raportul crește (Polonia, Slovacia), în altele se menține aproximativ la aceleași valori sau cunoaște o scădere lentă.

Tabel 7.4 - Alocația pentru copii: valoarea reală și raportul ei față de salariul mediu

	1989	1990	1991	1992	1993
Bulgaria					
Valoare reală	100	80.8	68.3	61.6	44*
Raport alocație/salariu mediu	12.8	9.8	13.8	10.7	9*
Cehia					
Valoare reală	100	110.6	92.6	87.7	
Raport alocație/salariu mediu	10.4	11.9	13.2	11.7	
Ungaria					
Valoare reală	100	98.1	87.7	78.3	73.4*
Raport alocație/salariu mediu	20.5	21.8	19.9	18.1	17*
Polonia					
Valoare reală	100	165.1	185.8	183.3	
Raport alocație/salariu mediu	2.6	5.8	6.5	6.7	5.4*
România					
Valoare reală	100	95.1	60.9	40.9	37.4**
Raport alocație/salariu mediu	9.8	8.9	6.6	5.3	4.4**
Slovacia					
Valoare reală	100	101.6	85.9	77.4	67.1*
Raport alocație/salariu mediu	10.5	12.1	13.2	12.1	

* Estimare

** noiembrie 1993

Indemnizații de naștere

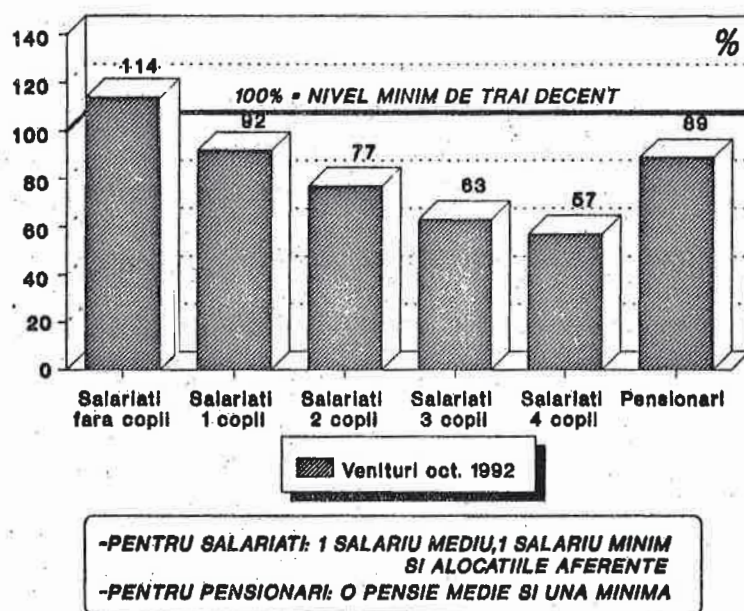
Vechiul sistem atribuia la fiecare naștere o sumă fixă de 1500 lei, care reprezenta în 1989 aproximativ 50% dintr-un salariu mediu, pentru a compensa o serie de cheltuieli suplimentare pe care nașterea le presupune. Din 1990 această indemnizație a fost menținută, dar valoarea ei a fost înghețată la nivelul anterior, semnificația ei în prezent devenind practic nulă: aproximativ a 50-a parte dintr-un salariu mediu.

Beneficiu pentru mamele care au 3 sau mai mulți copii

Acest beneficiu, acordat pe toată durata vieții, a fost și el înghețat la nivelul anului 1989: 450 lei lunar, ceea ce în prezent reprezintă ceva mai mult decât prețul a două pâini.

Reducerea cu 20% a impozitelor persoanelor cu copii

Reducerea de impozit, introdusă în 1991 și desființată în 1993, a reprezentat un transfer financiar important către familiile cu copii, dar după cum am văzut în capitolul 4, mult prea nediferențiat și puternic regresiv. Eliminarea reducerii de impozit în 1993 a fost de natură să reducă în mod catastrofal

Grafic 7.3 - Plasarea unei familii cu două venituri salariale (un salariu mediu și unul minim) față de nivelul decent de viață, în funcție de numărul de copii: octombrie 1992. Familia de pensionari: o pensie medie și una minimă.

volumul transferurilor către familiile cu copii.

După cum se poate observa, în România familiile cu copii sunt cele mai dezavantajate în contextul scăderii generale a standardului de viață. În plus, protecția socială a lor este cea mai scăzută. Valoarea reală a alocațiilor pentru copii a scăzut mult mai accentuat decât a celorlalte venituri (salarii, pensii), indemnizațiile pentru nașteri și beneficiile pentru mamele cu 3 sau mai mulți copii au fost înghețate la nivelul lui 1989, valoarea lor fiind practic spulberată de inflație.

Graficul 7.3 indică, pe un caz tipic (familia cu două salarii dintre care unul mediu și unul minim), efectul combinat al numărului de copii și al transferurilor financiare. După cum se observă, diferitele transferuri făcute în cazul familiei cu copii (alocația și reducerea de impozit) nu reușește să împiedice alunecarea în sărăcie odată cu apariția copiilor.

Evoluția serviciilor publice pentru familiile cu copii

Serviciile care se adresează familiilor cu copii și copiilor orfani au suferit o serie de influențe contradictorii, unele pozitive, altele negative. În general ele se află de abia la începutul unui proces mai profund de reformă. Să le examinăm pe scurt pe cele mai importante dintre ele.

Îngrijirea medicală a copilului și mamei. Sistemul medical în România nu a intrat încă în procesul de reformă propriu-zis. Există încă discuții în legătură cu schimbarea lui în sensul punerii pe baza principiului asigurărilor medicale. Deși după revoluție sistemul medical, mai ales în ceea ce privește îngrijirea copiilor, a primit un surplus de resurse, atât de la buget, cât și ca ajutor de la diferite organizații internaționale, în momentul de față el este afectat tot mai sever de limitele resurselor disponibile.

Se pare că o deteriorare mai accentuată s-a produs în sfera activităților preventive. Eliminarea mijloacele adesea brutale de motivare a corpului medical de a-și asuma responsabilități în sfera activităților preventive a creat un vid de control și o anumită scădere a responsabilității. De asemenea slăbirea mijloacelor de constrângere a familiilor de a participa la o serie de activități preventive, a contribuit la o diminuare a eficacității acestei activități. Printre altele, de exemplu, se pare că s-a produs o scădere a cuprinderii în acțiunile de imunizare.

În România, după revoluție s-a introdus

concediul plătit pentru îngrijirea copilului până la vârsta de 1 an (65% din salariul anterior). Spre deosebire de alte țări nu s-a recurs la diminuarea drepturilor în ceea ce privește concediile plătite în cazul bolii copiilor. Se pare însă că există o tendință ca unii părinți să nu fie tentați să beneficieze de aceste facilități, în mod special din teama de a nu pierde locul de muncă și datorită presiunii crescute a nevoilor economice.

Schimbări în îngrijirea copilului și în educație.

Nici în acest sector în România nu au avut loc schimbări de structură importante. Există tendința ca, în fața dificultăților economice cu care unele sisteme de îngrijire a copilului (crește și grădinițe) se confruntă, tot mai multe costuri să fie transferate asupra familiilor. După o dublare în 1990 a taxelor plătite pentru creșe, în România acestea au revenit în 1992 la nivelul inițial din 1989, adică aproximativ 10% din salariul mediu; în septembrie 1993 ele au fost însă din nou ridicate ajungând la aproximativ 16% din salariul mediu. Taxele de participare, cuplate cu dificultățile cu care înseși familiile se confruntă, reprezintă o explicație a scăderii numărului de copii cuprinși în aceste forme. În plus, solicitarea creșelor a scăzut și datorită scăderii importante a numărului de nașteri începând cu 1990 și datorită creșterii șomajului în rândul femeilor care, în aceste condiții, nu mai sunt motivate să trimită copiii la creșe și chiar la grădinițe. În România, rata de participare a copiilor la forme preșcolare de educație a scăzut semnificativ de la 63.2% în 1989 la 53.3% în 1992, cea mai scăzută rată de participare după Polonia.

Transferul responsabilității pentru formele preșcolare de educație spre autoritățile locale, tendință generală în toate țările, în condițiile în care însă acestea nu dispun încă de bugete adecvate, reprezintă un factor cu acțiune negativă.

Dezvoltarea grădinițelor private, care oferă o educație mai bună (adesea și o limbă străină), nu este încă spectaculoasă. Efectele sale sunt greu predictibile. O privatizare masivă a grădinițelor poate avea ca rezultat excluderea copiilor din familiile sărace. Pe de altă parte, multiplicarea lor ar putea să relaxeze presiunile asupra grădinițelor de stat.

Educația primară nu și-a modificat în nici o țară cadrul de desfășurare. În toate țările din regiune există o tendință îngrijorătoare de creștere, în diferite forme, a costurilor suportate de familie

pentru participarea școlară a copiilor. Rata de participare a scăzut semnificativ: astfel în România rata de participare la învățământul primar și gimnazial a scăzut de la 98.1% în 1989 la 93.9% în 1992, cea mai scăzută după Bulgaria.

Pentru a ilustra declinul serviciilor sociale pentru copii vom utiliza cazul taberelor. Costul acestor tabere suportat de familii a crescut substanțial. Ca efect și frecvența recursului la această formă a scăzut după 1989, an care la rândul său a reprezentat sfârșitul unei serii accentuat descrescătoare (Tabel 7.5).

Tabel 7.5 - Dinamica numărului de zile petrecute în tabere de copii în raport cu 1989 (=100)

1990	1991	1992
75.1	79.0	74.5

Evaluarea răspunsului protecției sociale a copilului în perioade de tranziție

În sfera politicilor de protecție a copilului și familiei nu s-au produs în ultimii ani în țările din regiune schimbări de structură. Si acest lucru este explicabil. Regimul socialist, ca răspuns la un nivel de venituri scăzute ale familiei, a produs un sistem amplu de protecție socială a familiei și copilului. Condițiile economice nu s-au schimbat însă, chiar s-au înrăutățit: nivelul veniturilor a involuat pretutindeni; schimbări spectaculoase în distribuția veniturilor nu par însă a fi avut loc; o explozie a sărăciei s-a produs în largi segmente ale colectivității. Această situație era de natură a presa nu numai pentru menținerea amplului sistem de protecție socială moștenit în acest domeniu, ci chiar spre dezvoltarea sa.

Pe de altă parte însă criza economică cu presiunile sale de reducere a cheltuielilor publice a generat o tendință de eroziune continuă a protecției sociale în acest domeniu. Si pentru că componentele sistemului de protecție socială a copilului și familiei moștenit sunt susținute puternic de opinia publică, în general nu s-a recurs la eliminarea brutală a acestora, ci mai degrabă la erodarea lor rapidă în procesul de inflație din ultimii 3 ani.

Erodarea sistemului de protecție socială a copilului a avut loc în toate țările regiunii, dar în România ritmurile sale par să fie cele mai

accentuate, în ciuda faptului că nivelul ei inițial era de asemenea, în general, scăzut.

De ce în România susținerea economică a familiilor cu copii este substanțial mai scăzută decât în celelalte țări din regiune, cu excepția Rusiei și Ucrainei? Dificultățile economice nu par a reprezenta o explicație suficientă. Părerea noastră este că explicația acestui fenomen trebuie căutată mai degrabă în sfera mecanismelor politice nu datorită unei decizii raționale asupra priorităților, ci mai degrabă prin jocul presiunilor sociale și politice, copiii par a reprezenta categoria socială cea mai neglijată.

În primul rând, datorită specificului revoluției din România și a proceselor politice ulterioare, statul a fost supus unei presiuni continue și puternice de revendicări. Interesele copiilor, nefiind promovate de nici un grup social important de presiune, au primit o prioritate extrem de scăzută. De altfel întotdeauna când un sistem acționează într-un câmp de presiuni de putere accentuat, ierarhia priorităților va fi dată mai degrabă de forța puterilor exercitate, decât de considerente globale privind importanța. Cedarea în fața unor revendicări susținute de presiuni sociale și politice generează inevitabil o tendință de reducere a cheltuielilor în domeniile unde presiunea este mai scăzută. Într-un fel, s-ar putea spune că presiunea spre creșterea salariilor și pensiilor și, în mod special a subvenționării industriilor ineficiente, reprezintă cauza neglijării copiilor.

În al doilea rând nu trebuie ignorată nici reacția spontană la politica pronatalistă dezastruoasă a lui Ceaușescu. Acesta a căutat să utilizeze sprijinul familiilor cu copii ca un mijloc de motivare a creșterii natalității: cel de al treilea și următorii copii primeau alocații mai ridicate decât primii; mamele cu cel puțin 3 copii primeau o alocație lunară specială etc. La aceasta se adaugă o suspiciune difuză că unele familii obișnuite cu un nivel de trai foarte scăzut, vor fi demotivate să muncească, sprijinindu-se în mare măsură pe transferurile financiare legate de copii. Aceste familii, se presupunea, vor fi motivate a crește natalitatea pentru a obține beneficii. O asemenea presupuziție nu se fundează însă pe probe cât de cât certe. Dimpotrivă, specialiștii consideră că alocațiile generoase au ca efect reducerea numărului de copii în sărăcie, iar nu creșterea natalității. În orice caz, corectă sau nu, ea pare a fi jucat un anumit rol în atitudinea negativă față de creșterea sprijinului mai ales pentru familiile cu mulți copii.

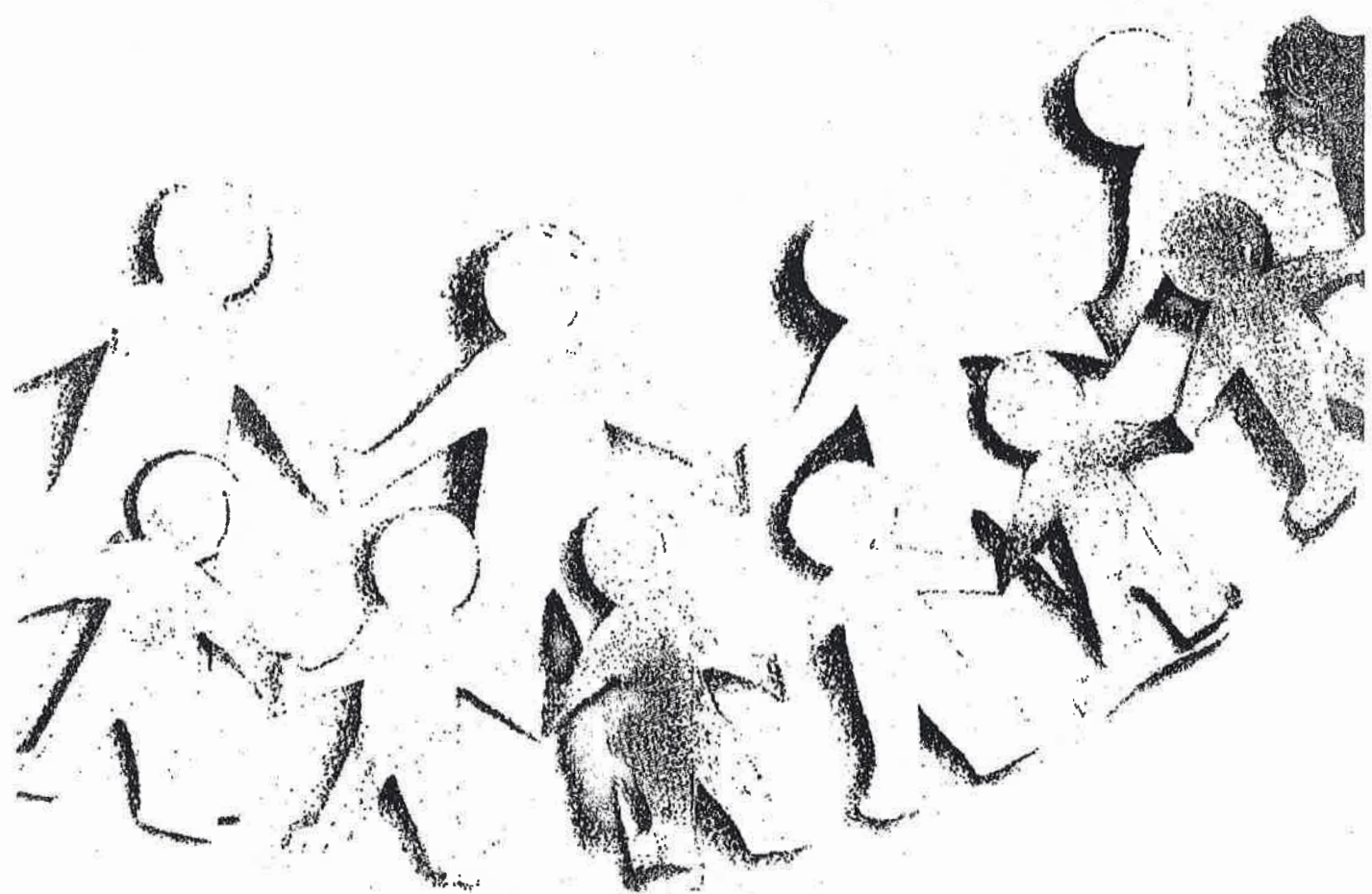
În al treilea rând o anumită confuzie în ceea ce privește direcția de evoluție a sistemului de asistență socială în România. Unii specialiști ai Băncii mondiale au recomandat guvernului român înghețarea alocațiilor pentru copii, pentru ca funcția lor să fie preluată de asistența socială bazată pe testarea mijloacelor financiare ale familiilor.

Un alt factor care ar putea explica această neglijare o reprezintă raportul dintre consecințele de lung termen și cele de scurt termen. Situația de urgență în care ne aflăm tinde să accentueze considerarea cu prioritate a consecințelor imediate și să producă o ignorare a consecințelor de lung termen. Or, înrăutățirea condițiilor de viață a copiilor are efecte catastrofale mai degrabă de lung termen.

Concluzia generală a acestei analize ar putea

fi formulată în următorii termeni: există o tendință generală, dar mai accentuată în cazul României decât în al celorlalte țări din regiune, poate cu excepția Rusiei și Ucrainei despre care nu dispunem de date mai sistematice, de retragere a statului din responsabilitățile de protecție a familiei și copilului. Această retragere nu pare a fi motivată atât de considerente raționale cu privire la utilizarea eficientă a resurselor bugetare în declin, cât mai degrabă este efectul secundar și neintenționat al combinării unor presiuni sociale și politice cu estimări sociale și instituționale eronate.

Dacă această estimare este corectă, din ea decurge necesitatea regândirii globale a problemei protecției sociale a familiei și copilului atât în ea însăși, cât și în cadrul sistemului mai general al protecției sociale.

8. PROBLEMA SPECIALA: SITUATIA TIGANILOR *

Populația de romi în România ridică în momentul de față un complex de probleme extrem de dificil de soluționat, cu tendințe evidente de agravare, putând produce importante conflicte sociale.

Situația specială a populației de romi în colectivitatea noastră indică un moment de **criză acută/ răscruce**. Criză pentru că în mare măsură cei mai mulți romi nu mai pot trăi la un nivel minim decent de viață, sărăcia adâncindu-se continuu la această populație în ritmuri mult mai accentuate decât la restul populației. Conflictele comunitare, care din când în când izbucnesc între populația majoritară și grupuri de romi, și a căror probabilitate de incidență este în creștere după estimările noastre, sunt un simptom al acestei crize. Răscruce pentru că ieșirea din criză poate să se realizeze pe căi diferite, unele constructiv-pozitive, altele distructive atât pentru segmente importante ale populației de romi cât și pentru întreaga colectivitate: sărăcie cronică și ghetoizare, violență, lipsă de educație școlară elementară, lipsă de calificare, șomaj ridicat și criminalitate.

Perioada de tranziție ridică în mod special probleme grave pentru situația socială a romilor. Aceste probleme pot fi înțelese având în vedere câteva tendințe fundamentale de natură etnică, culturală, politică și social-economică care s-au conturat după Revoluție în cazul populației de romi:

- Apariția unei mișcări deosebit de active de afirmare etnică și politică a romilor; revendicarea respectării unor drepturi fundamentale de tip etnic și general uman, susținută și de noile procese și tendințe care s-au conturat pe plan european.
- Un proces de sărăcire mult mai accentuată în cazul majorității populației de romi.
- Creșterea infracționalității în cadrul populației de romi, se pare mult mai accentuată decât la nivelul întregii populații, a fost însoțită de amplificarea componentei de violență, netipică tradițional pentru aceștia. Tendințele de organizare a criminalității și a violenței nu sunt specifice desigur numai romilor, dar prin amploarea lor au șocat în ultimul timp colectivitatea.
- Apariția pentru un anumit segment al populației de romi a unor posibilități economice legale sau mai puțin legale deosebit de atractive de îmbogățire.
- Apariția unor conflicte între grupuri aparținând populației majoritare și grupuri de romi, care prin amplificare, pot lua proporțiile unor conflicte interetnice deschise.

Problemele acestei populații sunt cu atât mai grave cu cât ea reprezintă un procent semnificativ al populației României. Conform datelor recensământului din 1992, populația de romi reprezenta la acea dată **409 723 persoane**, adică **1.8%** din întreaga populație. Estimările făcute de un grup de specialiști indică cifra de

* Datele utilizate aici pentru estimarea problemelor populației de romi din România au fost obținute printr-o cercetare întreprinsă în 1992, pe un eșantion de romi foarte larg: 12 000 persoane care compun 1804 familii. Vezi: Elena Zamfir și Cătălin Zamfir (coordonatori), *Tiganii: între ignorare și îngrijorare*, București, Editura Alternative, 1993

aproximativ 4% din totalul populației ca fiind mai apropiată de realitate. În această cifră se consideră doar romii care continuă să trăiască mai mult sau mai puțin în formele tradiționale de viață.

PROFESII SI OCUPATII

Industrializarea socialistă forțată a distrus contextul economic al exercitării profesiilor tradiționale ale populației de romi. Procesul de asimilare de către această populație a profesiilor specifice unei economii moderne a fost însă limitat. În consecință, în momentul de față, marea majoritate a populației mature nu posedă nici o profesie. Tabelul 8.1 indică structura profesională a cuplului activ în jurul căruia se constituie gospodăria și aceea a întregii populații de adulți din eșantion.

Tabel 8.1 - Profesiile populației de romi: cuplul activ din centrul gospodăriei și total populație adulți (procente)

Tip profesie	Cuplul activ centrul gosp.			Total pop.activă
	Bărbați	Femei	Total	
Prof.moderne	34.6	10.6	22.0	16.1
Prof.tradiționale	7.3	0.6	3.8	3.9
Nici o profesie	58.0	88.8	74.2	79.4

Persoanele mature, în jurul cărora gospodăriile se constituie, prezintă o situație profesională alarmantă: 74% dintre ei nu au nici o profesie. Lipsa unei profesii este mai accentuată la femei, dar nici bărbații nu prezintă o situație mult diferită. Lipsa de calificare profesională oferă șanse scăzute de a găsi un loc de muncă, sau în cel mai bun caz un acces doar la posturi necalificate, prost salarizate.

Din totalul salariaților, majoritatea sunt necalificați. Calificări medii și superioare au o mică parte din populația activă (până la 2%). Tinerii par să aibă o calificare ceva mai ridicată, dar tendința este foarte slabă, situația rămânând precară și la nivelul tinerei generații.

Din populația matură aflată în centrul gospodăriei familiale 27.4% sunt salariați și patroni, deci cu venituri constante și legale (bărbați: 40.5%) - Grafice 8.1 și 8.2.

Din totalul populației de peste 16 ani doar puțin peste o cincime (22.1%) sunt salariați. Pentru comparație, la nivelul întregii țări, în totalul populației active la 1 iulie 1992 (perioadă în care am realizat cercetarea) salariații reprezentau 58.6%.

Afaceri pe cont propriu (care de multe ori pot

fi făcute la limita legalității sau dincolo de această limită) desfășoară 16-17%, reprezentând deci o proporție ridicată în raport cu configurația colectivității actuale. Aceste activități se apropie mai mult de modul tradițional de obținere a resurselor.

Proporția persoanelor fără lucru (inclusiv casnicele) este extrem de mare: dacă considerăm șomerii care primesc indemnizație, cei care nu au de lucru fără ajutor de șomaj și cei aflați în închisoare, toți aceștia reprezintă 52 % din întreaga populație de romi adultă și 48% din generația matură a cuplurilor din centrul gospodăriilor. Dar doar 2.8% primesc indemnizație de șomaj, restul celor care nu au de lucru fiind lipsiți de mijloace legale de subzistență. Tinerii tind să fie într-o proporție mult mai mare fără lucru: peste 50%.

În închisoare sunt 1.2% din populația matură, ceea ce reprezintă mai mult decât dublul proporției pe întreaga populație a țării (0.5%). Se pare că cei mai mulți sunt tineri.

Doar 0.4% dintre persoanele de peste 16 ani sunt elevi sau studenți. Dacă ne referim doar la cei mai tineri, proporția se plasează de asemenea la un nivel extrem de scăzut: 2%.

STANDARDUL DE VIAȚA

Din punctul de vedere al resurselor economice ocupaționale, populația de romi se află deci într-o situație care poate fi desemnată ca disperată. Ea este compensată parțial prin modul tradițional de viață, caracterizat prin aspirații extrem de modeste și prin recurgerea la resurse semi- sau ilegale, cu toate costurile umane pe care acest fapt le implică.

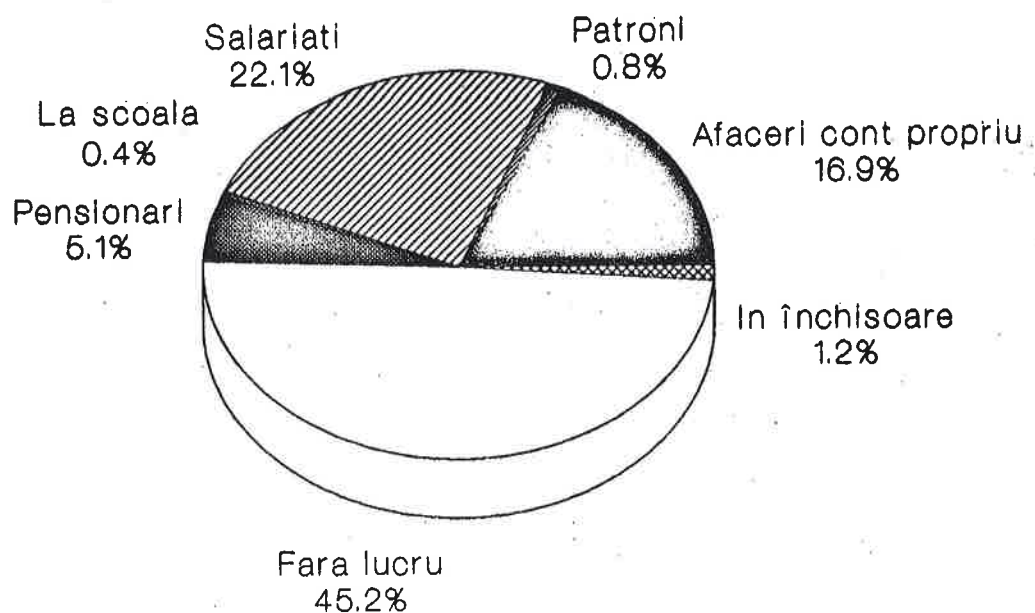
Veniturile pe ansamblul populației de romi sunt dramatic mai scăzute decât cele ale populației în ansamblul ei. Chiar dacă am introduce o corecție pentru veniturile nedeclarate, obținute pe căi mai puțin legale, situația nu se poate schimba semnificativ. Proporția de romi aflați sub diferitele praguri de sărăcie este incomparabil mai ridicată decât a populației pe ansamblul ei (Tabel 8.2).

Tabel 8.2 - Sărăcia la populație de romi, în raport cu total populație

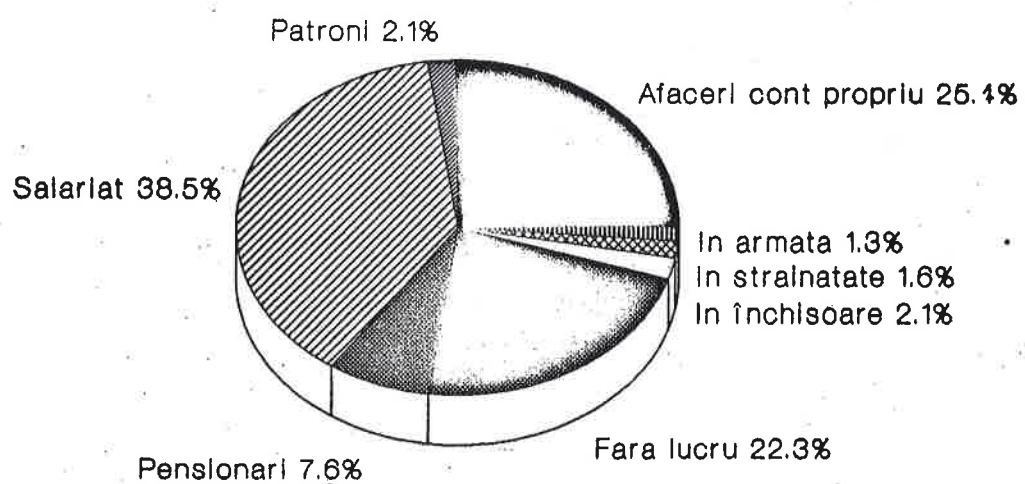
	Sub minimul subzistență	Sub minim social
Romi *	62.9	75.2
Ansamblul populației**	16.0	33.0

* Estimare mai 1992

** Estimare octombrie 1991

Grafic 8.1 - Ocupația populației de romi de peste 16 ani

Grafic 8.2 - Ocupația bărbatului cap de familie

NIVEL SCOLAR SI PARTICIPARE SCOLARA

Nivelul școlar al populației de romi, după câteva decenii de efort al regimului socialist de ridicare a participării școlare, deși a înregistrat progrese notabile față de situația antebelică, este încă extrem de scăzut în raport cu ansamblul populației (Tabel 8.3).

Tabel 8.3 - Nivelul școlar al populației de romi (%)

Nici o clasă	22.0
Sc.primară neterminată	5.3
Sc.primară terminată	25.2
Gimnaziu neterminat	8.5
Gimnaziu terminat	33.7
Liceu	3.9
Postliceal	0.7

Proporția analfabeților (cei care nu au mers deloc la școală sau, probabil forțați mai mult de autoritățile locale, au urmat câteva clase, dar nu au terminat ciclul primar) este foarte ridicată: 27.3%.

Nivelul școlar al femeilor este sensibil mai scăzut decât al bărbaților. Numărul analfabeților este de 18.6% la bărbați și de 35.2% la femei, deci aproape dublu. Învățământul postliceal/universitar este mai degrabă o excepție în populația studiată.

Eficiența participării școlare poate fi estimată prin indicatorul sintetic cel mai elementar al "științei de carte", *fluența cititului* (Grafic 8.3). După cum se vede, analfabetismul funcțional autoapreciat este foarte ridicat.

Ceea ce este însă cu adevărat îngrijorător este faptul că la nivelul generației de copii de după 1989 participarea școlară cunoaște o adevărată prăbușire: proporția celor care nu au mers niciodată la școală a crescut rapid (Grafic 8.4).

Predicția care se poate face pe baza datelor este extrem de îngrijorătoare: tânăra generație va prezenta un grad de analfabetism aproape dublu decât generația matură actuală (Grafic 8.5).

De ce scade participarea școlară în rândul populației de romi? Există probabil un complex de cauze, dintre care cele mai importante par să fie următoarele:

● O tendință a populației actuale de romi de a regresa, în fața dificultăților tranziției, la strategiile tradiționale de viață în care școala nu

juca nici un rol

● Tendința de dezagregare socială a familiei de romi supusă unui stres economic și social extrem de ridicat

● Gradul ridicat de sărăcie reprezintă un determinant major al neparticipării școlare: lipsa îmbrăcămintei adecvate, a rechizitelor, lipsa condițiilor de studiu acasă (locuințe supraaglomerate) s-au dovedit pentru mulți copii romi factorul declanșator al abandonului școlii

● Atitudinea colegilor și profesorilor este de asemenea un factor crucial în împingerea copiilor romi în afara școlii. Rămănerile în urmă, datorită absențelor și a lipsei de sprijin de acasă, se acumulează rapid, făcând la un moment dat imposibilă menținerea ritmului de învățare. Aceasta produce o alienare progresivă a copilului față de școală, o antagonizare a relațiilor sale cu școala, o marginalizare față de colegi. Eliminarea obligației profesorilor de a asigura o participare școlară normală a reprezentat elementul ultim al ciclului excluziunii.

Excluderea școlară a romilor nu are loc deci printr-un act discriminatoriu explicit și intenționat, ci mai degrabă este rezultatul unui proces progresiv de margin alizare/automarginalizare. Această presuposiție este confirmată și de percepția părinților romi asupra atitudinii școlii față de copii lor. Solicitați să indice dacă sunt sau nu mulțumiți de modul în care profesorii la școală se ocupă de copii, subiecții anchetați dau următoarele estimări:

Satisfăcuți: 80.9%

Nesatisfăcuți: 19.1%

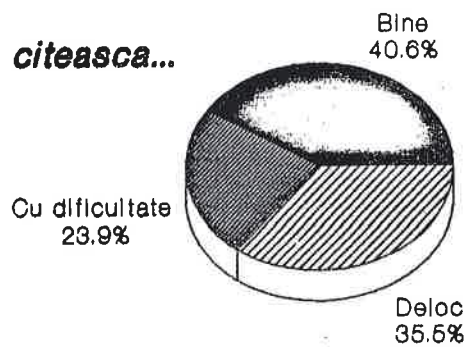
Starea sănătății copiilor romi pare să fie afectată multiplu de condițiile dificile de viață, cât și de fenomenul marginalizării/automarginalizării. Vom da doar câteva exemple care ilustrează starea precară de sănătate a copiilor și gradul în care serviciile sanitare sunt utilizate/sprijină familiile de romi cu copii.

Din datele cercetării menționate mai sus, rezultă că la nivelul copiilor actualei generații mature mortalitatea sub 1 an a atins cifra catastrofală de 63 la mia de născuți vii.

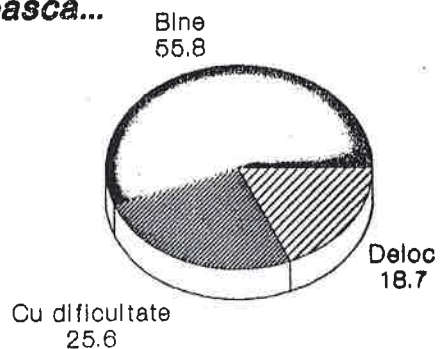
Din totalul celor 597 familii cu copii sub 3 ani, 169 părinți (28%) declară că unul sau mai mulți dintre copiii lor nu au fost vaccinați.

31% dintre părinții cu copii sub 1 an se declară nemulțumiți de îngrijirea medicală primită de copiii lor. Se reproșează: neacordarea medicamentelor gratuite și a laptelui praf, consult

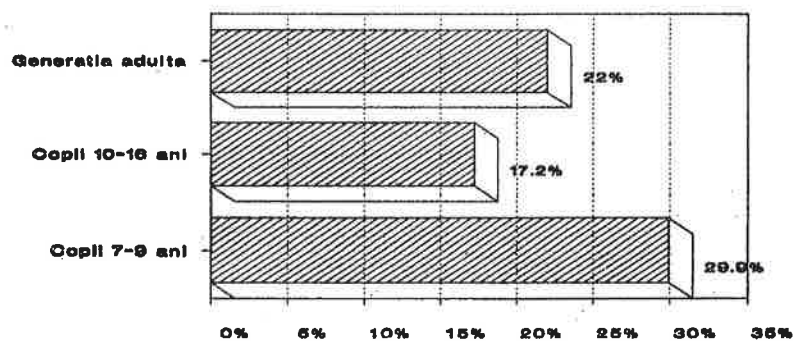
Femei: Stiu sa citeasca...

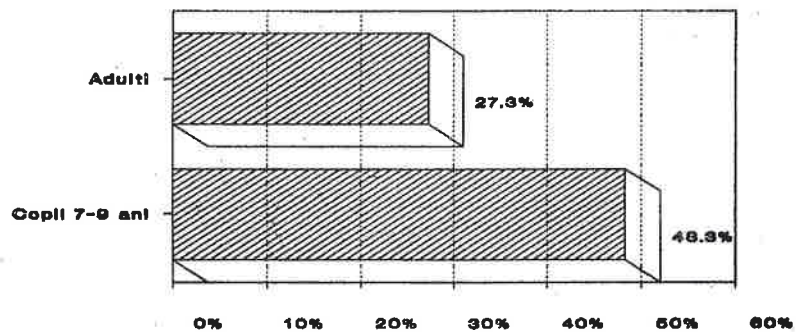
Barbati: Stiu sa citeasca...

Grafic 8.3 - Fluența cititului la generația matură de romi

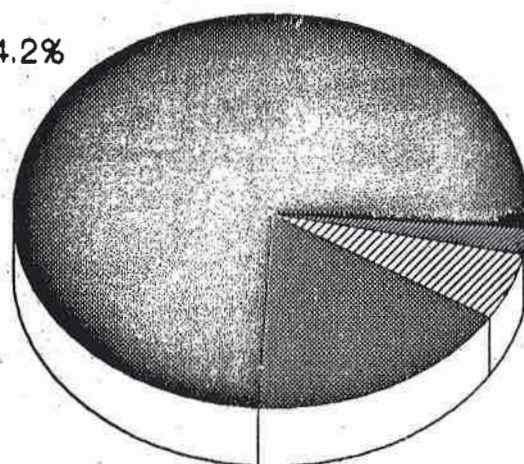

Grafic 8.4 - Proporția romilor care nu au frecventat deloc școala: generația matură și copiii pe categorii de vârstă

Grafic 8.5 - % din generația matură de romi și din cea actuală de copii care nu au terminat/nu vor termina ciclul primar

Nici unul 74.2%

2 copii 1.1%

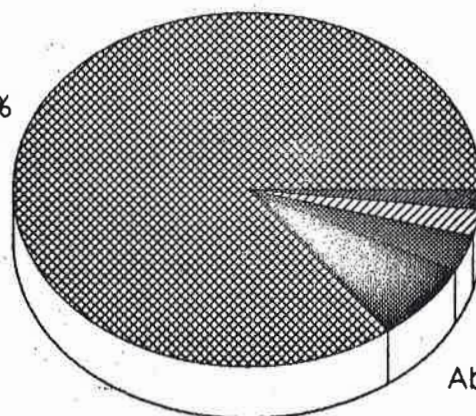
3 copii si + 2.2%

1 copii 5.6%

Cîti vor mai veni 16.9%

Grafic 3.6 - Câți copii ar mai dori familiile în care femeia se află la o vîrstă fertilă

Nici un mijloc 61.9%

Sterilet 1.3%

Piliule 1.8%

Prezervative 2.4%

Abtineri 5.2%

Grafic 3.7 - Utilizarea mijloacelor de control al nașterilor la femeile fertile

și tratament necorespunzător, tratament discriminatoriu al copiilor de romi, corupția cadrelor medicale.

FAMILIA SI NATALITATEA

Familia de romi în mare parte continuă să aibă o serie de caracteristici de tip tradițional. Ea este în general de tip extins. Vârsta căsătoriei la fete continuă să fie scăzută la generația actuală. Fetele încep să se căsătorească la 12 ani, vârsta medie a fetei la căsătorie fiind 17 ani, față de 22.2 în cazul populației în ansamblu. De asemenea vârsta medie a primei nașteri este foarte scăzută: 18.5 ani. Natalitatea familiilor de romi se plasează încă la un nivel foarte ridicat: în medie la populația de romi la o femeie revin 4.35 copii, față de 1.79 pe totalul populației.

Există însă, se pare, tot mai răspândită dorința unei planificări familiale de tip mai modern (Grafic 8.6), dar această dorință pare să rămână mai degrabă una abstractă (Grafic 8.7).

Dorința de control al dimensiunilor familiei este asociată cu gradul de integrare într-un mod de viață modern. Starea economică precară a familiilor nu pare a influența în nici un fel această dorință. Ba mai mult. Familiile în care părinții nu au o muncă constantă, trăind mai mult din expediente, sunt cele mai puțin interesate în utilizarea unor mijloace de control al nașterilor. Natalitatea nu pare a reacționa adaptativ la criza economică a populației de romi: cei care au de înfruntat dificultăți economice deosebite nu par să intenționeze să limiteze, ca reacție de protecție, numărul de copii.

PERSPECTIVE

Este dificil a vorbi în termeni generali despre populația de romi. Ea tinde să se diferențieze semnificativ: o parte din ea s-a angajat într-un proces de înscriere în parametrii unei societăți moderne, aliniindu-se la standardele

colectivității mai largi. Ingrijorător este însă că un segment foarte important al acestei populații se confruntă în momentul actual cu o puternică criză profesională, ocupațională și, ca urmare, economică și socială. Acest segment este prins într-un "vârtej" al degradării rapide a condițiilor de viață.

Mult mai grav este faptul că reacția populației de romi față de această situație critică este mai degrabă contraproductivă. Lipsa educației și a calificării face dificilă obținerea în cadrul unui sistem economic modern a resurselor necesare traiului.

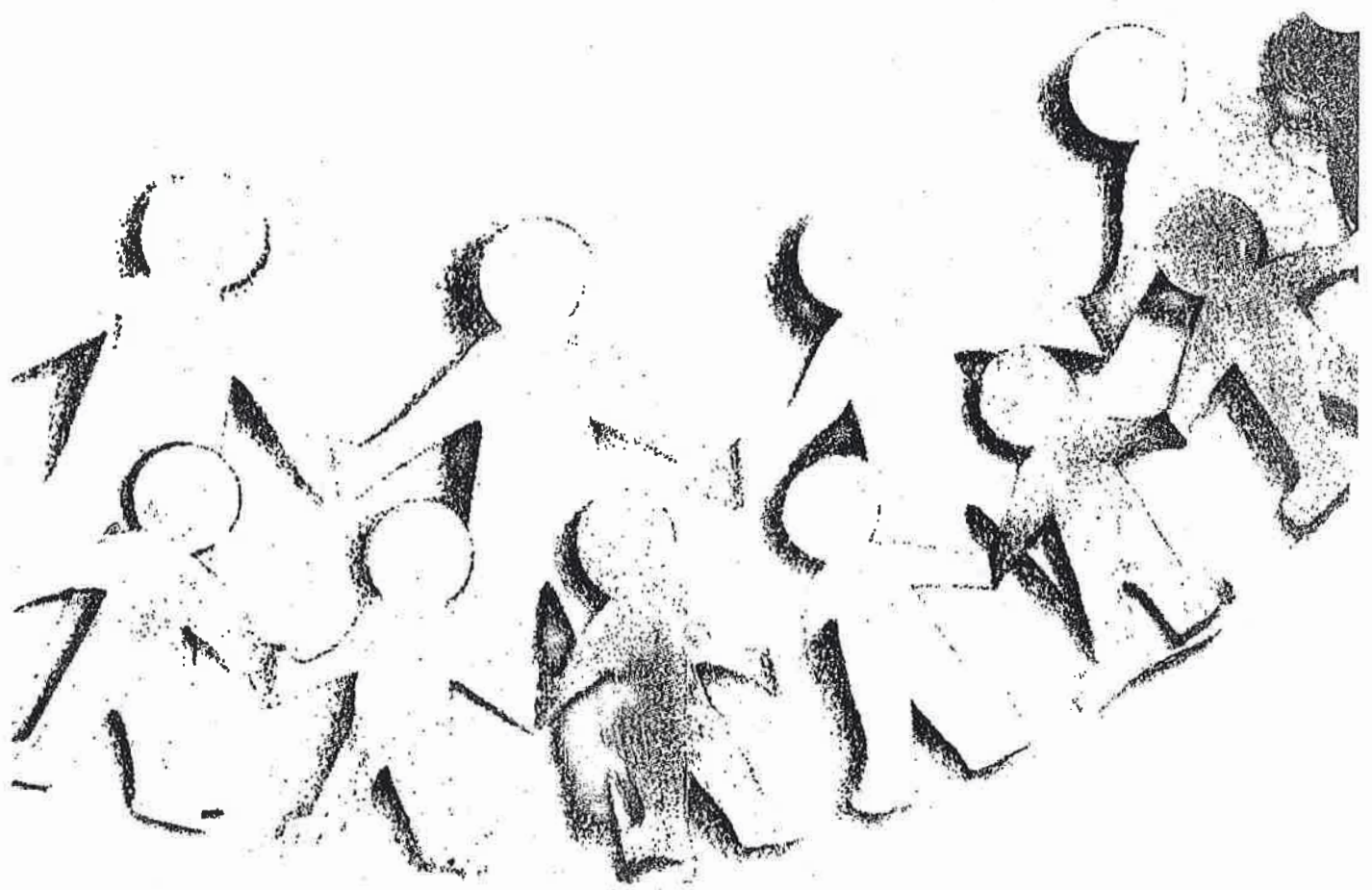
Pe de altă parte, dacă nu există șanse actuale de redresare a situației, sau cel puțin de stopare a degradării situației economice a unui segment important, reacția comunității se dovedește a nu fi eficientă nici pe termen lung: nivelul de școlarizare a copiilor este în descreștere rapidă, tăindu-se astfel copiilor orice posibilitate de obținere a unei calificări. Ca o reacție la dificultate, se întărește stimularea copiilor de a recurge la forme de câștig rapide și marginalizatoare (cerșit, comerț în stradă, furturi de mică amploare) fapt care poate, pe moment, ameliora situația economică a familiei, dar distruge șansa copilului de a se pregăti eficient pentru o viață modernă și normală.

Ignorarea problemelor romilor ("lasă că se descurcă ei"), caracteristică mentalității tradiționale a populației majoritare, devine un important factor co-responsabil al procesului de agravare a situației unui segment larg al populației de romi.

Soluția de principiu trebuie să se fundeze pe un set de atitudini sociale și politice convergente:

- O atitudine activă a populației majoritare, în mod special a instituțiilor politice și administrative, de înțelegere a problemelor cu care populația de romi se confruntă și de sprijinire a acesteia în depășirea dificultăților.

- Dorința populației de romi de a înțelege natura propriilor probleme și dificultăți și de a le aborda activ și constructiv, cu sprijinul populației majoritare și a instituțiilor politice și administrative.

ANEXE

A. TABELE DEMOGRAFICE

1. Rata brută a natalității (la 1000 loc.)	1980 a)	1985 a)	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA	26.5	26.2	24.7	25.2	23.4	23.6	19.2 b)
BULGARIA	14.6	13.4	12.7	12.1	11.1	10.5	10.4 b)
CEHIA	16.4 c)	14.7 c)	12.4	12.7	12.6	11.8	12.2 d)
SLOVACIA	- c)	- c)	15.3	15.2	14.9	14.1	14.0 d)
UNGARIA	14	12.4	11.7	12.2	12.4	11.8	11.0 d)
POLONIA	19.6	18.3	15	14.5	14.4	13.5	12.9 d)
ROMÂNIA	18.1	15.9	16	13.6	11.9	11.5	10.9 d)
RUSIA	16	16.7	14.6	13.4	12.1	10.7	9.6 e)
UCRAINA	15	15.1	13.5	12.8	12.2	-	-

2. Rata brută a mortalității (la 1000 loc.)	1980 a)	1985 a)	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA	6.4	5.8	5.7	5.5	5.4	-	-
BULGARIA	11.1	12	12	12.5	12.8	12.6	13.5 b)
CEHIA	12.2 c)	11.9 c)	12.3	12.5	12.1	11.7	11.6 d)
SLOVACIA	- c)	- c)	10.2	10.3	10.3	10.1	10.2 d)
UNGARIA	13.6	14	13.7	14.1	14	14.4	15.1 d)
POLONIA	9.8	10.3	10	10.2	10.6	10.2	10.5 d)
ROMÂNIA	10.4	10.9	10.7	10.6	10.9	11.6	11.6 d)
RUSIA	11	11.3	10.7	11.2	11.4	12.2	14.4 e)
UCRAINA	11.4	12.1	11.7	12.2	13	-	-

3. Sperața de viață la naștere (ani)		1980 a)	1985 f)	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA	bărbați	67.7	68.5	69.6	69.3	-	-	-
	femei	72.2	73.9	75.5	75.4	-	-	-
BULGARIA	bărbați	68.4	-	68.6	68.4	68	67.8	-
	femei	73.6	-	75.1	75.2	74.7	74.4	-
CEHIA	bărbați	66.8 c)	67.3 c)	68.1	67.5	68.2	68.5	-
	femei	74 c)	74.7 c)	75.4	76	75.7	76.1	-
SLOVACIA	bărbați	- c)	- c)	66.9	66.6	66.8	66.6	-
	femei	- c)	- c)	75.4	75.4	75.2	75.4	-
UNGARIA	bărbați	65.5	-	65.4	65.1	65	64.6	-
	femei	72.7	-	73.8	73.7	73.8	73.7	-
POLONIA	bărbați	66.9	66.9	66.8	66.5	66.1	66.7	-
	femei	75.4	75.3	75.5	75.5	75.3	75.7	-
ROMÂNIA	bărbați	66.5	-	66.6	66.6	66.6	66.6	-
	femei	71.8	-	72.7	73.1	73.2	73.2	-
RUSIA	bărbați	61.5	-	64 g)	- g)	63.5 h)	62	-
	femei	73	-	74.4 g)	- g)	74.3 h)	73.8	-
UCRAINA	bărbați	64.6	-	66	66	66	-	-
	femei	74	-	75	75	75	-	-

4. Mărimea populației (populația la mijlocul anului - în mli locuitori)	1980 a)	1985 l)	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA	2671	2957	3199	3256	3280 l)	3190 l)	3167 l)
BULGARIA	8862	8961	8877 j)	8719 j)	8657 j)	8540 j)	8468 k)
CEHIA	10320 l)	-	10362	10363	10309	-	-
SLOVACIA	4991 l)	-	5276	5298	5283	-	-
UNGARIA	10708	10579	10578	10365	10346	10324	-
POLONIA	35578	37203	37964	38119	38245	38365	-
ROMÂNIA	22201	22725	23152	23207	23185	22750 m)	-
RUSIA n)	138660	143329	147022	147662	148164	148326	148257
UCRAINA	50044	50941	51452	51584	51690	51802	-

5. Populație între 0-4 ani (%)	1980 o)	1985 f)	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA	15	-	11.9	11.6	11.5	11.5	11.4 l)
BULGARIA	7.9	6.6	6.5	6.4	6.2	5.8	-
CEHIA	7.9	-	6.4	6.3	6.2	-	-
SLOVACIA	9.6	-	8	7.8	7.5	-	-
UNGARIA	7.5	6 p)	5.9	5.9	5.9	5.9	-
POLONIA	9	9.1 p)	8.1	7.7	7.4	7.2	-
ROMÂNIA	9	-	7.8	7.8	7.4	-	-
RUSIA n)	-	-	8.2	7.9	7.6	7.2	6.6
UCRAINA	-	-	7.4	7.2	7	6.7	-

6. Populație între 5-18 ani (%)	1980 f)	1985 f)	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA	-	-	29.1	28.8	28.9	29.3	29.5 l)
BULGARIA	21.5	21.5	20	19.8	19.7	19.6	-
CEHIA	70.4 c)	-	22	21.9	21.6	-	-
SLOVACIA	- c)	-	24.1	24.2	24.2	-	-
UNGARIA	20.1	22.3	20.4	20.5	20.4	20.2	-
POLONIA	22.9	23.5	23.2	23.5	23.6	23.6	-
ROMÂNIA	24.1	25.8	22.5	22.3	22.1	-	-
RUSIA n)	-	-	20.4	20.6	20.8	21.1	21.4
UCRAINA	-	-	19.9	20	20.1	20.2	-

7. Populație peste 60 ani (%)	1980	1985	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA	-	-	7.8	8	8.2	8.6	8.9 l)
BULGARIA	-	-	18.9	19.4	19.6	20.2	-
CEHIA	-	-	17.6	17.7	17.9	-	-
SLOVACIA	-	-	14.7	14.8	14.9	-	-
UNGARIA	-	-	18.8	19	19.1	19.2	-
POLONIA	-	-	14.6	14.9	15.1	15.3	-
ROMÂNIA	-	-	15.4	15.7	16	16.7	-
RUSIA n)	-	-	15.3	15.8	16.2	16.5	16.7
UCRAINA	-	-	18	18.3	18.7	18.8	-

8. Migrația externă netă (mii persoane)	1980	1985	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA	-	-	-	-	-	-	-
BULGARIA	-	-	-224.6	-94.6	-59.5	-90.2	-
CEHIA	-	-	-1.3	-1.8	-	-	-
SLOVACIA	-	-	-	-	-	-	-
UNGARIA q)	-	-	17.2	30	18.4	-	-
POLONIA	-	-	-24.4	-15.8	-15.9	-11.6	-
ROMÂNIA r)	-	-	-41.4	-96.9	-44.2	-31.2	-
RUSIA	-	-	-82.5	-199.9	-671.5	-230.6	-
UCRAINA	-	-	-108.9	-139.3	-180.4	-	-

a) Sursă: Consiliul Europei, "Recent Demographic Developments in Europe and North America", 1992.

b) Pentru primele 8 luni.

c) Datele se referă la Cehoslovacia.

d) Pentru primele 6 luni.

e) Pentru primele 7 luni.

f) Sursă: Anuarul Demografic al Organizației Națiunilor Unite.

g) Datele se referă la anii 1989-1990.

h) Datele se referă la anii 1990-1991.

i) Estimare a Institutului Statistic al Albaniei.

j) Datele nu includ emigrația.

k) Iulie 1993; datele nu includ și emigrarea.

l) Date din recensământul populației din Cehoslovacia, efectuat la 01.11.1980.

m) Estimată la 31.12.1993.

n) Datele se referă la începutul anului.

o) Sursă: UNICEF, "State of the World's Children", 1984.

p) 1986.

q) Datele includ numai imigrația.

r) Datele includ numai emigrația.

B. STRUCTURA FAMILIEI, STABILITATE ȘI COMPORTAMENT REPRODUCTIV

1. Rata brută a căsătorilor (‰)	1980 a)	1985 a)	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA	8.1	8.5	8.7	8.6	8.9	7.5	8.3 b)
BULGARIA	7.9	7.4	7.1	6.9	5.6	5.2	4.6 c)
CEHIA	7.7 d)	7.7 d)	7.8	8.8	7	7.2	6.1 e)
SLOVACIA	- d)	- d)	6.9	7.6	6.2	6.3	5.6 e)
UNGARIA	7.5	6.9	6.3	6.4	5.9	5.5	4.4 e)
POLONIA	8.6	7.2	6.7	6.7	6.1	5.7	5.2 c)
ROMÂNIA	8.2	7.1	7.7	8.3	7.9	7.7	5.9 e)
RUSIA	10.6	9.7	9.4	8.9	8.6	7.1	6.8 f)
UCRAINA	9.3	9.6	9.5	9.3	9.5	-	-

2. Rata brută a recăsătorilor (‰)	1980	1985	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA	-	-	-	-	-	-	-
BULGARIA	-	-	0.9	0.8	0.6	0.5	-
CEHIA	-	-	2.4	2.5	-	-	-
SLOVACIA	-	-	1.3	1.3	0.6	-	-
UNGARIA	-	-	1.8	1.8	1.6	1.4	-
POLONIA	-	-	1	1	0.8	0.7	-
ROMÂNIA	-	-	1.4	1.3	1.2	1.2	-
RUSIA	-	-	2.5	2.3	2.2	1.9	-
UCRAINA	-	-	-	-	-	-	-

3. Rata brută a divorțabilității (‰)	1980 a)	1985 a)	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA	0.8	0.9	0.8	0.8	0.7	-	-
BULGARIA	1.5	1.6	1.4	1.3	1.3	-	-
CEHIA	2.2 d)	2.5 d)	3	3.1	2.9	2.8	3 e)
SLOVACIA	- d)	- d)	1.6	1.7	1.5	1.5	1.6 e)
UNGARIA	2.6	2.8	2.4	2.4	2.4	2.1	-
POLONIA	1.1	1.3	1.2	1.1	0.9	0.8	0.7 e)
ROMÂNIA	1.5	1.4	1.6	1.4	1.6	1.3	1.3
RUSIA	4.2	4	4	3.8	4	4.3	4.4 e)
UCRAINA	3.6	3.6	3.8	3.7	3.9	-	- e)

4. Numărul de copii (0-18 ani) implicați în divorțuri (în mii)	1980 g)	1985 g)	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA	1.2	1.2	1.3	1.4	1.2	-	-
BULGARIA	13.6	15.6	13.9	12	12.7	-	-
CEHIA	37.7 d)	-	22.6	23.1	-	-	-
SLOVACIA	- d)	-	10.9	13.5	10.3	-	-
UNGARIA	25.1	30.5	26.1	26.1	25.4	22.9	-
POLONIA	34.2	48.2	50.1	45.1	35.8	33.5	-
ROMÂNIA	-	28.8	30.6	27.7	30.5	23.6	-
RUSIA	-	-	479.1	466.1	522.2	569.1	-
UCRAINA	-	-	155.9	158.5	170.7	-	-

5. Rata totală a fertilității (copii/femele)	1980 a)	1985 a)	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA	3.62	3.26	2.96	3.03	-	-	-
BULGARIA	2.05	1.95	1.9	1.81	1.65	1.54	-
CEHIA	2.15 d)	2.06 d)	1.87	1.89	1.84	-	-
SLOVACIA	- d)	- d)	2.08	2.09	2.04	1.97	-
UNGARIA	1.92	1.83	1.78	1.84	1.86	1.77	-
POLONIA	2.28	2.33	2.05	2.04	2.05	1.93	-
ROMÂNIA	2.45	2.26	1.92	1.83	1.56	1.52	-
RUSIA	1.87	2.05	2.01	1.89	1.75	1.55	-
UCRAINA	1.95	2.02	1.9	1.9	1.81	-	-

6. Procentul de nașteri la mame necăsătorite (%)	1980 a)	1985 a)	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA	-	-	-	-	-	-	-
BULGARIA	10.9	11.7	11.5	12.4	15.6	18.5	-
CEHIA	5.7 d)	7 d)	7.7 d)	8.2 d)	-	-	-
SLOVACIA	- d)	- d)	- d)	- d)	-	-	-
UNGARIA	7.1	9.2	12.4	13.2	14.1	15.6	-
POLONIA	4.7	5	5.8	6.2	6.7	7.2	-
ROMÂNIA	2.8	3.7	4.3	4	4.2	-	-
RUSIA	10.8	12	13.5	14.6	16	17.1	-
UCRAINA	8.8	8.3	10.8	11.2	11.9	-	-

7. Procentul de nașteri la mame sub 20 de ani (%)	1980 g)	1985 g)	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA	4.5	3.2	-	-	-	-	-
BULGARIA	19.2	19.5	20.9	21.4	23.5	24.6	-
CEHIA	11.2 d)	12.5 d)	13.6	14.1	-	-	-
SLOVACIA	- d)	- d)	11.9	12.1	14	-	-
UNGARIA	14.5	13.8	12.2	12.3	12.3	12.4	-
POLONIA	6.4	6.4	7.4	8	8.5	8.5	-
ROMÂNIA	12.8	15.7	15.1	15.2	16.9	17.3	-
RUSIA	-	-	11	13.9	15.4	16.5	-
UCRAINA	-	-	-	-	-	-	-

8. Rata avorturilor (la 100 născuți vii)	1980 a)	1985 a)	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA	22.5	26.4	29.6	31.8	39.3	28.1	-
BULGARIA	121.7	111.2	117.6	137.5	144.3	148.2	-
CEHIA	51.1 d)	64.1 d)	87	85.2	-	-	72.9 e)
SLOVACIA	- d)	- d)	61.3	60.6	58.4	66.4	63.6 e)
UNGARIA	54.4	63	73.4	71.9	70.7	71.5	67 e)
POLONIA	19.9	20	14.6	10.9	5.7	2.3	-
ROMÂNIA	-	-	39.8	315.3	314.9	265.7	-
RUSIA	204.6	191.6	196.3	197.1	201	216.5	-
UCRAINA	153.2	148.9	153.2	155.1	151.7	-	-

a) Sursă: Consiliul Europei, "Recent Demographic Development in Europe and North America", 1992.

b) Estimare a Institutului Statistic din Albania.

c) Pentru primele 8 luni.

d) Datele se referă la Cehoslovacia.

e) Pentru primele 6 luni.

f) Pentru primele 7 luni.

g) Sursă: Anuarul Demografic al Organizației Națiunilor Unite, 1990.

C. TENDINȚE MACROECONOMICE

1. Ratele de creștere ale PNB (variația anuală pe cap de locuitor)	1980-1984 a)	1985-1988 a)	1989 b)	1990 b)	1991 b)	1992 b)	1993 (b/c)
ALBANIA	1.6 d)	0.4	11.7	-13.1	-29.4	-6	3.0/4.0
BULGARIA	4.5	3.7	-0.3	-17.5	-16.7	-7.7	-8
CEHIA	1.8 e)	2.5 e)	2.4	0.8	-14.9	-7.1	-0.5
SLOVACIA	- e)	- e)	1.1	-3.8	-15.3	-6	-6.5
UNGARIA	1.8	1	0.4	-3.3	-11.9	-5	-2
POLONIA	-2.4	3.8	0.2	-11.6	-7.6	1	4
ROMÂNIA	3.8	5.3	-5.8	-7.4	-13.7	-15.4	-
RUSIA	-	2.5	1.6	-4	-14.3	-22	-15
UCRAINA	-	3.1	5	-3.6	-11.2	-16	-12

2. Rata de creștere a producției Industriale (variația anuală, %)	1980 a)	1985 a)	1989 b)	1990 b)	1991 b)	1992 b)	1993 (b/c)
ALBANIA	7.6	-1.5	5	-7.5	-30	-	-
BULGARIA	-	4.1 f)	2.2	-17.2	-22.2	-16.2	-9.7
CEHIA	2.7 e/f)	2.8 e/f)	1.7	-3.3	-24.4	-10.6	-7.5
SLOVACIA	- e/f)	- e/f)	-1.3	-4	-25.4	-12.9	-15.5
UNGARIA	1.5 f)	1.4 f)	-2.5	-4.5	-19.1	-9.8	2.4
POLONIA	-0.3 f)	4.5 f/g)	-0.5	-24.2	-11.9	4.2	8.1
ROMÂNIA	4.3 f)	5.2 f)	-2.1	-19	-18.7	-22.1	-4.7
RUSIA	3.6 h)	3.9 h)	1.4	-0.1	-8	-18.8	-17.5
UCRAINA	- h)	- h)	2.8	-0.1	-4.8	-9	7

3. Raportul deficit bugetar/PNB (%)	1980	1985	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA	-	-	-5.9	-4.6	-25.8	-	-
BULGARIA	-	-	-0.6	-4.9 b)	-3.6 b)	-5.6 b)	-
CEHIA i)	-	-	-0.3	0.9	-2.5	-0.2	-
SLOVACIA	-	-	-0.2	0	-3	-2.6	-
UNGARIA	-	-	-2.7	1.1 b)	-4.9 b)	-7.4 b)	-
POLONIA	-	-	-7.4 j)	0.4 b)	-3.8 b)	-6 b)	-
ROMÂNIA	-	-	-	1 b)	1.9 b)	-3.6	-2
RUSIA	-	-	-	-	-10 b)	-4.9 b)	-
UCRAINA	-	-	-	0.1	-10.5	-11.3	-

4. Balanța de plăți curente (md. US\$)	1980	1985	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA	-	-	-	-	-	-	-
BULGARIA	0.9	-0.1	-1.3	-1.2	-0.1	-	-
CEHIA	-0.3 e)	0.7 e)	0.3 e)	-1.1 e)	0.4 e)	-	-
SLOVACIA	- e)	- e)	- e)	- e)	- e)	-	-
UNGARIA	-0.4	-0.8	-1.5	0.1	0.3	-	-
POLONIA	-2.5	-0.6	-1.8	0.7	-1.4	-1.6	-1.2
ROMÂNIA	-2.4	0.9	2.9	-1.6	-1.4	-	-
RUSIA h)	3	0.1	0.8	-4.8	-0.8	-	-
UCRAINA	-	-	-	-	-	-	-

5. Inflația anuală în prețuri curente (Indicele prețurilor de consum în 1989=100)	1980 k)	1985 k)	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA l)	-	-	100	102.5	209.1	704	-
BULGARIA	89.6	93.7	100	123.8	542.7	973.7	-
CEHIA	88.7 e)	97.8 e)	100	109.9	172.2	191.3	-
SLOVACIA	- e)	- e)	100	110.4	178	195.8	-
UNGARIA	46.4	64.4	100	128.9	174	214	-
POLONIA	2.9	11.9	100	685.8	1167.9	1670.1	-
ROMÂNIA	70.7	93.5	100	105.1	271.2	800.3	2849.9
RUSIA	89.9 h)	94.4 h)	100	105.4	208.9	3198.7 m)	-
UCRAINA	- h)	- h)	100	104	194.5	2620	-

5a. Inflația trimestrială 1992-1993, în prețuri curente (Indicele prețurilor de consum în 1989=100)	T.1. 1992	T.2. 1992	T.3. 1992	T.4. 1992	T.1. 1993	T.2. 1993	T.3. 1993
ALBANIA	261.5	341.3	517.5	690	-	-	-
BULGARIA	768.6	911.3	1027	1187.8	1403.5	1610.6	-
CEHIA	184	187.2	192	201.9	224	228.1	-
SLOVACIA	191.5	191.9	194.5	204.1	228.1	234.7	-
UNGARIA	201.2	210.9	217.2	226.7	244.9	250.4	-
POLONIA	1421.3	1550.6	1667.7	1833.8	2009.6	2142.7	-
ROMÂNIA n)	595.3	754.5	877.2	1180	1613.3	2363.8	3338.4
RUSIA	1311.4	2366.7	3332	5784.6	11408	20794	-
UCRAINA	-	-	-	-	-	-	-

- a) Produsul Național Net, cu excepția Ungariei. Sursă: Comisia Economică ONU pentru Europa, cu excepția Albaniei.
- b) Sursă: "Economic Survey of Europe in 1992-1993", ONU, 1993.
- c) Estimări provizorii.
- d) Variația anuală a venitului național între 1981-1985.
- e) Datele se referă la Cehoslovacia.
- f) Sursă: Comisia Economică ONU pentru Europa.
- g) 1981-1984.
- h) Datele se referă la URSS.
- i) Datele referitoare la raportul surplus/deficit se referă la bugetul de stat, nu la bugetul general guvernamental.
- j) Sursă: Michael Bruno (1992), "Stabilization and Reform in Eastern Europe", IMF Staff Papers vol.39, nr.4, decembrie 1992.
- k) Sursă: Anuarul CMEA, 1990.
- l) Rate inflației din decembrie a fiecărui an (decembrie 1989=100).
- m) Estimare bazată pe date din "Russian Federation Goskomstat" și din "IMF Occasional Paper" nr. 104 ("Price Liberalization in Russia", Vincent Kohen și Steven Philip).
- n) Octombrie 1990=100, ceea ce este o bună aproximare pentru 1989=100 deoarece inflația în 1989 și pentru primele 10 luni ale anului 1990 a fost foarte scăzută.

D. VENITURI ȘI CHELTUIELI GUVERNAMENTALE

1. Raportul venituri publice/PNB (%) i)	1980	1985	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA	-	-	47	44.7	39.3	-	-
BULGARIA	-	-	57.9	52.9	43.5	41.8	39.3 b)
CEHIA	-	-	53.1 a)	54.8 a)	45.5 a)	44.4 a)	-
SLOVACIA	-	-	a)	a)	a)	a)	55.9 b)
UNGARIA	-	-	58.7	57.6	57.7	56.5	-
POLONIA	-	-	-	-	42.3	44.2	-
ROMÂNIA	-	-	-	40.8	39.6	40.9	-
RUSIA	-	-	c)	c)	c)	c)	-
UCRAINA	-	-	-	27.3	26.2	36.6	-

2. Raportul cheltuieli publice/PNB (%) i)	1980	1985	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA	-	-	52.9	49.3	65.1	-	-
BULGARIA	-	-	58.5	57.8	47.1	47.3	-
CEHIA	-	-	53.3 a)	54.8 a)	47 a)	47.4 a)	-
SLOVACIA	-	-	a)	a)	a)	a)	-
UNGARIA	-	-	61.3 d)	59.6 d)	59.7 d)	63.6 d)	-
POLONIA	-	-	-	-	44.9	50.3	-
ROMÂNIA	-	-	-	39.8 d)	37.7 d)	42.9 d)	-
RUSIA	-	-	c)	c)	c)	c)	-
UCRAINA	-	-	-	27.2	36.6	47.9	-

3. Raportul cheltuieli sociale/PNB f) (%)	1980	1985	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA	-	-	13.4	15.8	28.9	-	-
BULGARIA	-	-	19.9	20.6	24.7	27	24.4 b)
CEHIA	-	-	22.2	22.9	22.5	26.3	-
SLOVACIA	-	-	24.4	25.5	27.3	31.7	28.6 b)
UNGARIA	-	-	24.5	26.6	31.5	33.2	-
POLONIA	-	-	-	-	-	-	-
ROMÂNIA	-	-	14.2	16.7	16.5	16.3	-
RUSIA	-	-	-	-	-	-	-
UCRAINA	-	-	10.8	11.8	15.6	18.2	-

4. Raportul cheltuieli publice pentru sănătate/PNB (%)	1980 d)	1985 d)	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA	2.5	2.7	2.7	3.1	5.1	-	-
BULGARIA	-	-	3	3.6	4.4	5.5	4.8 b)
CEHIA	-	-	4.8	5.1	5.2	9.4	-
SLOVACIA	-	-	5.1	5.7	6.4	7.1	5.6 b)
UNGARIA	3.9 g)	4.3	4	4.5	5.1	5.2	-
POLONIA	-	-	3.4	5.5	4.9	5.1	-
ROMÂNIA	2.5	2.3	2.4	2.8	2.9	2.8	-
RUSIA	-	-	2.6 c)	-	-	2.4 e)	-
UCRAINA	-	-	2.4	2.7	3.1	3.9	-

5. Raportul cheltuieli publice pentru educație/PNB (%)	1980 d)	1985 d)	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA	-	-	3.5	4	8.4	-	-
BULGARIA	-	-	4.5	4.6	5.7	6.2	5.4 b)
CEHIA	-	-	4.3	4.4	4.9	5	-
SLOVACIA	-	-	5.5	5.8	6	7.3	6.1 b)
UNGARIA	4.5 g)	4.9	4.8	5.6	6.4	5.6	-
POLONIA	-	-	3.7	4.8	4	4.1	-
ROMÂNIA	3.3	2.2	2.2	3	3.6	3.6	-
RUSIA	-	-	4.7 c)	-	-	3.5 e)	-
UCRAINA	-	-	3.8	4	5.1	5.4	-

6. Raportul alocații familiale și de maternitate/PNB (%)	1980	1985	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA	-	-	0.7	0.8	1	-	-
BULGARIA	-	-	2.6	2.7	3.3	2.6	2.4 b)
CEHIA	-	-	2.8	3.7	3.2	3.1	-
SLOVACIA	-	-	3.9	3.8	3.1	3.4	-
UNGARIA	2.5	2.7	4	4	4.6	4.7	-
POLONIA	-	-	2.1	1.7	2.3	-	-
ROMÂNIA	-	1.7	2.8	2.7	1.5	1.1	-
RUSIA	-	-	-	-	-	0.4 e)	-
UCRAINA	-	-	0.1	0.1	0.3	1	-

7. Raportul asistență socială + compensații de șomaj/PNB (%)	1980	1985	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA	-	-	-	-	-	-	-
BULGARIA	-	-	0.1	0.1	0.2	0.4	0.4 b)
CEHIA	-	-	-	-	0.2	0.2	-
SLOVACIA	-	-	0.3	0.4	1.1	1.5	1.8 b)
UNGARIA	-	-	0.1	0.4	1.2	-	-
POLONIA	-	-	-	-	-	-	-
ROMÂNIA	-	-	-	-	0.3	-	-
RUSIA	-	-	-	-	-	0.3 e)	-
UCRAINA	-	-	-	-	-	-	-

8. Raportul cheltuieli publice pentru pensionari/PNB (%)	1980	1985	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA	3.4	4.7	5.7	6.8	12.7	-	-
BULGARIA	7.8 h)	8.7 h)	9.1	8.8	9.5	10.2	9
CEHIA	-	-	8.3	8	7.9	8.3	-
SLOVACIA	-	-	7.7	7.8	8.5	10.4	10.2
UNGARIA	7.8	8.9	9.1	9.7	11.3	11.6	-
POLONIA	-	-	6.5	8.1	12.4	14.7	-
ROMÂNIA	3.8	4.4	5.7	7.2	7	6.4	-
RUSIA	-	-	-	-	-	6 e)	-
UCRAINA	-	-	4.4	4.9	6.9	7.1	-

- a) Datele se referă la Cehoslovacia.
- b) Previziuni sau estimări.
- c) Deși estimări referitoare la Rusia au fost disponibile, aceste date sunt afectate de variații excesive și, în consecință, nu au fost prezentate.
- d) Obținute prin însumarea datelor din tabelele D1 și C3.
- e) Estimări.
- f) Suma cheltuielilor publice destinate securității sociale, sănătății și educației.
- g) 1981.
- h) Sursă: ILO, "The Cost of Social Security", 1992.
- i) Din cauza informațiilor incomplete, aceste date sunt estimative.

E. OCUPARE, VENITURI, PREȚURI ȘI CONSUM

1. Rata ocupării (ca % din populația aptă de muncă)	1980	1985	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA a)	-	-	78.5	75	73	36.6	-
BULGARIA	-	-	88.6	84.8	74.2	65.4	-
CEHIA	-	-	91.1	89.3	86.3	-	-
SLOVACIA	-	-	87.3	85.7	75.1	73.6 b)	-
UNGARIA c)	-	-	79.3	80.2	77.6	70.2	-
POLONIA	-	-	78.4	75.3	70.9	68.3	-
ROMÂNIA	-	-	84.3	83.3	82.6	-	-
RUSIA c)	-	-	-	87.5	85.7	84	-
UCRAINA	-	-	86.3	86	84.5	-	-

2. Rata anuală a șomajului înregistrat (%)	1980	1985	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA a)	-	-	-	-	5.1 d)	36.8 d)	-
BULGARIA	-	-	-	1.7 e)	7.5	13.1	-
CEHIA	-	-	-	0.8 e)	3.1	2.9	-
SLOVACIA	-	-	-	1.6 e)	7.8	11.1	-
UNGARIA	-	-	0.4	0.8	4.1	10.3	-
POLONIA	-	-	0.1	6.1 e)	9.6	12.9	-
ROMÂNIA	-	-	-	-	1.8	8.4	10.2
RUSIA	-	-	-	-	0.1	0.8	-
UCRAINA	-	-	-	-	0	0.3	-

2a. Rata trimestrială a șomajului înregistrat, 1992-1993 (%)	T.1. 1992	T.2. 1992	T.3. 1992	T.4. 1992	T.1. 1993	T.2. 1993	T.3. 1993
ALBANIA a)	-	-	-	-	-	-	-
BULGARIA	11.6	12.5	13.9	14.4	15.6	15.7	-
CEHIA	4.1	2.9	2.7	2.5	3	2.6	-
SLOVACIA	12.3	11.3	10.6	10.4	11.7	12.2	-
UNGARIA	8.5	9.7	11.1	11.9	13.4	12.9	-
POLONIA	12.2	12.4	13.4	13.5	14.3	14.5	-
ROMÂNIA	3.9	5.4	7	8.5	8.9	9.1	9.1
RUSIA	-	-	-	-	-	-	-
UCRAINA	-	-	-	-	-	-	-

3. Indicele anual al salariilor nete, 1989=100 (%)	1980 f)	1985 f)	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA	-	-	100	-	-	71.6	-
BULGARIA	76.1	85.8	100	106.4	64.4	74.6	-
CEHIA g)	95.2 h)	94.4 h)	100	94.2	70.1	77.7	-
SLOVACIA	- h)	- h)	100	94.1	70.3	76.1	-
UNGARIA	108.7	113.9	100	94.3	87.7	85.9	-
POLONIA	95.8	81.1	100	75.6	75.4	73.3	-
ROMÂNIA g)	103.4	98.8	100	105.1	90.2	82.5	-
RUSIA g)	78.3 i)	83.9 i)	100	108.6	102.9	64.2	-
UCRAINA g)	- i)	- i)	100	110	111.9	-	-

3a. Indicele trimestrial al salariilor reale, 1992-1993 (1989=100) (%)	T.1. 1992	T.2. 1992	T.3. 1992	T.4. 1992	T.1. 1993	T.2. 1993	T.3. 1993
ALBANIA	-	-	-	-	62.3	61.7	-
BULGARIA	73.2	72.2	75.5	77.5	63.7	66.7	-
CEHIA	70.3	78.4	76.8	86.2	73.6	82.4	-
SLOVACIA	65.8	72	73.2	85.2	80.6	85.3	-
UNGARIA	84.5	86.1	91.6	96.3	81	86.4	-
POLONIA	71.5	70	74.7	77	72.7	70.8	-
ROMÂNIA	80.1	82.3	73.3	83.9	67.9	73	-
RUSIA	57.8	62.2	70.5	78.7	64.4	70.4	-
UCRAINA	-	-	-	-	-	-	-

4. Raportul salariu minim/salariu mediu (%)	1980	1985	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA	-	-	-	-	-	47.1	-
BULGARIA	-	-	51.1	45.7	68	41.5	-
CEHIA	-	-	-	-	52.8	47.1	-
SLOVACIA	-	-	-	-	52.8	48.3	-
UNGARIA	-	-	44.6	48.7	51.9	51.3	-
POLONIA	-	-	11.1	19.4	32	31.7	-
ROMÂNIA	-	-	65.3	59.1	61.6	45.8	-
RUSIA	-	-	26.6	23.3	23.5	11.9	11.3 k)
UCRAINA	-	-	32.2	28.1	42.6	-	-

5. Raportul pensie medie/salariu mediu l) (%)	1980	1985	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA	-	-	76.9	74.2	74.6	45.5	-
BULGARIA	-	-	57.3	48.2	53.5	42.9	-
CEHIA	-	-	52.2	54.3	55.6	48.9	-
SLOVACIA	-	-	60.9	63.4	65.9	59.8	-
UNGARIA	-	-	63.1	62.6	64.3	60.9	-
POLONIA	-	-	53.3	65	76.2	86.3	-
ROMÂNIA	-	-	54.9	53.3	48.4	47.7	-
RUSIA	-	-	35.7	40.1 m)	39 n)	31.3 n)	23.9 n)
UCRAINA	-	-	-	31.6 m)	23.2 m)	19.5 n)	-

6. Raportul pensie minimă/salariu mediu (%)	1980	1985	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA	-	-	-	-	-	-	-
BULGARIA	-	-	25.6	35.1	31.5	24.1	-
CEHIA	-	-	31.9	41.3	46.4	37.7	-
SLOVACIA	-	-	39.5	50.8	57.3	47.8	-
UNGARIA	-	-	40.7	40.7	40.3	36.5	-
POLONIA	-	-	25.8	33.5	34	35.2	-
ROMÂNIA	-	-	-	-	-	-	-
RUSIA	-	-	-	-	21.8 n)	16.8	13.9 n)
UCRAINA	-	-	-	24.6 m)	18.6 m)	-	-

7. Raportul alocație pentru copil/salariu mediu o) (%)	1980	1985	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA	-	-	-	-	-	-	-
BULGARIA q)	-	-	12.8	9.8	13.8 p)	10.7 p)	9 p)
CEHIA	-	-	10.4	11.9 p)	13.2 p)	11.7 p)	-
SLOVACIA	-	-	10.5	12.1 p)	13.2 p)	12.1 p)	-
UNGARIA q)	-	-	20.5	21.8	19.9	18.1	17
POLONIA	-	-	2.6	5.8	6.5	6.7	5.4
ROMÂNIA q)	-	-	9.8	8.9	6.6	5.3	-
RUSIA	-	-	-	-	-	5.8 r)	3.6 r)
UCRAINA j)	-	-	7.4	14	21.3	- l)	- l)

8. Prețuri comparabile pentru alimentele și băuturile nealcoolice (1989=100)	1985	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA	-	-	-	-	-	-
BULGARIA	-	100	96.1	104.1	101.4	-
CEHIA	-	100	102.5	96	94.5	-
SLOVACIA	-	100	100.5	91.9	89.3	-
UNGARIA	-	100	104.1	93.4	90.7	-
POLONIA	-	100	98.5	83.5	79.4	-
ROMÂNIA	-	100	99	105.3	120.2	-
RUSIA	-	100	102.5	117.3	104.3	-
UCRAINA	-	100	-	-	-	-

9. Prețuri comparabile la lapte și produse lactate (1989=100)	1980	1985	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA	-	-	100	105.3	91	-	-
BULGARIA	-	-	100	81.6	107.9	109.2	-
CEHIA	-	-	100	109.4	117.8	126.6	-
SLOVACIA	-	-	100	115.3	128.9	143.1	-
UNGARIA	-	-	100	110.6	93.5	92.4	-
POLONIA	-	-	100	94.7	106.8	112.6	-
ROMÂNIA	-	-	-	-	-	-	-
RUSIA	-	-	-	-	-	-	-
UCRAINA	-	-	-	-	-	-	-

10. Prețuri comparabile pentru chiria brută și apă (1989=100)	1980	1985	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA	-	-	-	-	-	-	-
BULGARIA	-	-	100	80.8	104.5	99.7	-
CEHIA	-	-	100	93.5	95.4	124.5	-
SLOVACIA	-	-	100	90.7	82	101.2	-
UNGARIA	-	-	100	137.7	149.3	145.9	-
POLONIA	-	-	100	120.2	158.1	176.5	-
ROMÂNIA	-	-	-	-	-	-	-
RUSIA	-	-	-	-	-	-	-
UCRAINA	-	-	-	-	-	-	-

11. Prețuri comparabile pentru combustibil și energie (1989=100)	1980	1985	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA	-	-	100	93	52.5	-	-
BULGARIA	-	-	100	84	71.8	54	-
CEHIA	-	-	100	91.7	98.4	117.8	-
SLOVACIA	-	-	100	94.8	146.5	165.2	-
UNGARIA	-	-	100	99	132.7	154.5	-
POLONIA	-	-	100	182.4	304.8	413.9	-
ROMÂNIA	-	-	-	-	-	-	-
RUSIA	-	-	-	-	-	-	-
UCRAINA	-	-	-	-	-	-	-

12. Prețuri comparabile pentru sănătate (1989=100)	1980	1985	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA	-	-	100	97.6	47.8	-	-
BULGARIA	-	-	100	90.5	108.4	132.5	-
CEHIA	-	-	100	109.9	112.5	125.3	-
SLOVACIA	-	-	100	161	148.7	134.6	-
UNGARIA	-	-	100	93.2	93.9	104.5	-
POLONIA	-	-	100	136.1	155	169	-
ROMÂNIA	-	-	-	-	-	-	-
RUSIA	-	-	-	-	-	-	-
UCRAINA	-	-	-	-	-	-	-

13. Prețuri comparabile pentru educație (1989=100)	1980	1985	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA	-	-	100	97.6	97	-	-
BULGARIA	-	-	100	118	101.8	104.4	-
CEHIA	-	-	100	92.4	78.2	95	-
SLOVACIA	-	-	100	99.1	85.1	89.8	-
UNGARIA	-	-	100	98.3	94	94.7	-
POLONIA	-	-	100	97.4	129.4	136.3	-
ROMÂNIA	-	-	-	-	-	-	-
RUSIA	-	-	-	-	-	-	-
UCRAINA	-	-	-	-	-	-	-

14. Consumul mediu de pâine și cereale pe cap de locuitor s) (kg.)	1980	1985	1989	1990	1991	1992	1993
---	------	------	------	------	------	------	------

ALBANIA	-	-	-	-	-	-	-
BULGARIA	-	-	158.2	168.1	179.3	160.4	-
CEHIA	-	-	156	155.5	161.4	-	-
SLOVACIA t)	-	-	153.4	158.6	158.2	156.4	-
UNGARIA	-	-	112.2	110.4	102.9	-	-
POLONIA	-	-	120.5	118.4	121.1	120.6	-
ROMÂNIA	-	-	157.3	158.5	145.3	139.8	-
RUSIA	-	-	95.9	96.9	100.6	103.9	-
UCRAINA	-	-	-	-	-	-	-

15. Consumul mediu de carne, pește + produse derivate pe cap de locuitor (kg)	1980	1985	1989	1990	1991	1992	1993
--	------	------	------	------	------	------	------

ALBANIA	-	-	-	-	-	-	-
BULGARIA	-	-	56.7	57.1	42.7	52.4	-
CEHIA	-	-	103.4	101.9	99.3	-	-
SLOVACIA	-	-	83.9	84	77.2	70 g)	-
UNGARIA	-	-	81	75.8	74.3	-	-
POLONIA	-	-	64.3	68.9	72.1	69.5	-
ROMÂNIA	-	-	57.1	66.1	61.1	45.8	-
RUSIA	-	-	71.7	69.8	65.3	57.9	-
UCRAINA	-	-	-	-	-	-	-

16. Consumul mediu de lapte + produ- selefactate pe cap de locuitoru) (kg)	1980	1985	1989	1990	1991	1992	1993
---	------	------	------	------	------	------	------

ALBANIA	-	-	128.3	152.7	-	-	-
BULGARIA	-	-	132.2	136.1	114.8	92.5	-
CEHIA	-	-	259.6	256.2	257.1	-	-
SLOVACIA	-	-	253.2	226.3	211.8	192.9	-
UNGARIA	-	-	189.6	169.9	167.9	-	-
POLONIA	-	-	125.8	121.3	119	114.4	-
ROMÂNIA	-	-	135.9	140.1	163.3	164.2	-
RUSIA	-	-	368.6	378.4	348.5	294.2	-
UCRAINA	-	-	-	-	-	-	-

17. Consumul mediu de calorii pe cap de locuitor (calorii/zi)	1980	1985	1989	1990	1991	1992	1993
--	------	------	------	------	------	------	------

ALBANIA	-	-	3049	3115	-	-	-
BULGARIA	-	-	3417	3416	3149	-	-
CEHIA	-	-	3243	3304	-	-	-
SLOVACIA	-	-	-	-	-	-	-
UNGARIA	-	-	3499	3386	3218	-	-
POLONIA	-	-	2891	-	2767	2744	-
ROMÂNIA	-	-	2949	3038	2832	2679	-
RUSIA	-	-	2603	2590	2527	2438	-
UCRAINA	-	-	-	-	-	-	-

- a) Fără a socoti agricultura individuală.
- b) Date preliminare.
- c) Salariații aflați în concediu de îngrijire a copiilor nu au fost luați în considerare în datele despre ocupare.
- d) Datele se referă la sfârșitul anului.
- e) Datele se referă la ultimul trimestru al anului.
- f) COMECON Data, 1990.
- g) Estimare prin deprecierea salariului nominal net prin indicii prețurilor cu amănuntul sau a bunurilor de consum.
- h) Datele se referă la Cehoslovacia.
- i) Datele se referă la URSS.
- j) Estimări preliminare.
- k) Pentru primele 6 luni.
- l) Pensia medie lunară pentru limită de vîrstă în raport cu salariul mediu lunar.
- m) Valori din luna ianuarie relative la media anuală a salariului mediu lunar din același an.
- n) Valori din luna ianuarie în funcție de salariile lunii ianuarie din același an care, datorită neconcordanțelor privind ajustarea beneficiilor, pot fi considerabil diferite de valorile medii anuale.
- o) Medie anuală pentru alocațiile de copii la un cuplu cu 2 copii (sau cel mai reprezentativ grup de beneficiari), relativă la salariile medii, fără a lua în considerare diferențele compensații.
- p) Cu (fără) compensări ale prețurilor.
- q) Alocație raportată la salariul net.
- r) Alocații din luna aprilie raportate la salarii din aceeași lună.
- s) Pîine și produse cerealiere echivalate în făină.
- t) Datele se referă la consumul de semințe.
- u) Lapte și produse lactate echivalate în kilograme.

F. STRUCTURA ȘI DISTRIBUȚIA VENITULUI. SĂRĂCIA

1. Indicele venitului real pe cap de locuitor a) (%)	1980	1985	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA	-	-	-	-	-	-	-
BULGARIA	-	-	100	98.3	58.5	60.8	-
CEHIA	-	-	100	98.9	88.5	94	-
SLOVACIA	-	-	100	98	69.9	-	-
UNGARIA	-	-	100	98.2	96.5	91.8	-
POLONIA	-	-	100	72.3	71.8	70.3	-
ROMÂNIA	-	-	100	126.1	103.2	88.9	79
RUSIA	-	-	100	99.7	105.3	61.7 c)	-
UCRAINA	-	-	100	-	108.8	96.3	-

2. Structura venitului după surse de venit (%)		Salarii	Muncă casnică	Pensii	Beneficiii copli	Alte transferuri	Venituri din proprietăți	Alte venituri
ALBANIA	1989	-	-	-	-	-	-	-
	1992	-	-	-	-	-	-	-
BULGARIA	1989	58.5 d)	16.2	17.1	3.7	1.1 e)	0.4	2.9
	1992	49.9 d)	25.1	17.2	3.4	1.5 e)	0.3	2.7
CEHIA	1989	-	-	-	-	-	-	-
	1992	-	-	-	-	-	-	-
SLOVACIA	1989	64.4	18.5	7.1	6.8	2.8	-	0.1
	1991	66.3	16	8.1	5.6	4	-	0.1
UNGARIA	1989	62.8 d)	8.9	16	7.9	2.2 e)	0.2	1.9
	1991	59.9 d)	9.5	17.5	8	2.7	0.2	2
POLONIA	1989	56.4	18.9 f)	14.6	5.4	1.4	- g)	3.2
	1992	50.7	12.2 f)	25.9	4.5	3.2	- g)	3.5
ROMÂNIA	1989	67.7	8.8	6.4	4.5	1.6	- h)	10.8
	1992	73.3	9.9	5.7	2.1	1.5	- h)	7.1
RUSIA	1989	72	8.2 i)	8.1	- j)	4.2	- j)	7.4
	1992	66.7	12.1 i)	6.7	- j)	5.7	- j)	8.8
UCRAINA	1989	63.5 k)	10.1	16.3	- l)	-	-	10.1
	1992	58 k)	20.1 f)	11.2	- l)	-	-	10.6

3. Indicele inegalității venitului (coeficientul Gini al venitului net pe persoană al gospodăriei) (%)	1980	1985	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA m)	-	-	-	-	-	-	-
BULGARIA m)	-	-	-	-	-	28.9	-
CEHIA m)	-	-	20.4	19.7	19.6	18.9	-
SLOVACIA m)	-	-	18.1	17.9	18	18.8	-
UNGARIA	-	-	21.4	-	20.5	-	-
POLONIA	-	-	24.9	19.1	23.2	24	-
ROMÂNIA m)	-	-	23.3	22.9	24.3	25.1	-
RUSIA	-	-	-	24.1	25.9	26.9 n)	-
UCRAINA	-	-	24	-	18.9	27.4	-

4. Ponderea alimentelor (% din cheltuielile de consum destinate alimentelor)	1980	1985	1989	1990	1991	1992	1993
---	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------

ALBANIA	-	-	-	-	-	-	-
BULGARIA	-	-	42.5	40.6	52.1	48.7	-
CEHIA	-	-	33.4	32.4	34	33.5	-
SLOVACIA	-	-	-	-	33.5	32.3	-
UNGARIA	-	-	37.4	-	37.6	-	-
POLONIA	-	-	49.2	51.8	45.8	43.5	-
ROMÂNIA	-	-	51.6	49.9	52.5	57.5	-
RUSIA	-	-	34.4	32.9	38.2	46.7	-
UCRAINA	-	-	39	-	43.8	45.6	-

5. Procentul salariaților cu salarii sub 50% din salariul mediu (%)	1980	1985	1989	1990	1991	1992	1993
--	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------

ALBANIA	-	-	-	-	-	-	-
BULGARIA	-	-	-	3.5	10.1	-	-
CEHIA	-	-	4.4	3.2	0.5	4.1	-
SLOVACIA	-	-	3.9	-	-	-	-
UNGARIA	-	-	-	13	-	12.2	-
POLONIA	-	-	3.8	-	6.4	6.7	-
ROMÂNIA	-	-	4.4	-	4.2	-	-
RUSIA	-	-	11.9 o)	12.3 o)	20.3 p)	28.3 o)	-
UCRAINA	-	-	-	-	-	-	-

6. Procentul pensionarilor cu pensii sub 50% din salariul mediu (%)	1980	1985	1989	1990	1991	1992	1993
--	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------

ALBANIA	-	-	-	-	-	-	-
BULGARIA	-	-	62.7	36.8	-	67	-
CEHIA	-	-	43.1	40.2	36.4	62.9	-
SLOVACIA	-	-	64.6	59.8	54.9	66.4	-
UNGARIA	-	-	40.9	28.5	34.7	43.1	-
POLONIA	-	-	74.8	58	-	40.4	-
ROMÂNIA	-	-	62.5	-	89.1	83.3	-
RUSIA	-	-	-	-	-	- q)	-
UCRAINA	-	-	-	-	-	-	-

7. Persoane primind în mod regulat asistență socială (la 10000 locuitori)	1980	1985	1989	1990	1991	1992	1993
--	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------

ALBANIA	-	-	-	-	-	978	-
BULGARIA	-	-	10.4	8.5	162.5	259.4	-
CEHIA	-	-	94.7	108.7	95	96.5	-
SLOVACIA	-	-	96.9	107	84.7	69.8	-
UNGARIA	-	-	116.4	132.9	162.7	226.1	-
POLONIA	-	-	22.1	23.2	28.3	30.8	-
ROMÂNIA	-	-	-	-	-	-	-
RUSIA	-	-	-	-	-	991.1 r)	-
UCRAINA	-	-	-	-	-	-	-

8. Cazuri de asistență socială ocazională (la 10000 locuitori)	1980	1985	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA	-	-	-	-	-	-	-
BULGARIA	-	-	190.5	208.7	381.4	553.6	-
CEHIA	-	-	241.3	215.5	250	220.5	-
SLOVACIA	-	-	209.1	179.2	68.5	94.2	-
UNGARIA	-	-	792.6	845.7	962.2	1306.5	-
POLONIA	-	-	262.1	571	448.7	456.3	-
ROMÂNIA	-	-	-	-	-	-	-
RUSIA	-	-	-	-	-	2200 s)	-
UCRAINA	-	-	-	-	-	-	-

a) Din conturile naționale.

b) Sursă: cercetări privind bugetele gospodăriilor.

c) Aceste date sunt calculate prin media aritmetică a datelor din primele 2 trimestre ale anului 1992 (50.0 și 62.3), ca și pentru cele din august (87.1) și noiembrie (47.5) 1992.

d) Include venituri provenite din cooperative (asociații).

e) Include alocații de boală, ajutoare de șomaj + alte beneficii.

f) Include venituri din agricultura privată.

g) Inclus parțial în alte venituri și, de asemenea parțial, în venituri casnice.

h) Inclus în alte venituri (care conțin, de asemenea, venituri în natură).

i) Include venituri din cooperative (asociații) sau din parcele mici.

j) Inclus în alte transferuri.

l) Inclus în pensii.

m) Coeficientul Gini al venitului net pe gospodărie.

n) Aceste date sunt calculate prin media aritmetică a datelor din primele 2 trimestre ale anului 1992 (25.2 și 28.4), ca și pentru cele din august (27.2) și noiembrie (26.6) 1992.

o) Decembrie.

p) Septembrie.

q) În ianuarie 1993, 23.3% din persoanele pensionate pentru limită de vîrstă, precum și 63% din beneficiarii de pensie de urmaș au primit pensii minime de la Federația Rusă.

r) Date dintr-o cercetare arătînd că 10.2 milioane pensionari și 2.5 milioane familii cu copii, precum și 2 milioane studenți au beneficiat de plăți suplimentare în primele 4 luni din 1992.

s) Numărul de mese gratuite sau cu reducere suportate de administrațiile locale. Estimări bazate pe cercetarea menționată la r).

G. SCHIMBĂRI ÎN BUNĂSTAREA COPIILOR ȘI ADOLESCENȚILOR

1. Nașteri cu asistență medicală (%)	1980	1985	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA	-	-	-	-	-	-	-
BULGARIA	-	-	99.3	99.1	99.5	-	-
CEHIA	-	-	100	100	100	100	-
SLOVACIA	-	-	100	100	100	100	-
UNGARIA	-	-	99.4	99.4	99.4	99.5	-
POLONIA	-	-	99.6	99.6	99.6	99.6	-
ROMÂNIA	-	-	99.9	99.8	99.9	-	-
RUSIA	-	-	-	-	-	-	-
UCRAINA	-	-	-	-	-	-	-

2. Ratele vaccinării (% din copii între 1-2 ani)		1980	1985	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA	DTP	-	-	-	-	-	93 l)	-
	Polio	-	-	-	-	-	96.5 l)	-
	Pojar	-	-	-	-	-	87.2 l)	-
BULGARIA	DTP	-	-	99.5	99.5	99.4	97.9	-
	Polio	-	-	99.7	99.7	99	98.8	-
	Pojar	-	-	99.6	99.6	97.8	92.2	-
CEHIA	DTP	-	-	99.1	99.2	99.3	99.2	-
	Polio	-	-	99	98.7	98.7	98.8	-
	Pojar	-	-	99.3	99.5	99.2	99.3	-
SLOVACIA	DTP	-	-	-	-	-	99	-
	Polio	-	-	-	-	-	99	-
	Pojar	-	-	-	-	-	96	-
UNGARIA	DTP	-	-	99.9	99.9	99.9	99.9	-
	Polio	-	-	98.5	98.6	98.6	98.6	-
	Pojar	-	-	99.9	99	99.2	99.1	-
POLONIA	DTP	-	-	99.1	99.3	99.2	99.1	-
	Polio	-	-	98.4	98.4	98.5	98.3	-
	Pojar	-	-	96.7	96.8	96.1	96	-
ROMÂNIA	DTP	-	-	79.3	75.5	77.3	86.8	-
	Polio	-	-	89.4	80.5	83.5	92.3	-
	Pojar	-	-	86.2	93	87.6	90.8	-
RUSIA	DTP	-	-	71.5	64.4	63.8	67.3	-
	Polio	-	-	63.6	66.3	67.3	59.1	-
	Pojar	-	-	82	81.1	78.7	61.7	-
UCRAINA	DTP	-	-	-	-	-	-	-
	Polio	-	-	-	-	-	-	-
	Pojar	-	-	-	-	-	-	-

3. Greutate scăzută la naștere (% din născuți vii)	1979- 81 a)	1982- 87 a)	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA	-	7	6.5	6.5	6.3	- m)	-
BULGARIA	-	6	6.2	6.4	7.4	7.7	-
CEHIA	6.1 b)	6 b)	5.2	5.5	-	-	-
SLOVACIA	- b)	- b)	5.6	5.8	6.1	-	-
UNGARIA	12	10	9.2	9.3	9.3	9	-
POLONIA	8	8	7.6	8.1	8	7.9	-
ROMÂNIA	-	6	7.3	7.1	7.9	8.2	-
RUSIA	8 c)	6 c)	5.6	5.6	5.6	5.8	-
UCRAINA	- c)	- c)	-	-	-	-	-

4. Rata mortalității infantile (la 1000 născuți vii)	1980 d)	1985 d)	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA n)	50.3	30.1	30.8	28.3	32.9	30.9	33.2 e)
BULGARIA	20.2	15.4	14.4	14.8	16.9	15.9	15.4 e)
CEHIA	18.4 b)	14 b)	10	10.8	10.4	9.9	8.6 e)
SLOVACIA	- b)	- b)	13.5	12	13.2	12.6	9.9 e)
UNGARIA	23.2	20.4	15.7	14.8	15.6	14.1	14 e)
POLONIA	21.3	18.5	16	16	15	14.3	13.6 e)
ROMÂNIA	29.3	25.6	26.9	26.9	22.7	23.3	23
RUSIA	22	20.8	17.8	17.4	17.8	18	18.6 f)
UCRAINA	16.6	15.9	13.1	13	14	-	-

5. Rata mortalității la copii sub 5 ani (la 1000 născuți vii)	1980 a)	1985 a)	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA n)	58	52	45.5	41.5	44.1	-	-
BULGARIA	24	21	18.3	18.7	21.4	20.6	-
CEHIA	20 b)	17 b)	11.8	12.4	-	-	-
SLOVACIA	- b)	- b)	15.8	14.1	15.4	-	-
UNGARIA	26	21	18	16.8	17.6	15.9	-
POLONIA	25	21	18.7	18.6	17.2	16.8	-
ROMÂNIA	36	31	34.9	35.7	30.8	30.5	-
RUSIA	37 c)	29 c)	22.8	22.3	23.2	23.7	-
UCRAINA	- c)	- c)	17.6	17.3	18.5	-	-

6. Ratele mortalității cauzată de boli specifice la copii sub 5 ani (la 1000 născuți vii)		1980	1985	1989	1990	1991	1992	1993
---	--	------	------	------	------	------	------	------

ALBANIA	Boli infecțioase	-	-	-	-	-	-	-
	Infecții respiratorii	-	-	-	-	-	-	-
	Accidente, otrăviri și violență	-	-	-	-	-	-	-
BULGARIA	Boli infecțioase	-	-	0.84	0.84	1.08	0.98	-
	Infecții respiratorii	-	-	4.4	4.64	5.14	4.22	-
	Accidente, otrăviri și violență	-	-	1.8	1.84	2.09	2.09	-
CEHIA	Boli infecțioase	-	-	0.09	0.13	-	-	-
	Infecții respiratorii	-	-	0.54	0.51	-	-	-
	Accidente, otrăviri și violență	-	-	1.06	1.1	-	-	-
SLOVACIA	Boli infecțioase	-	-	0.2	0.09	0.13	-	-
	Infecții respiratorii	-	-	1.88	1.9	2.19	-	-
	Accidente, otrăviri și violență	-	-	1.16	1.14	1.21	-	-
UNGARIA	Boli infecțioase	-	-	0.31	0.29	0.24	0.21	-
	Infecții respiratorii	-	-	1.18	1.09	1.08	0.99	-
	Accidente, otrăviri și violență	-	-	0.98	1.02	0.91	0.82	-
POLONIA	Boli infecțioase	-	-	1.09	1.12	0.96	1.04	-
	Infecții respiratorii	-	-	1.06	0.89	0.81	0.76	-
	Accidente, otrăviri și violență	-	-	1.36	1.29	1.21	1.21	-
ROMÂNIA	Boli infecțioase	-	-	2.63	2.51	1.75	-	-
	Infecții respiratorii	-	-	12.19	13.12	10.09	-	-
	Accidente, otrăviri și violență	-	-	3.9	3.9	4.01	-	-
RUSIA	Boli infecțioase	-	-	1.98	1.73	1.64	1.55	-
	Infecții respiratorii	-	-	3.78	3.24	3.47	3.36	-
	Accidente, otrăviri și violență	-	-	2.42	2.56	2.88	3.27	-
UCRAINA	Boli infecțioase	-	-	1.3	1.02	1.16	-	-
	Infecții respiratorii	-	-	2.12	1.98	1.98	-	-
	Accidente, otrăviri și violență	-	-	2.36	2.32	2.6	-	-

7. Rata mortalității între 5-19 ani (%)		1980	1985	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA		-	-	0.64	0.64	-	-	-
BULGARIA		-	-	0.5	0.53	0.51	0.52	-
CEHIA		-	-	0.33	0.35	-	-	-
SLOVACIA		-	-	0.36	0.37	0.38	0.2	-
UNGARIA		-	-	0.41	0.44	0.39	0.4	-
POLONIA		-	-	0.41	0.4	0.41	0.39	-
ROMÂNIA		-	-	0.64	0.6	0.57	-	-
RUSIA		-	-	0.7	0.69	0.75	0.77	-
UCRAINA		-	-	0.8	0.58	0.62	-	-

8. Rata mortalității între 5-19 ani, datorată accidentelor, otrăvirilor și violenței (%)	1980	1985	1989	1990	1991	1992	1993
--	------	------	------	------	------	------	------

ALBANIA	-	-	-	-	-	-	-
BULGARIA	-	-	0.24	0.27	0.23	0.26	-
CEHIA	-	-	0.16	0.19	-	-	-
SLOVACIA	-	-	0.18	0.19	0.2	-	-
UNGARIA	-	-	0.23	0.26	0.22	0.2	-
POLONIA	-	-	0.23	0.24	0.25	0.23	-
ROMÂNIA	-	-	0.56	0.54	0.51	-	-
RUSIA	-	-	-	-	-	0.51	-
UCRAINA	-	-	-	-	-	-	-

9. Rata sinuciderilor între 5-19 ani (%)	1980	1985	1989	1990	1991	1992	1993
--	------	------	------	------	------	------	------

ALBANIA	-	-	-	-	-	-	-
BULGARIA	-	-	0.77	0.78	0.76	0.85	-
CEHIA	-	-	0.79	0.83	-	-	-
SLOVACIA	-	-	-	-	-	-	-
UNGARIA	-	-	1.91	1.82	1.77	1.79	-
POLONIA	-	-	0.46	0.52	0.56	0.59	-
ROMÂNIA	-	-	0.45	0.38	0.39	0.39	-
RUSIA	-	-	-	-	-	-	-
UCRAINA	-	-	1	0.97	0.96	-	-

10. Rata copiilor înscriși în forme de învățămînt preșcolar (%)	1980 g)	1985 g)	1989	1990	1991	1992	1993
---	------------	------------	------	------	------	------	------

ALBANIA	46	52	58 g)	60 g)	-	-	-
BULGARIA	104	93	72.8	67	56.1	59.8	-
CEHIA	84 b)	84 b)	99 h)	90 h)	83 h)	-	-
SLOVACIA	- b)	- b)	91.5	83.7	75.7	77 l)	-
UNGARIA	96	91	85.7	84.9	85.9	86.5	-
POLONIA	55	51	48.7	47.1	43.9	42.6	-
ROMÂNIA	83	75	63.2	54.3	51.9	53.5	-
RUSIA	57 c)	60 c)	69.3	66.4	63.9	56.8	-
UCRAINA	- c)	- c)	85.6	-	81.9	-	-

11. Rata copiilor înscriși în forme de învățămînt primar (%)	1980 j)	1985 j)	1989	1990	1991	1992	1993
--	---------	---------	------	------	------	------	------

ALBANIA	113	103	-	-	-	-	-
BULGARIA	98	102	95.5	94.3	92.2	88.9	-
CEHIA	92 b)	99 b)	-	-	-	-	-
SLOVACIA	- b)	- b)	97.7	98.1	99.5	99.5 l)	-
UNGARIA	95	97	99	99.1	99.2	99.2	-
POLONIA	98	99	98.1	97.6	97.4	97.1	-
ROMÂNIA	102	98	97.3	95.2	95.9	93.9	-
RUSIA	104 c)	105 c)	97.1	95.2	98.4	97.7	-
UCRAINA	- c)	- c)	-	-	-	-	-

12. Rata copiilor înscriși în forme de învățământ secundar (%)	1980 j)	1985 j)	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA	67	72	-	-	-	-	-
BULGARIA	84	102	75.7	73.5	86	68.2	-
CEHIA	89 b)	84 b)	-	-	-	-	-
SLOVACIA	- b)	- b)	88.7	88.2	88	88.2	-
UNGARIA	69	72	74.9	74.5	74.6	75.5	-
POLONIA	77	78	78.9	78.5	78.7	79.3	-
ROMÂNIA	71	84	91.1	81.9	75.4	71.3	-
RUSIA	93 c)	98 c)	79.3	80.4	75.4	74.5	-
UCRAINA	- c)	- c)	-	-	-	-	-

13. Numărul copiilor adoptați anual (cifre absolute)	1980	1985	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA	-	-	-	-	-	-	-
BULGARIA	-	-	1123	1084	928	905	-
CEHIA	-	-	546	499	530	460	-
SLOVACIA	-	-	597	682	789	799	-
UNGARIA	-	-	982	958	1016	923	-
POLONIA	-	-	4176	4294	3911	3550	-
ROMÂNIA	-	-	-	-	-	-	-
RUSIA	-	-	12329	12828	12964	13942	-
UCRAINA	-	-	42900	46000	49200	-	-

14. Numărul copiilor aflați sub tutelă (cifre absolute)	1980	1985	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA	-	-	-	-	-	-	-
BULGARIA	-	-	-	-	-	-	-
CEHIA	-	-	5262	5340	5348	5242	-
SLOVACIA	-	-	2348	2309	2350	2356	-
UNGARIA	-	-	8717	8705	8499	8487	-
POLONIA	-	-	32087	31881	32130	32968	-
ROMÂNIA	-	-	-	-	-	-	-
RUSIA	-	-	125067	128021	131183	135766	-
UCRAINA	-	-	81000	84500	89400	-	-

15. Numărul copiilor aflați în instituții (cifre absolute)	1980	1985	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA	-	-	-	-	-	-	-
BULGARIA	-	-	13035	12117	11926	12006	-
CEHIA	-	-	15701	16400	15241	13302	-
SLOVACIA	-	-	4864	4372	4419	4361	-
UNGARIA	-	-	19663	17492	16237	14971	-
POLONIA	-	-	32476	31684	31986	31007	-
ROMÂNIA	-	-	-	90688	93799	80441	-
RUSIA	-	-	122284	113425	102942	100026	-
UCRAINA	-	-	27500	26100	24400	-	-

16. Rata criminalității juvenile (la 100000 locuitori)	1980	1985	1989	1990	1991	1992	1993
--	------	------	------	------	------	------	------

ALBANIA	-	-	-	-	-	-	-
BULGARIA	-	-	19.3	11	11.9	12.4	-
CEHIA	-	-	50.6	21.4	33.6	-	-
SLOVACIA	-	-	41	27	46	19	-
UNGARIA	-	-	60.1	49.7	59.9	66.8	-
POLONIA	-	-	37.8	52.1	68.5	75.2	-
ROMÂNIA	-	-	12	8.8	16	19 k)	-
RUSIA	-	-	62.4	79.3	85	91	-
UCRAINA	-	-	20	24	22	-	-

17. Rata totală a criminalității (1989=100)	1980	1985	1989	1990	1991	1992	1993
---	------	------	------	------	------	------	------

ALBANIA	-	-	-	-	-	-	-
BULGARIA	-	-	100	112.8	307.5	394.6	-
CEHIA	-	-	100	179.6	234.3	285.8	-
SLOVACIA	-	-	100	150.6	190	226.4	-
UNGARIA	-	-	100	151.3	195.4	198.4	-
POLONIA	-	-	100	161.3	158.2	178.1	-
ROMÂNIA	-	-	100	184.2	183.9	187.1	-
RUSIA	-	-	100	113.1	133.4	169.4	-
UCRAINA	-	-	100	114.4	125.2	-	-

a) Sursă: UNICEF, "The State of the Children", 1985, 1988.

b) Datele se referă la Cehoslovacia.

c) Datele se referă la URSS.

d) Sursă: Consiliul Europei, "Recent Demographic Developments in Europe and North America", 1991.

e) Pentru primele 6 luni din 1993.

f) Pentru primele 8 luni din 1993.

g) Rate brute ale înscrierilor. Sursă: Anuarul UNESCO, 1992.

h) Acoperind inclusiv copiii în vîrstă de 5 ani.

i) Estimare a Institutului de Statistică din Slovacia.

j) Rate brute ale înscrierilor, cu excepția Ungariei și Poloniei. Sursă: Anuarul UNESCO, 1992.

k) Estimări.

l) Date furnizate de UNICEF - Tirana.

m) Conform ultimelor estimări oficiale, cifra pentru 1992 este, în continuare, sub 7%. Totuși, experți în materie estimează că ar putea fi pînă la 11%.

n) Estimări neoficiale situează IMR și USMR mult mai sus.

4. Rata mortalității a adulților vîrstnici (la 1000 locuitori în vîrstă de 60 ani și peste)	1980	1985	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA	-	-	43.94	42.2	-	-	-
BULGARIA	-	-	50.36	51.11	52.29	49.74	-
CEHIA	-	-	57.71	57.6	-	-	-
SLOVACIA	-	-	52.89	52.76	52.98	-	-
UNGARIA	-	-	55.33	56.3	55.5	56.4	-
POLONIA	-	-	50.73	50.73	51.91	49.98	-
ROMÂNIA	-	-	49.9	49.07	50.27	51.44	-
RUSIA	-	-	48.32	49.45	48.92	50.05	-
UCRAINA	-	-	48.22	49.83	51.79	-	-

a) Sursă: Anuarul Demografic al Organizației Națiunilor Unite, 1984, 1990.

b) Datele se referă la Cehoslovacia.

H. SCHIMBĂRI ÎN MORTALITATEA ADULȚILOR

1. Mortalitatea mamelor la naștere (la 100000 născuți vii)	1980 a)	1985 a)	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA	-	-	-	-	-	-	-
BULGARIA	0.21	0.13	0.19	0.21	0.1	0.21	-
CEHIA	0.09 b)	0.08 b)	0.09	0.08	-	-	-
SLOVACIA	- b)	- b)	0.05	0.04	0.14	-	-
UNGARIA	0.21	0.26	0.15	0.21	0.13	0.1	-
POLONIA	0.12	0.11	0.11	0.13	0.13	0.1	-
ROMÂNIA	1.32	-	1.69	0.84	0.66	0.6	-
RUSIA	-	-	0.49	0.47	0.52	0.51	-
UCRAINA	-	-	0.41	0.32	0.3	-	-

2. Rata mortalității adulților tineri (la 1000 locuitori între 10-39 ani)	1980	1985	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA	-	-	0.97	0.98	-	-	-
BULGARIA	-	-	1.37	1.45	1.36	1.46	-
CEHIA	-	-	1.11	1.22	-	-	-
SLOVACIA	-	-	1.36	1.45	1.41	-	-
UNGARIA	-	-	2	2.12	2.1	2.22	-
POLONIA	-	-	1.63	1.7	1.77	1.66	-
ROMÂNIA	-	-	1.74	1.69	1.62	1.73	-
RUSIA	-	-	2.43	2.53	2.69	3.2	-
UCRAINA	-	-	2.01	2.09	2.29	-	-

3. Rata mortalității la vîrsta de mijloc (la 1000 locuitori între 40-59 ani)	1980	1985	1989	1990	1991	1992	1993
ALBANIA	-	-	3.81	3.45	-	-	-
BULGARIA	-	-	7.07	7.06	6.85	7.27	-
CEHIA	-	-	6.68	6.93	-	-	-
SLOVACIA	-	-	8.11	8.27	7.94	-	-
UNGARIA	-	-	9.67	9.85	9.9	10.56	-
POLONIA	-	-	8.05	8.04	8.3	7.91	-
ROMÂNIA	-	-	7.69	7.88	7.83	8.44	-
RUSIA	-	-	9.18	9.44	9.52	10.76	-
UCRAINA	-	-	8.27	8.67	9.34	-	-